

het helaas steeds moeilijker wordt om ouders bij de schoolorganisatie te betrekken. (Putnam, 2000, p. 57).

Indonesië is een uitgesproken collectivistische samenleving. Indonesië scoort hoog bij machtafstand (index: 78) en Indonesië kent een meer feminiene dan masculiene (index: 46) samenleving. De verschillen tussen arm en rijk (MAI index: 78) zijn in Indonesië nog steeds groot. Welgestelde families (en ook veel expat-gezinnen) hebben doorgaans personeel in dienst. Regels en omgangsvormen zijn evenals de hiërarchie historisch gegroeid en zij zijn nog steeds van kracht. Kinderen leren al gauw hoe zij aan zowel oudere kinderen als volwassenen respect behoren te tonen. De rol van docenten, het niveau van het onderwijs en de didactiek in het onderwijs worden zoals al eerder gezegd, bepaald door de persoonlijke inbreng van de 'goeroe'. In Indonesië komen verschillende religies voor. Indonesië is al ruim 150 jaar het grootste Moslimland ter wereld (Hofstede, 2002, p. 140 – 175).

Deze voorbeelden weerspiegelen levensomstandigheden in Frankrijk, de USA en Indonesië. Indonesië wordt als een Niet-westerse cultuur bestempeld. Frankrijk en de USA zijn Westerse landen en kennen formeel een Westerse cultuur. Niettemin zijn er aanzienlijke cultuurverschillen tussen Frankrijk en de USA. Verschillen die met behulp van de vier dimensies van Hofstede gedetermineerd kunnen worden. Culturen in Westerse landen zijn net zo min als culturen in Niet-westerse landen onder de noemer Westers respectievelijk Niet-westers, meetbaar te maken. De termen Westers en Niet-westers zijn voor cultuur feitelijk te subjectief. Voor veel mensen gaat er iets superieurs uit van de term Westerse Cultuur. De vier dimensies identiteit, masculiniteit, machtsafstand en onzekerheidsvermijding en bijbehorende indexscores zijn objectiever en kunnen daardoor op pragmatische wijze culturele verschillen tussen landen en samenlevingen meten.

onbestuurbare onzekerheden in het leven te accepteren. Belangrijk is hier te benadrukken dat cultuur geen combinatie is van eigenschappen van de gemiddelde burger, maar een verzameling van mogelijke reacties binnen een samenleving. (Noot: Het verwarren van reacties in een samenleving met de reacties op individueel niveau heet in de sociale wetenschap ‘ecological fallacy’, oftewel ‘ecologische drogreden’).

De USA (index: 46) en Indonesië (index: 48) scoren allebei voor onzekerheidsvermijding aanzienlijk lager dan Frankrijk (index: 86). Onzekerheidsvermijding begint met het leren classificeren van wat bijvoorbeeld goed/kwaad, vies/schoon, veilig/gevaarlijk is. Deze classificaties kunnen van land tot land, maar ook van gezin tot gezin verschillen.

In Frankrijk manifesteert onzekerheidsvermijding zich voornamelijk via strakke (ongeschreven) regels en wetgeving. Afwijkend gedrag, afwijkend uiterlijk en afwijkend spraakgebruik worden met reserves bekeken. Een gemiddelde tot hoge machtafstand voor Frankrijk (index: 68) in combinatie met onzekerheidsvermijding (index: 86), bekrachtigen de verhoudingen op scholen in Frankrijk. In het onderwijs zijn de doelstellingen en taken voor iedere participant gedetailleerd omschreven. Docenten zijn erkende autoriteiten. Ouders en jongeren volgen zonder meer de adviezen van deze deskundigen op. De reputatie van een instelling is van invloed op de toekomst van het kind. Franse ouders, leerlingen en studenten accepteren met respect het gezag van docenten en instituties. Bourdieu noemt school en opleiding cruciaal. Hij voegt daar echter aan toe, dat zeker ook secundaire kenmerken als sekse, woonplaats, etniciteit ‘stilzwijgende vereisten’ zijn. (De Jong.1999, p. 336).

De USA (index: 46) en Indonesië (index: 48) liggen wat betreft de scores voor onzekerheidsvermijding dicht bij elkaar. Voor de overige drie dimensies machtafstand, masculiniteit en identiteit zijn deze landen echter elkaar’s tegenpool.

De samenleving in de USA wordt zowel door wetten, techniek als religie gereguleerd. Veel Nederlanders onderschatten het belang van religie in de Amerikaanse samenleving. Daarnaast staan Amerikanen bekend om hun patriotistische uitingen. Overal in de USA begint de schooldag met de eed van trouw aan vlag & vaderland en wordt het volkslied gezongen.

De MAI score (index: 40) gemiddeld tot lage machtafstand en de IDV score (index: 90) voor zeer individualistische samenleving, indiceren de onderlinge verhoudingen op school. Docenten in de USA ervaren intellectuele meningsverschillen met studenten als stimulerend. De beste leerlingen in het Amerikaanse onderwijs zijn de norm. Scholen en leraren spinzen op betrokkenheid van ouders via PTO’s (Parents & Teachers Organisations). In ‘Bowling Alone’ schrijft Putnam, dat

Frankrijk kent een individualistische en Indonesië een uitgesproken collectivistische samenleving. Frankrijk is zoals al eerder vermeld, een samenleving die buiten het gezin een maatschappelijke hiërarchie erkent. Het meer feminiene dan masculiene in beide landen manifesteert zich voornamelijk in het belang van saamhorigheid binnen het gezin en de verwachting van solidariteit onder leerlingen op school. Bovendien zijn zorg voor anderen en de directe leefomgeving essentieel in zowel Frankrijk als Indonesië (Hofstede. 2002, p. 105 – 139).

De definitie voor de vierde dimensie Onzekerheidsvermijding (Code: OVI-index) luidt:

“Onzekerheidsvermijding is de mate waarin de leden van een cultuur zich bedreigd voelen door onzekere of onbekende situaties. Dit gevoel wordt onder andere uitgedrukt in nerveuze spanning en in een behoefte aan voorspelbaarheid, en aan formele en informele regels.”

(Hofstede. 2002, p. 144).

Tabel 2.6: OVI-index, Onzekerheidsvermijding

Naam van land	Rang	OVI-index	
1. Frankrijk	10/15	86	Sterk onzekerheidsvermijding
2. Nederland	35	53	Sterk tot gemiddeld onzekerheidsvermijding
3. Indonesië	41/42	48	Gemiddeld tot zwak onzekerheidsvermijding
4. USA	43	46	Gemiddeld tot zwak onzekerheidsvermijding

Bron: ‘Allemaal Andersdenkenden’(2002).

De scores voor onzekerheidsvermijding lopen van ongeveer 100 voor landen met veel, tot ongeveer 0 voor landen met weinig onzekerheidsvermijding. Onzekerheidsvermijding is een subjectief gegeven. Het is een collectief gedragspatroon dat behoort tot het culturele erfgoed van een samenleving en dat zich manifesteert in instituties als het gezin, de school en de staat.

Onzekerheidsvermijding indiceert hoe een samenleving met onzekerheden omgaat. Hiermee bedoelt men niet de wijze waarop men in een samenleving probeert risico's te vermijden, maar de wijze waarop men het aantal onduidelijkheden en/of onvoorspelbaarheden in een samenleving probeert te reduceren. Angsten kunnen zich in verschillende culturen op verschillende wijze openbaren. Inwoners van landen met een zwakke onzekerheidsvermijding zijn ogenschijnlijk minder angstig dan landen met een sterke onzekerheidsvermijding. Ogenscheinlijk omdat in de eerstgenoemde landen hartinfarcten en psychotische aandoeningen, relatief veel meer slachtoffers claimen dan in landen met een sterke onzekerheidsvermijding.

Techniek, wetgeving en religie hebben een regulerende functie binnen een samenleving. Zij kunnen onzekerheden binnen een samenleving afzwakken. Techniek kan onzekerheden veroorzaakt door de natuur reguleren. Met wetgeving probeert men het menselijke gedrag te sturen en in sommige samenlevingen helpt religie onverklaarbare, onbeheersbare en

In de USA is de interactie tussen docent en leerling minder dwingend aan afspraken gebonden. Docenten behandelen leerlingen als gelijken. Daar staat tegenover dat docenten verwachten dat leerlingen elkaar ook met respect behandelen. In de USA is er door de bank genomen gelegenheid voor initiatieven van leerlingen. Leerlingen krijgen tijdens presentaties regelmatig de ruimte, hun persoonlijke meningen kenbaar te maken (Hofstede. 2002, p. 37 – 67).

Hofstede definieert de derde dimensie Masculiniteit (Code: MAS-index) als:

”Een samenleving is masculien als sociale rollen duidelijk gescheiden zijn. Mannen worden geacht hard en assertief te zijn en gericht op materieel succes. Vrouwen behoren bescheiden en teder te zijn en vooral gericht op de kwaliteit van het bestaan. Een samenleving is feminiene als sociale rollen elkaar overlappen. Zowel mannen als vrouwen worden in feminiene samenleving geacht bescheiden en teder te zijn en gericht op de kwaliteit van het bestaan.” (Hofstede. 2002, p. 108).

Tabel 2.5: MAS-index, Masculiniteit.

Naam van het land	Rang	MAS-index	
1. USA	15	62	meer masculien dan feminiene samenleving
2. Indonesië	30/31	46	meer feminiene dan masculiene samenleving
3. Frankrijk	35/36	43	meer feminiene dan masculiene samenleving
4. Nederland	51	14	Feminiene samenleving

Bron: ‘Allemaal Andersdenkenden’(2002)

De scores van de index zijn omgezet op een schaal van ongeveer 100 voor het meest masculiene tot 0 voor het meest feminiene¹⁴ land. Met een feminiene samenleving doelt Hofstede op een samenleving, waar in het bijzonder zorg voor anderen en de omgeving dominante waarden zijn. In een masculiene samenleving bestaan de dominante waarden bijvoorbeeld uit materieel succes en vooruitgang.

Volgens de MAS-index is de USA meer masculien dan feminiene (index: 61). Materieel succes en vooruitgang zijn duidelijk de dominante waarden in de Amerikaanse samenleving. Voor jongeren is de USA onmiskenbaar een competitieve samenleving. De beste leerling is de norm. Op school worden regelmatig prijzen uitgereikt voor de beste prestaties, de meest behulpzame leerling, het meest ingenieuze idee et cetera. In de USA kent men sympathie voor de winnaars. Zogenaamde ‘losers’ vallen buiten de boot. ‘The American Dream’ is voor iedere hardwerkende burger bereikbaar. Ieder Amerikaans kind zou in principe president van de USA kunnen worden. De score op MAS-index van Frankrijk (index: 43) ligt dicht bij score van Indonesië (index: 46). Deze landen zijn allebei meer feminiene dan masculien. Het verschil voor beide landen wordt verduidelijkt door de correlatie tussen de dimensies Masculiniteit en Identiteit.

¹⁴ Nederland is (was) het meest feminiene land (14). Het meest masculiene land is Japan (95). Zie ook bijlage 9.3.

Tabel 2.4: MAI-index, Hiërarchie oftewel Machtsafstand.

Naam van het land	Rang	MAI-index	
1. Indonesië	8/9	78	Hoge machtsafstand
2. Frankrijk	15/16	68	Gemiddeld tot hoge machtsafstand
3. USA	38	40	Gemiddeld tot kleine machtsafstand
4. Nederland	40	38	Gemiddeld tot kleine machtsafstand

Bron: 'Allemaal Andersdenkenden'(2002).

De score 104 bij code MAI¹³ staat voor hoogste machtsafstand en de score 0 staat voor de laagste machtsafstand. De scores op de MAI-index geven informatie over afhankelijkheidsrelaties in een land. De machtsafstand wordt per land verklaard vanuit het waardesysteem van de minder machtige leden van de desbetreffende samenleving. De dimensie machtsafstand voor Indonesië (index 78) is tamelijk hoog. Frankrijk (index 68) scoort zeker voor een West-Europees land, ook hoog. De USA (index 40) kent een gemiddelde tot kleine machtsafstand.

Bij de dimensie machtsafstand zit het verschil vooral in het verwachtingspatroon. Volwassenen staan van nature boven jongeren. In landen met een hoge machtsafstand, gaat de bevolking daar echter anders mee om dan in landen met een kleine machtsafstand. Indonesië kent naast de afstand jong en oud ook een groot verschil tussen arm en rijk.

In Frankrijk wordt de hoge score niet zozeer veroorzaakt door het verschil arm en rijk, als wel door de historisch gegroeide machtsstructuur binnen Frankrijk. Bij de dimensie Identiteit kwam al naar voren, dat de Franse samenleving een (stilzwijgende) hiërarchie kent.

In landen met een hoge machtsafstand zoals Indonesië is de rangorde duidelijk gerelateerd aan de leeftijd. Ouderen worden met respect behandeld. Kinderen leren al heel jong hoe zij respect behoren te tonen. Zelfs oudere broertjes en zusjes vallen onder de onuitgesproken regel. Op school zet deze trend zich voort. In Indonesië wordt een leraar 'goeroe' genoemd. Goeroe betekent 'de gewichtige' of 'de geëerde'. De status van een leraar zit zowel voor de leerlingen als voor de ouders impliciet in deze aanspreektitel verborgen. Ouders zullen ook zelden in verzet komen tegen een oordeel van een 'goeroe'. De kwaliteit van het onderwijs wordt daardoor sterk bepaald door de capaciteiten en inzet van de docent(en).

In Frankrijk geldt de machtsafstand voornamelijk buiten het gezin. Op school staan docenten zonder twijfel boven de leerlingen. De docenten op school doceren in letterlijke en figuurlijke zin. Zij nemen de initiatieven en verwachten dat de leerlingen (evenals de ouders) hen met respect behandelen.

¹³ Hoogste score MAI-index is 104 voor Maleisië, omdat dit land op een later tijdstip aan de lijst is toegevoegd.

samenleving aan. De hiërarchie in Frankrijk is historisch gegroeid en heeft nog steeds een fundamentele plaats in de Franse samenleving. Daardoor zullen Fransen hun eigen mening niet makkelijk tegenover hogergeplaatsten uiten.

In een collectivistische cultuur als Indonesië dragen de Indonesiërs een familiestandpunt uit, dat tijdens een soort familieraad is geformuleerd als 'hun mening'.

2. Schaamte en schuldgevoelens.

In individualistische samenlevingen als bijvoorbeeld de USA is schuldgevoel een persoonlijke aangelegenheid. Schuldgevoel is iets individueels. Confrontaties en conflicten worden als heilzaam gezien. Zij kunnen de lucht klaren tussen individuen en/of groepen.

Voor Frankrijk geldt vrijwel het zelfde als voor de USA. Alleen zullen de Fransen tegenover hogergeplaatsten niet gauw hun schaamte en/of schuldgevoelens uiten.

In collectivistische samenlevingen als Indonesië is schaamte sociaal van aard. Als één groepslid wetten, normen en/of waarden heeft overtreden, zullen alle leden van de groep gebukt gaan onder schaamtegevoelens. In sommige landen kan dit zelfs tot collectief gezichtsverlies leiden.

3. Wijze van communiceren:

In individualistische landen als de USA kent men vrijheid van meningsuiting.

In Frankrijk zullen de leerlingen vanwege de Machtsafstand met veel moeite, en dan alleen nog op nadrukkelijk verzoek van docenten, hun eigen mening uitspreken.

In collectivistische landen als Indonesië dienen bijvoorbeeld in de schoolklas openlijke confrontaties en conflicten vermeden te worden. Confrontaties en conflicten worden altijd dusdanig geformuleerd, dat niemand zich gekwetst zal voelen.

In individualistische culturen wordt er bij ontmoetingen en samenkomsten, al dan niet met heftige gebaren en met wisselende intonaties, veel gepraat (USA, Frankrijk).

In collectivistische culturen kan men uren bij elkaar zitten of zijn, zonder dat er ook maar één woord wordt gewisseld (Indonesië). Men heeft genoeg aan elkaar's aanwezigheid. Stilte wordt als vreedzaam ervaren, terwijl in individualistische samenlevingen stilte eerder als onheilspellend geïnterpreteerd zal worden (Hofstede. 2002, p. 68 – 104).

Hofstede definieert de tweede dimensie Machtsafstand (Code: MAI-index) als:

"Machtsafstand is de mate waarin de minder machtige leden van instituties of organisaties in een land verwachten en accepteren, dat de macht ongelijk gesteld is."

(Hofstede. 2002, p. 39).

De methode Hofstede is voor de USA, Frankrijk en Indonesië exemplarisch uitgewerkt. Nederland is in de tabellen louter als ijkpunt opgenomen.

De definitie voor Identiteit (Code: IDV-index) luidt:

“Een samenleving is individualistisch als de onderlinge banden tussen individuen los zijn: Iedereen wordt geacht uitsluitend voor zichzelf, en voor zijn of haar naaste familie te zorgen. Een samenleving is collectivistisch als individuen vanaf hun geboorte opgenomen worden in sterke hechte groepen, die hun levenslang bescherming bieden in ruil voor onvoorwaardelijke loyaliteit.” (Hofstede, 2002, p.71).

Tabel 2.3: IDV-index, Identiteit.

Naam van het land	Rang ¹²	IDV-index	
1. USA	1	91	Individualistisch
2. Nederland	4/5	80	Individualistisch
3. Frankrijk	10/11	71	Gematigd individualistisch
4. Indonesië	47/48	14	Collectivistisch

Bron: ‘Allemaal Andersdenkenden’(2002).

De indexwaarde voor IDV varieert van 100 voor het meest individualistische en 0 voor het meest collectivistische land. Volgens tabel 2.3 is de USA de meest individualistische staat (index 91). Frankrijk staat hier als gematigd individualistisch te boek (index 71) en Indonesië wordt een uitgesproken collectivistisch land genoemd (index 14).

Deze verschillen worden in het dagelijkse leven onder andere in de volgende situaties waarneembaar:

1. Wijze van meningsuiting,
2. Schaamte en schuldgevoelens,
3. Wijze van communiceren

1. Wijze van meningsuiting.

In een individualistische cultuur als bijvoorbeeld de USA tonen ‘oprechte en eerlijke’ personen hun ware gevoelens en hebben zowel kinderen als volwassenen al gauw een eigen mening.

Ook in een gematigd individualistische samenleving vormen door de bank genomen individuen een eigen mening. Voor het gematigd-individualistische Frankrijk komt hier echter als kenmerk bij, dat de Fransen hun mening niet tegenover hogergeplaatsten zullen uiten. De combinatie Identiteit met de dimensie Macht geeft specifiek de plaats van Identiteit voor de Franse

¹² Met Rang wordt de plaats op de totale 50-landenlijst (zie bijlage 9.3) aangegeven.

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Collectivistisch	Individualistisch
<ul style="list-style-type: none"> - Mensen worden geboren in uitgebreide families die hen blijven beschermen in ruil voor loyaliteit. - Je ontleent je identiteit aan je sociale netwerk. - Kinderen leren denken in termen van 'wij'. - De harmonie moet bewaard blijven en een confrontatie moet vermeden worden. - Een misstap leidt tot schaamte en gezichtsverlies voor jezelf en de groep. - Het doel van onderwijs is leren om te doen. - Diploma's geven toegang tot groepen van een hogere status. 	<ul style="list-style-type: none"> - Mensen groeien op om zo snel mogelijk voor zichzelf of hun eigen gezin te kunnen zorgen. - Je ontleent je identiteit aan jezelf. - Kinderen leren denken in termen van 'ik'. - Een oprecht mens zegt wat hij/ zij denkt en een confrontatie kan heilzaam werken. - Een misstap leidt tot schuldgevoel en verlies van zelfrespect. - Het doel van onderwijs is leren om te leven. - Diploma's verhogen je economische waarde en/of je zelfrespect.

Kleine machtafstand	Grote machtafstand
<ul style="list-style-type: none"> - Ouders behandelen kinderen als gelijken. - Kinderen behandelen ouders als gelijken. - Op school verwachten docenten initiatieven van de leerlingen. - Docenten zijn specialisten die onpersoonlijke waarheden overdragen. - Leerlingen behandelen docenten als gelijken. - De ongelijkheid tussen mensen moet zo klein mogelijk gemaakt worden. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ouders leren kinderen gehoorzaamheid. - Kinderen behandelen ouders met respect. - Op school neemt de docent alle initiatieven. - Docenten zijn goeroes die persoonlijke wijsheid overdragen. - Leerlingen behandelen docenten met respect. - Ongelijkheid tussen mensen wordt zowel verwacht als gewenst.

Feminien	Masculien
<ul style="list-style-type: none"> - Dominante waarden in de samenleving zijn de zorg voor anderen en voor de omgeving. - Mensen en persoonlijke verhoudingen zijn belangrijk. - Iedereen, mannen én vrouwen, wordt geacht bescheiden te zijn. - In het gezin houden vader én moeder zich bezig met zowel feiten als gevoelens. - Jongens én meisjes mogen huilen, maar geen van beiden mogen ze vechten. - Sympathie voor de zwakke en de verliezer. - De gemiddelde leerling is de norm. - Vriendelijke docenten worden het meest gewaardeerd. - Werken om te leven - Conflicten worden opgelost door compromissen en onderhandelingen. 	<ul style="list-style-type: none"> - Dominante waarden in de samenleving zijn materieel succes en vooruitgang. - Geld en dingen zijn belangrijk. - Mannen worden geacht assertief, ambitieus en hard te zijn. - In het gezin houdt vader zich bezig met feiten en moeder met gevoelens. - Meisjes huilen, jongens niet. Jongens moeten terugslaan als ze worden aangevallen. Meisjes mogen niet vechten. - Sympathie voor de sterkste en voor de winnaar. - De beste leerling is de norm. - Blijvante docenten worden het meest gewaardeerd. - Leven om te werken. - Conflicten worden opgelost door ze uit te vechten.

Zwakke onzekerheidsvermijding	Sterke onzekerheidsvermijding
<ul style="list-style-type: none"> - De onzekerheid is een normaal onderdeel van het bestaan en men leeft van dag tot dag. - Weinig stress; subjectief gevoel van welzijn. - Agressie en gevoelens mogen niet worden geuit. - Soepele regels voor kinderen over wat vies en taboe is. - Wat anders is, is interessant. - Docenten mogen zeggen dat zij iets niet weten. - Studenten waarderen ongestructureerde onderwijssituaties en goede discussies. - Er moeten niet meer regels zijn dan strikt nodig is. - Precisie en punctualiteit moeten worden aangeleerd. 	<ul style="list-style-type: none"> - De onzekerheid die inherent is aan het bestaan wordt ervaren als een voortdurende bedreiging die men onder controle moet krijgen. - Veel stress; subjectief gevoel van angst. - Agressie en gevoelens mogen op de juiste plaatsten en tijdstippen worden geventileerd. - Strakke regels voor kinderen over wat vies en taboe is. - Wat anders is, is gevaarlijk. - Docenten worden geacht alle antwoorden te hebben. - Studenten waarderen gestructureerde onderwijssituaties en willen het juiste antwoord weten. - Er bestaat een emotionele behoefte aan regels, zelfs als deze onuitvoerbaar zijn. - Precisie en punctualiteit zijn van nature aanwezig.

Nederland OVI-index 53

Index	Naam land	1 ^{ste} maand	Buitenland	Nu in NL	SPSS code	Categorie
41	België	7,33	7,67	8,00	23	Westers
33	Argentinië	10,00	10,00	10,00	78	Niet westers
33	Chili	6,00	7,00	8,00	30	Niet westers
33	Frankrijk	6,00	8,00	7,00	2	Westers
33	Spanje	5,00	10,00	9,00	56	Westers
32	Turkije	4,82	6,73	7,09	87	Niet westers
28	Israël	6,50	7,50	6,50	55	Niet westers
23	Brazilië	7,50	7,50	9,00	33	Niet westers
22	Italië	8,00	7,00	8,00	37	Westers
17	Oostenrijk	6,00	8,00	7,00	66	Westers
17	Pakistan	7,00	10,00	9,00	58	Niet westers
15	Oman	5,00	5,00	5,00	61	Niet westers
15	Qatar	6,75	8,50	8,00	47	Niet westers
15	Saudi Arabië	7,25	8,75	8,88	40	Niet westers
14	Ecuador	5,50	10,00	9,00	9	Niet westers
12	Duitsland	7,25	8,50	7,00	44	Westers
11	Thailand	4,00	8,00	7,00	48	Niet westers
5	Zwitserland	6,00	7,00	8,00	57	Westers
1	Ghana	6,00	7,60	8,40	76	Niet westers
1	Guinee	4,00	9,00	6,00	45	Niet westers
1	Kameroen	4,80	8,40	7,60	50	Niet westers
1	Mali	5,00	9,50	5,50	89	Niet westers
1	Nigeria	7,00	8,50	8,50	28	Niet westers
0	Nederland					Wester
- 1	Botswana	5,00	6,00	8,00	11	Niet westers
- 1	Ethiopië	4,67	8,67	6,67	6	Niet westers
- 1	Kenia	7,00	9,00	7,50	26	Niet westers
- 1	Mozambique	6,00	8,00	9,00	81	Niet westers
- 1	Zaire (Congo)	3,33	8,67	8,00	92	Niet westers
- 1	Zambia	8,00	10,00	9,00	13	Niet westers
- 2	Australië	8,00	8,00	8,00	46	Westers
- 3	Noorwegen	4,67	9,00	7,33	27	Westers
- 4	Zuid Afrika	2,50	9,50	7,50	24	Niet westers
- 5	Canada	6,33	8,67	8,33	41	Westers
- 5	Indonesië	7,50	7,50	8,00	5	Niet westers
- 7	USA	5,50	8,50	7,50	53	Westers
- 13	India	7,00	8,00	9,00	7	Niet westers
- 13	Nieuw Zeeland	6,00	8,67	8,00	85	Westers
- 17	Maleisië	7,33	8,33	8,00	64	Niet westers
- 18	UK	6,14	8,14	8,00	1	Westers
- 24	Zweden	6,00	7,00	8,00	60	Westers
- 30	Denemarken	5,00	7,00	8,00	39	Westers
- 45	Singapore	6,50	8,00	5,00	36	Niet westers

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Index	Naam land	1 ^{ste} maand	Buitenland	Nu in NL	SPSS code	Categorie
- 27	Oostenrijk	6,00	8,00	7,00	66	Westers
Nederland MAS-index 14						
65	Oostenrijk	6,00	8,00	7,00	66	Westers
56	Italië	8,00	7,00	8,00	37	Westers
56	Zwitserland	6,00	7,00	8,00	57	Westers
52	Duitsland	7,25	8,50	7,00	44	Westers
52	UK	6,14	8,14	8,00	1	Westers
49	Ecuador	5,50	10,00	9,00	9	Niet westers
49	Zuid Afrika	2,50	9,50	7,50	24	Niet westers
48	USA	5,50	8,50	7,50	53	Westers
47	Australië	8,00	8,00	8,00	46	Westers
44	Nieuw Zeeland	6,00	8,67	8,00	85	Westers
42	Argentinië	10,00	10,00	10,00	78	Niet westers
42	India	7,00	8,00	9,00	7	Niet westers
40	België	7,33	7,67	8,00	23	Westers
39	Oman	5,00	5,00	5,00	61	Niet westers
39	Qatar	6,75	8,50	8,00	47	Niet westers
39	Saudi Arabië	7,25	8,75	8,88	40	Niet westers
38	Canada	6,33	8,67	8,33	41	Westers
36	Maleisië	7,33	8,33	8,00	64	Niet westers
36	Pakistan	7,00	10,00	9,00	58	Niet westers
35	Brazilië	7,50	7,50	9,00	33	Niet westers
34	Singapore	6,50	8,00	5,00	36	Niet westers
33	Israël	6,50	7,50	6,50	55	Niet westers
32	Ghana	6,00	7,60	8,40	76	Niet westers
32	Guinee	4,00	9,00	6,00	45	Niet westers
32	Indonesië	7,50	7,50	8,00	5	Niet westers
32	Kameroen	4,80	8,40	7,60	50	Niet westers
32	Mali	5,00	9,50	5,50	89	Niet westers
32	Nigeria	7,00	8,50	8,50	28	Niet westers
31	Turkije	4,82	6,73	7,09	87	Niet westers
29	Frankrijk	6,00	8,00	7,00	2	Westers
28	Spanje	5,00	10,00	9,00	56	Westers
27	Botswana	5,00	6,00	8,00	11	Niet westers
27	Ethiopië	4,67	8,67	6,67	6	Niet westers
27	Kenia	7,00	9,00	7,50	26	Niet westers
27	Mozambique	6,00	8,00	9,00	81	Niet westers
27	Zaire (Congo)	3,33	8,67	8,00	92	Niet westers
27	Zambia	8,00	10,00	9,00	13	Niet westers
20	Thailand	4,00	8,00	7,00	48	Niet westers
14	Chili	6,00	7,00	8,00	30	Niet westers
2	Denemarken	5,00	7,00	8,00	39	Westers
0	Nederland					Westers
- 6	Noorwegen	4,67	9,00	7,33	27	Westers
- 9	Zweden	6,00	7,00	8,00	60	Westers

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

- 72	Ecuador	5,50	10,00	9,00	9	Niet westers
------	---------	------	-------	------	---	--------------

Nederland MAI-index 38

Index	Naam land	1 ^{ste} maand	Buitenland	Nu in NL	SPSS code	Categorie
66	Maleisië	7,33	8,33	8,00	64	Niet westers
42	Oman	5,00	5,00	5,00	61	Niet westers
42	Qatar	6,75	8,50	8,00	47	Niet westers
42	Saudi Arabië	7,25	8,75	8,88	40	Niet westers
40	Ecuador	5,50	10,00	9,00	9	Niet westers
40	Indonesië	7,50	7,50	8,00	5	Niet westers
39	India	7,00	8,00	9,00	7	Niet westers
36	Singapore	6,50	8,00	5,00	36	Niet westers
31	Brazilië	7,50	7,50	9,00	33	Niet westers
30	Frankrijk	6,00	8,00	7,00	2	Westers
28	Turkije	4,82	6,73	7,09	87	Niet westers
27	België	7,33	7,67	8,00	23	Westers
26	Botswana	5,00	6,00	8,00	11	Niet westers
26	Ethiopië	4,67	8,67	6,67	6	Niet westers
26	Ghana	6,00	7,60	8,40	76	Niet westers
26	Guinee	4,00	9,00	6,00	45	Niet westers
26	Kameroen	4,80	8,40	7,60	50	Niet westers
26	Kenia	7,00	9,00	7,50	26	Niet westers
26	Mali	5,00	9,50	5,50	89	Niet westers
26	Mozambique	6,00	8,00	9,00	81	Niet westers
26	Nigeria	7,00	8,50	8,50	28	Niet westers
26	Thailand	4,00	8,00	7,00	48	Niet westers
26	Zaire (Congo)	3,33	8,67	8,00	92	Niet westers
26	Zambia	8,00	10,00	9,00	13	Niet westers
25	Chili	6,00	7,00	8,00	30	Niet westers
19	Spanje	5,00	10,00	9,00	56	Westers
17	Pakistan	7,00	10,00	9,00	58	Niet westers
12	Italië	8,00	7,00	8,00	37	Westers
11	Argentinië	10,00	10,00	10,00	78	Niet westers
11	Zuid Afrika	2,50	9,50	7,50	24	Niet westers
2	USA	5,50	8,50	7,50	53	Westers
1	Canada	6,33	8,67	8,33	41	Westers
0	Nederland					Westers
- 2	Australië	8,00	8,00	8,00	46	Westers
- 3	Duitsland	7,25	8,50	7,00	44	Westers
- 3	UK	6,14	8,14	8,00	1	Westers
- 4	Zwitserland	6,00	7,00	8,00	57	Westers
- 7	Noorwegen	4,67	9,00	7,33	27	Westers
- 7	Zweden	6,00	7,00	8,00	60	Westers
- 16	Nieuw Zeeland	6,00	8,67	8,00	85	Westers
- 20	Denemarken	5,00	7,00	8,00	39	Westers
- 25	Israël	6,50	7,50	6,50	55	Niet westers

Bijlage 4: Dimensies van Hofstede**Nederland IDV-index 80**

Index	Naam land	1 ^{ste} maand	Buitenland	Nu in NL	SPSS code	Categorie
11	USA	5,50	8,50	7,50	53	Westers
10	Australië	8,00	8,00	8,00	46	Westers
9	UK	6,14	8,14	8,00	1	Westers
0	Canada	6,33	8,67	8,33	41	Westers
0	Nederland					Westers
- 1	Nieuw Zeeland	6,00	8,67	8,00	85	Westers
- 4	Italië	8,00	7,00	8,00	37	Westers
- 5	België	7,33	7,67	8,00	23	Westers
- 6	Denemarken	5,00	7,00	8,00	39	Westers
- 7	Zweden	6,00	7,00	8,00	60	Westers
- 9	Frankrijk	6,00	8,00	7,00	2	Westers
- 11	Noorwegen	4,67	9,00	7,33	27	Westers
- 12	Zwitserland	6,00	7,00	8,00	57	Westers
- 13	Duitsland	7,25	8,50	7,00	44	Westers
- 15	Zuid Afrika	2,50	9,50	7,50	24	Niet westers
- 25	Oostenrijk	6,00	8,00	7,00	66	Westers
- 26	Israël	6,50	7,50	6,50	55	Niet westers
- 29	Spanje	5,00	10,00	9,00	56	Westers
- 32	India	7,00	8,00	9,00	7	Niet westers
- 34	Argentinië	10,00	10,00	10,00	78	Niet westers
- 42	Brazilië	7,50	7,50	9,00	33	Niet westers
- 42	Oman	5,00	5,00	5,00	61	Niet westers
- 42	Qatar	6,75	8,50	8,00	47	Niet westers
- 42	Saudi Arabië	7,25	8,75	8,88	40	Niet westers
- 43	Turkije	4,82	6,73	7,09	87	Niet westers
- 53	Botswana	5,00	6,00	8,00	11	Niet westers
- 53	Ethiopië	4,67	8,67	6,67	6	Niet westers
- 53	Kenia	7,00	9,00	7,50	26	Niet westers
- 53	Mozambique	6,00	8,00	9,00	81	Niet westers
- 53	Zaire (Congo)	3,33	8,67	8,00	92	Niet westers
- 53	Zambia	8,00	10,00	9,00	13	Niet westers
- 54	Maleisië	7,33	8,33	8,00	64	Niet westers
- 57	Chili	6,00	7,00	8,00	30	Niet westers
- 60	Ghana	6,00	7,60	8,40	76	Niet westers
- 60	Guinee	4,00	9,00	6,00	45	Niet westers
- 60	Kameroen	4,80	8,40	7,60	50	Niet westers
- 60	Mali	5,00	9,50	5,50	89	Niet westers
- 60	Nigeria	7,00	8,50	8,50	28	Niet westers
- 60	Singapore	6,50	8,00	5,00	36	Niet westers
- 60	Thailand	4,00	8,00	7,00	48	Niet westers
- 66	Indonesië	7,50	7,50	8,00	5	Niet westers
- 66	Pakistan	7,00	10,00	9,00	58	Niet westers

Maar ik moest goed begrijpen, hem zouden ze daar niet zien.

En zo ging het de hele week door. Een salvo boosheid hier, een waterval ongenoegen daar. Bush deugt simpelweg niet. Ik heb het maar over me heen laten komen. De intense verontwaardiging deed me denken aan de emoties tussen joden en arabieren zodra Israël en Palestina worden aangeroerd. Als buitenstaander kun je dan maar beter je kop houden.

Opiniemakers

Maar het liet me niet los. En ofschoon ik altijd met een opgeluchte grijns mijn huurauto op Schiphol afgeef, als prelude op de Terugkeer, bleven mijn gedachten steken bij de zo ongenadig harde kritiek van mijn bloedeigen landgenoten. Wat hielp, was het omslag-artikel van HP De Tijd, waarin opiniemakers hun gevoelens over Bush verwoordden.

Harry de Winter: 'Bush wakkert het fundamentalisme en de angst aan...'

Mieke van der Weij: '...die onaangename kop... die ogen die te dicht bij elkaar staan...'

Elsbeth ETTY: '...omdat deze man ons niets dan rampspoed zou brengen...'

Henk Hofland: '...maar ik ben Bush niet. Dat is heel treurig voor de wereld.'

Marcel van Dam: '...Bush heeft het droomscenario van Bin Laden uitgevoerd.'

And so on, and so on. Het verklaarde de volkse rauwheid die ik tijdens mijn verblijf in Nederland was tegenkomen. Of is dit de hedendaagse directheid die ik na mijn emigratie tien jaar geleden niet langer begrijp? Hoe je ook over George Bush denkt, een Atlantische kloof dicht je niet met ordinaire prietpraat. Ook al is die in Dubya's moerstaal.

Na het uitpakken van de koffers heb ik eens even in mijn journalistieke spiegel gekeken, en mezelf plechtig het volgende beloofd: Harder werken dan ooit om uit te leggen wat Bush beweegt. Niet om hem te verdedigen. Integendeel. Maar een beetje begrip kan geen kwaad om tot een genuanceerd oordeel te komen. Tot die tijd, kaaskoppen, effe chillen!

Reageer: Standplaatswash@aol.com

Bijlage 3: Tim Overdiek

Effe chillen, kaaskoppen

24-08-'04

Door Tim Overdiek

's Anderendaags was ik met de kids in Nederland om onze moerstaal bij te spijkeren. Je dreigt immers te vervallen in verouderd spraakgebruik. Dus het deed ons goed om nieuw Hollands als 'chillen' en 'rushen' op te snuiven. Minder prettig was de constatering dat we ons als halve Yanks in de polder voortdurend moesten verdedigen vanwege Adolf Bush.

Het begon heel onschuldig in een Amsterdamse speeltuin. Waar je als kind niet zo makkelijk op het woord 'glijbaan' of 'wip' komt, en ouders je al snel vragend aanstaren. Die vlugge tweektaligheid met Amerikaanse tongval, da's vragen om commentaar. Want als Nederlanders ergens goed in zijn, is het de rappe verkondiging van hun mening.

Of we ons niet schaamden voor dat 'fucking landje' van ons. Met die 'asshole' aan het bewind. Altijd prettig om met je kinderen in de buurt woorden naar je hoofd geslingerd te krijgen die je in ons eigen 'fucking' Washington uit pedagogisch oogpunt probeert te vermijden. Maar de toon was gezet, en een discussie ga ik 'never nooit nie' uit de weg.

Beleefder

Nee, schaamte voelden we niet. Waarom eigenlijk? 't Is maar een president die vier, hooguit acht jaar hoefde te gedogen. Amerika is groter dan dat witte gebouw. En CNN kun je ook afzetten. Wie een uurtje in de auto stapt, is in de wildernis, in plaats van de dagelijkse file op de Nederlandse snelwegen. En of het ook wat beleefder kon?

Dat kon het dus niet. Hij was een lang weekend in New York geweest, en daar hoorde hij te pas en te onpas woorden als 'fucking', 'shit' en 'asshole' langs komen. Bovendien is 'fuck you' heel gewoon geworden. Laatste schreeuwde een voetballer 'fuck you' tegen Ajax-trainer Koeman. Was luid en duidelijk op televisie te horen geweest. No problemo.

Later die dag, vlak bij ons vakantiehuis in Hilversum, ontspoon zich een gezellig gesprek. Babbelen over heimwee naar hagelstag en haring. De geruststelling dat McDonalds een Nederlandse inburgeringscursus had doorstaan. Nee, hamburgers hoefden we niet te missen. 'Maar die Bush', sprak de passant, 'dat is toch een enorme vuilak.'

Rekels

Gebruik van het woord 'vuilak' stemde me na de Engelse verbale bagger van die ochtend een stuk vrolijker. Zo'n neutrale term kun je je kinderen nog eens aanleren. Het blijven per slot van rekening van die rekels, die met een duivels plezier oma laten horen wat die deksele papa zich in een kwaai bui 'back home' nog wel eens wil laten ontvallen.

Dat de Amerikaanse president een regelrechte 'dirt bag' was, wist-ie uit de kranten. Onbetrouwbaar. Dom. Fascistisch, hoewel hij niet direkt een voorbeeld kon noemen. Maar hij had het gehoord. 'Bush is een vuile fascist.' Nee, op vakantie naar Amerika was hij nog nooit geweest.

altijd een reiziger." Terugblikkend op zijn leven in het buitenland is hij positief, ondanks de aanpassingsproblemen. Het heeft hem rijker gemaakt, zijn begrip voor andere culturen vergroot. "Ik koester mijn reisleven. Ik ben nu 25 en ik heb al zoveel gezien van de wereld. Dat is gewoon uniek."

Ook Stefan Mol noemt zijn reizende jeugd een verrijking. Mol is sinds twee jaar AIO Sociale Wetenschappen van de Erasmus Universiteit. Hij doet onderzoek naar het voorspellen van werkprestaties van expatriates. "Een kinderlijke fascinatie", zegt hij zelf. Hij zal niet in Nederland blijven wonen. Dat weet hij zeker. Twee keer is hij inmiddels teruggeweest in Taiwan. Na zijn promotie zal hij weer vertrekken. "Waarschijnlijk naar China of elders in Azië." Een enkele keer twijfelt Mol of hij wel gelukkig moet zijn met zijn bereisde jeugd: "Soms is het niet slecht om een beetje bekrompen te zijn. Om gelukkig te zijn met wat je hebt. Ik heb steeds het idee dat het elders beter is. Zodra het hier minder gaat, denk ik: waar kan ik naartoe?"

Querine van Grinsven wordt geplaagd door dezelfde reisdrang en rusteloosheid. Zij volgt nu een vijf jaar durende studie veterinaire natuurgeneeskunde. Daarnaast heeft Van Grinsven een parttime baan als programma-assistent aan de Universiteit van Nijenrode. "Inmiddels kan ik hier vrij goed aarden. Maar na mijn studie ga ik toch weer weg. Een echt thuisgevoel heb ik nergens. Desondanks ben ik blij dat ik dit leven heb gehad. Als ik kijk naar mensen die in een dorp zijn geboren, er trouwen en uiteindelijk doodgaan, dan denk ik: dat zou ik niet kunnen en niet willen. Die rust heb ik niet. Maar anderzijds: wat heerlijk zou het zijn om die rust ooit te vinden."

gewend dat het leggen van contacten vanzelf ging. "In het buitenland komen de mensen naar je toe. De kring van expatriates is klein. Je bouwt op elkaar. Hier in Nederland moet je het zelf doen. Dat lukte de eerste jaren niet goed. Ik raakte behoorlijk geïsoleerd."

Dhomen had niet alleen moeite met het leggen van sociale contacten, hij voelde zich ook vaak slecht op zijn gemak. Hij had eenvoudigweg geen idee wat gangbaar was in Nederland. "Zo heb ik een hele tijd staan te aarzelen of ik zou aankloppen bij mijn buurvrouw om kennis te maken. Ik wist niet of dat wel normaal was." "Ik wist niet hoe ik Nederlands moest zijn", zegt Querine van Grinsven. "Op het internaat in Den Haag trok ik erg naar de buitenlandse kinderen toe. Wij snaptten meer van elkaar. Bovendien was mijn Nederlands slecht. Thuis spraken we vooral Engels. Daardoor miste ik dingen in de les. Als de leraar zei: 'pak je geodriehoek', dan dacht ik: 'wat is een geodriehoek?' In de klas kreeg ik dan opmerkingen. Men vond dat ik me aanstelde - ik was toch Nederlandse? Maar ik wist écht niet wat een geodriehoek was."

Wat het drietal echter het meest stak, is het gebrek aan belangstelling van de omgeving. Ze kwamen in Nederland aan met een rugzak vol belevenissen en ervaringen, maar niemand zat op hun verhalen te wachten. "Even vonden mijn klasgenoten het interessant", zegt Querine van Grinsven. "Maar al snel werden ze het zat. 'Daar heb je haar weer'." Carl Dhomen valt haar bij: "Je hebt een apart leven geleid, maar wanneer je dat vertelt, vinden mensen je een snob. Voor ons was het bijvoorbeeld heel normaal om personeel te hebben, zoals een kindermeisje en een kok. Maar als je dat zegt, vinden mensen je over het paard getild. Op een gegeven moment ben ik gewoon met vertellen gestopt."

Onwennigheid, taalproblemen, het verhaal niet kwijt kunnen, veel expat-jongeren brengt het in een behoorlijk isolement. Zeker wanneer de familie in het verre buitenland achter is gebleven. Het is niet bekend hoeveel van de teruggekeerde jongeren aanpassingsproblemen krijgen. "De laatste jaren gaan er behoorlijk wat cowboyverhalen rond", zegt Knoops. "Je hoort nu ook steeds vaker dat het slecht zou zijn voor kinderen. Bedrijven gebruiken dat als argument om mannen alléén naar het buitenland uit te zenden. Dát is echter lariekoek."

Volgens Knoops is de conclusie niet gefundeerd dat opgroeien in het buitenland slecht is voor jongeren. "Integendeel. Het kan een hele verrijking zijn. Wel is het zaak om je goed op de terugkeer voor te bereiden. Probeer met radio en televisie dicht bij Nederland te blijven. Hou contact per e-mail met ooms en tantes. Léés over Nederland voordat je teruggaat. Je kunt het gat nooit dichten. Je kunt het wel een stuk kleiner maken."

Rusteloosheid

Voor Carl Dhomen zijn de moeilijke jaren nu achter de rug. Hij werkt inmiddels bij een beveiligingsbedrijf op Schiphol, werd opgenomen in een bestaande groep vrienden en heeft een vriendin. Weg uit Nederland hoeft hij voorlopig niet, al blijft het kriebelen: "Eens een reiziger,

Terugkeerschok

De grootste cultuurschok komt niet bij aankomst in het buitenland. Die treft je bij terugkeer in Nederland. Voormalige expatriates verwachten dat zij in een vertrouwd nest terechtkomen, maar dat valt vaak tegen. Meer dan zestig procent noemt het terugkeren naar Nederland moeilijker dan het vertrek naar Zaïre of Pakistan. Zij merken dat zowel zichzelf als Nederland is veranderd. Dat geeft de terugkerende globetrotters een gevoel dat ze ontheemd zijn. Tot hun verbazing merken zij dat het wennen aan het vaderland meer tijd, meer energie en meer moeite kost dan het inburgeren in Thailand of Kenia.

De expat-kinderen treft hetzelfde lot. Ook zij aarden snel in het nieuwe buitenland, maar hebben de grootste moeite om zich thuis te voelen in Nederland. Jongeren die niet eerder of nauwelijks in Nederland woonden, blijken zelfs vergelijkbare integratieproblemen te ondervinden als complete nieuwkomers. Dat zegt student sociologie Hanneke Knoops (*?*), zelf ex-expat en moeder van een tienerdochter met aanpassingproblemen. Knoops is voorzitter van 'De Vliegende Hollanders', een vereniging voor teruggekeerde expat-jongeren. "Met name jongeren die in niet-westerse landen woonden, ondervinden problemen", zegt Knoops. "De kloof met Afrika of het Midden-Oosten is groter dan de kloof met Frankrijk. Zelf woonden wij in Irak. Mijn dochter probeert nu op school uit te leggen hoe het daar werkt - wij hebben het Irak van Saddam immers van dichtbij mee mogen maken. Haar klasgenoten snappen er niet veel van. Ze denken meteen dat zij ook wel anti-Amerikaans zal zijn. Er is veel onbegrip en dat geeft een gevoel van machteloosheid."

Mede door haar eigen ervaringen raakte Hanneke Knoops geboeid door het lot van thuiskerende expat-jongeren. Samen met de UvA-studente pedagogiek Rinke de Bruin onderzoekt ze nu hoe het komt het dat de ene expatriate jongere problemen krijgt bij integratie in de Nederlandse maatschappij en de andere niet?

Het antwoord denkt Knoops te vinden in het afwijkende 'culturele kapitaal' van de jongere. "Kinderen van expatriates kregen andere culturele bagage mee. Als je tussen je 12^e en je 25^e in het buitenland was, dan weet je niet meer hoe het er in Nederland aan toe gaat. Je weet niet wat hier 'normaal' is." Niet alleen het culturele kapitaal, ook het 'sociale kapitaal' speelt een rol bij de terugkeer, zo vermoedt Knoops: "Sociaal kapitaal is iemands netwerk, de mensen waarop je terug kunt vallen, mensen die je kunnen helpen bij het zoeken naar een baan of een woonruimte. Bij expat-jongeren is dat netwerk vaak dun, zeker wanneer zij in hun eentje terugkomen."

Eenzaam

Dhomen, Van Grinsven en Mol kwámen in hun eentje terug. "Ik kende echt niemand", zegt Dhomen. "In het weekend gingen de studenten uit mijn flat naar huis. Ik bleef alleen achter. Niemand vroeg mij uit. Mijn leven bestond uit school, huis, televisie en computer." Dhomen was

Bijlage 2: “EXPAT KIDS vinden Nederland een koud land in alle opzichten.”

Verborgten immigranten

Hun vaders en moeders werkten in Zaïre, Amerika of Taiwan. Zij groeiden op met bedienden en bezochten een internationale school. Terug in Nederland wachtte een ongastvrij, koud en hard land. Denk echter niet dat de expatkinderen hun kroost voor de Hollandse cultuurschok willen behoeden.

Door Mirjam Vossen

Nederlanders zijn onvriendelijk en hard voor elkaar. Zo dacht Querine van Grinsven (28) over haar landgenoten. Twaalf jaar geleden woonde Van Grinsven voor het eerst in Nederland. Haar wieg stond in Egypte. Haar jeugd bracht ze door in Peru, Engeland, Zaïre en Amerika. Van Grinsvens moeder werkte op het Ministerie van Buitenlandse Zaken en wisselde elke paar jaar van post. Op haar zestiende vond Van Grinsven het welletjes. "Ik zei tegen mijn familie: ik ben wel Nederlandse, maar ik ken de taal en cultuur niet. Ik ga in Nederland wonen. Ze vertrok en maakte haar middelbare school af op een internaat in Den Haag. De cultuurschok was echter groot. Nederlanders bleken ongastvrij en onvriendelijk. Nederland zelf was koud. "Ik moest heel erg wennen."

Ook diplomatenkind Carl Dhomen (25) -Duitsland, Rusland, Kenia, Costa Rica, Turkije en Pakistan- kreeg een koude douche. Op zijn achttiende verhuisde hij in zijn eentje naar Nederland en ging studeren aan het luchtvaartcollege in Hoofddorp. Nederland dacht Dhomen te kennen van zijn vakanties bij oma. Dat viel dus tegen. "De eerste drie jaar waren hartstikke moeilijk. 'Daten', uitgaan, het studentenleven. Wist ik veel wat het was. Ik kende mijn limiet van alcohol niet en ik moest erg wennen aan de Nederlandse openheid over seks en homo's. Dat had je in Turkije en Pakistan niet. Bovendien komen mensen hier niet naar je toe. Je moet alles zelf doen. Ik raakte behoorlijk geïsoleerd."

Voor Stefan Mol (*?*) was Nederland minder vreemd. Hij groeide hier op. Op zijn twaalfde verhuisde hij naar Amerika en vervolgens naar Taiwan. Maar toen hij op zijn 18^e terugkeerde om psychologie te studeren, kon ook Mol zijn draai niet goed vinden. "In Taiwan was ik voortdurend gefascineerd door alles wat ik zag. Nederland was weinig verrassend. Bovendien zijn de mensen in Taiwan veel gastvrijer. Ze houden meer rekening met elkaar. Ik voelde me hier niet op mijn gemak."

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Als je vraag 30 en 31 met ja hebt ingevuld wordt je vriendelijk verzocht hieronder jouw gegevens in te vullen.

Contact adres:

Naam:.....

Adres:

Postcode:.....Woonplaats:.....

Telefoon:e-mail:

Heel hartelijk bedankt voor je medewerking.

Rinke de Bruin & Hanneke Knoops-Janssen

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

5. Ik vertel mijn moeder over mijn problemen en zorgen.	☐	☐	☐	☐
6. Ik wou dat ik een andere moeder had.	☐	☐	☐	☐
7. Ik word makkelijker boos op mijn moeder.	☐	☐	☐	☐
8. Mijn moeder respecteert mijn gevoelens.	☐	☐	☐	☐
9. Ik ben boos op mijn moeder.	☐	☐	☐	☐
10. Mijn moeder helpt mij om mezelf beter te begrijpen.	☐	☐	☐	☐
11. Als ik over mijn problemen praat met mijn moeder voel ik me beschaamd of stom.	☐	☐	☐	☐
12. Als ik ergens boos over ben, probeert mijn moeder dat te begrijpen.	☐	☐	☐	☐

	“Bijna” nooit	Soms	Vaak	“Bijna” altijd
1. Mijn vader heeft zijn eigen zorgen, dus val ik hem niet lastig met mijn problemen.	☐	☐	☐	☐
2. Ik krijg te weinig aandacht van mijn vader.	☐	☐	☐	☐
3. Mijn vader accepteert mij zoals ik ben.	☐	☐	☐	☐
4. Als mijn vader weet dat ik met iets zit, dan vraagt hij dat aan mij.	☐	☐	☐	☐
5. Ik vertel mijn vader over mijn problemen en zorgen.	☐	☐	☐	☐
6. Ik wou dat ik een andere vader had.	☐	☐	☐	☐
7. Ik word makkelijker boos op mijn vader.	☐	☐	☐	☐
8. Mijn vader respecteert mijn gevoelens.	☐	☐	☐	☐
9. Ik ben boos op mijn vader.	☐	☐	☐	☐
10. Mijn vader helpt mij om mezelf beter te begrijpen.	☐	☐	☐	☐
11. Als ik over mijn problemen praat met mijn vader voel ik me beschaamd of stom.	☐	☐	☐	☐
12. Als ik ergens boos over ben, probeert mijn vader dat te begrijpen.	☐	☐	☐	☐

30. Zou je mee willen werken aan een mondeling interview over jouw ervaringen ?

- Ja
 Nee

31. Ben je geïnteresseerd in de resultaten van dit onderzoek ?

- Ja
 Nee

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

1.	Wil je het cijfer omcirkelen dat nu het meest op jou van toepassing is.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10
2.	Wil je het cijfer omcirkelen dat het meest van toepassing was nadat je een maand terug in Nederland was?	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10
3.	Wil je het cijfer omcirkelen dat het meest van toepassing was in de tijd dat je in het buitenland woonde?	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10

28. Wil je bij de volgende uitspraken aangeven in hoeverre je het ermee eens bent ?

	Helemaal oneens	oneens	Niet eens - Niet oneens	eens	Helemaal eens
1. Mijn leven komt over het algemeen dicht bij mijn ideaal.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Mijn leven ziet er prima uit.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Ik ben tevreden met mijn leven.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Tot nu toe heb ik de belangrijkste dingen die ik in het leven wil ook gekregen.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Als ik mijn leven over kon doen, zou ik er vrijwel niets aan veranderen.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Ik vind het moeilijk mijn vriendschappen te onderhouden.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Het zit me erg dwars dat ik veel oude vrienden uit het oog verloren ben.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Ik zou graag meer hechte vriendschappen willen hebben.	☐	☐	☐	☐	☐
9. Ik heb veel vrienden met wie ik weinig contact heb.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Ik maak gemakkelijk vrienden.	☐	☐	☐	☐	☐

29. De volgende vragen gaan over hoe jij omgaat met je ouders.

(Als één of beide ouders overleden zijn dan spijt ons dat heel erg. Wij begrijpen vanzelfsprekend, dat je niet alle vragen over ouders in kunt vullen.)

	“Bijna” nooit	Soms	Vaak	“Bijna” altijd
1. Mijn moeder heeft haar eigen zorgen, dus val ik haar niet lastig met mijn problemen.	☐	☐	☐	☐
2. Ik krijg te weinig aandacht van mijn moeder	☐	☐	☐	☐
3. Mijn moeder accepteert mij zoals ik ben	☐	☐	☐	☐
4. Als mijn moeder weet dat ik met iets zit, dan vraagt ze dat aan mij.	☐	☐	☐	☐

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Wat mensen dan precies doen, is meestal verschillend. Dat hangt af van de vragen als: “Wat voor een soort probleem is het” en “Hoe ernstig is het probleem”. Toch reageert men over het algemeen wat vaker op de ene dan op de andere manier.

Hieronder staan een aantal beschrijvingen die aangeven wat men zoal kan doen als er problemen zijn, of bij onplezierige gebeurtenissen. Wat men in een bepaald geval doet, hangt sterk af van de aard van het probleem of de gebeurtenis. Toch reageert men over het algemeen wat vaker op de ene dan op de andere manier. Wil je achter iedere zin aangeven hoe vaak je in het algemeen op de beschreven manier reageert.

	Zelden of nooit	Soms	Vaak	Zeer vaak
1. Ik geef anderen meteen gelijk om het probleem op te lossen.	☐	☐	☐	☐
2. Ik leg mijzelf er bij neer, dat het nu eenmaal zo gaat.	☐	☐	☐	☐
3. Ik ga het probleem zoveel mogelijk uit de weg.	☐	☐	☐	☐
4. Ik deel mijn zorgen samen met iemand.	☐	☐	☐	☐
5. Ik vraag iemand om hulp.	☐	☐	☐	☐
6. Ik laat anderen merken hoe ik mij voel.	☐	☐	☐	☐
7. Ik ga op zoek naar troost en begrip.	☐	☐	☐	☐
8. Ik laat merken dat ik ergens mee zit.	☐	☐	☐	☐
9. Ik bespreek het probleem met vrienden of familieleden.	☐	☐	☐	☐
10. ik laat merken dat ik mij erger.	☐	☐	☐	☐
11. Ik laat zien dat ik kwaad ben op degene die de schuld is van het probleem.	☐	☐	☐	☐
12. Ik bedenk mij dat anderen het ook wel eens moeilijk hebben.	☐	☐	☐	☐
13. Ik bedenk mij dat er wel weer betere tijden zullen komen.	☐	☐	☐	☐
14. Ik zie het somber in.	☐	☐	☐	☐
15. Ik pieker over het verleden.	☐	☐	☐	☐
16. Ik kan aan niets anders meer denken dan aan het probleem.	☐	☐	☐	☐
17. Ik voel mijzelf niet in staat om iets te doen	☐	☐	☐	☐

27. De volgende vragen gaan hoe je je over het algemeen nieuwe dingen onderneemt.

Wij willen graag weten hoe je je voelt. Het is de bedoeling dat je dat aangeeft door hieronder een cijfer te omcirkelen. Een '10' betekent dat het heel erg goed met je gaat. Een '1' betekent dat het heel erg slecht met je gaat.

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

- Heb je het voortgezet onderwijs uiteindelijk verlaten zonder diploma ? ja nee
- Heb je speciaal onderwijs gevolgd ? ja nee
- Volg je een hele andere soort opleiding ? ja nee
- Zo ja, welke opleiding?
- Welke opleiding(en) heb je uiteindelijk afgerond ?
1.
2.
3.
- Zo ja, hoe lang heb je over deze opleiding(en) gedaan ?
1. Jaar
2. Jaar
3. Jaar

21. Heb je naast je expat leven nog andere ingrijpende gebeurtenissen meegemaakt ?

- Nee.
- Zo, ja welke?.....

22. Had je volgens jou geholpen kunnen worden om de integratie in Nederland makkelijker te maken ?

- Ja.
- Nee

23. Zo ja, hoe had je geholpen kunnen worden om de integratie makkelijker te maken ?

.....

.....

24. De volgende uitspraken gaan over hoe jij omgaat met je vrienden of vriendinnen.

	Bijna nooit	Soms	Vaak	Bijna altijd
1. Ik hoor graag de mening van mijn vrienden over dingen die voor mij belangrijk zijn.	☐	☐	☐	☐
2. Als ik ergens boos over ben proberen mijn vrienden dat te begrijpen.	☐	☐	☐	☐
3. Ik wou dat ik andere vrienden had.	☐	☐	☐	☐
4. Mijn vrienden stimuleren mij om over mijn problemen te praten.	☐	☐	☐	☐
5. Mijn vrienden luisteren naar wat ik te vertellen heb.	☐	☐	☐	☐
6. Ik ben vaker boos dan mijn vrienden dat weten.	☐	☐	☐	☐
7. Het lijkt alsof mijn vrienden geïrriteerd zijn door mij zonder een duidelijke reden.	☐	☐	☐	☐
8. Als ik met mijn vrienden praat over mijn problemen voel ik me beschaamd of stom	☐	☐	☐	☐
9. Mijn vrienden vinden het belangrijk om te weten hoe het met me gaat.	☐	☐	☐	☐
10. Ik voel me eenzaam en een buitenbeentje als ik bij mijn vrienden ben.	☐	☐	☐	☐
11. Ik vertel mijn vrienden over mijn problemen en zorgen.	☐	☐	☐	☐
12. Ik voel dat mijn vrienden hele goede vrienden zijn.	☐	☐	☐	☐

25. Alle mensen krijgen wel eens te maken met problemen of moeilijke situaties.

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Broer(s) en/of zus(sen)	☐	☐	☐	☐	☐
Groepsleider	☐	☐	☐	☐	☐
Gastouder(s)	☐	☐	☐	☐	☐
Huisgenoten	☐	☐	☐	☐	☐
Vrienden	☐	☐	☐	☐	☐
Familie	☐	☐	☐	☐	☐
Collega(s)	☐	☐	☐	☐	☐
Leraar	☐	☐	☐	☐	☐

18. In hoeverre ontmoet je nu vrienden/vriendinnen ...?

	nooit	Iedere dag	1 x per week	Paar keer per week	Ong. 1x per maand
Buiten school,	☐	☐	☐	☐	☐
Buiten werktijd,	☐	☐	☐	☐	☐
Voor een afspraak	☐	☐	☐	☐	☐
Om naar een feest gaan,	☐	☐	☐	☐	☐
Om samen te sporten,	☐	☐	☐	☐	☐
Om 's avonds uitgaan,	☐	☐	☐	☐	☐

19. Als je problemen hebt, of als je je alleen voelt, door wie en in welke mate kun je dan geholpen worden door ...?

	slecht	matig	redelijk	goed	heel goed	n.v.t.
Vader	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Moeder	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Broer(s) en/of zus(sen)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Partner	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gastouder	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Groepsleider	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Huisgenoten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Beste vriend(en)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Leraar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Collega's	☐	☐	☐	☐	☐	☐

20. Vragen betreffende je opleiding:

(Alleen Voortgezet Onderwijs)

Ben je wel eens blijven zitten in het voortgezet onderwijs ? ja nee

Zo ja, hoeveel keer ? X

Ben je ooit overstapt naar een lager niveau VO (bijv. HAVO -> MAVO) ja nee

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Ooms. Tante, Oma, Neef, e.d.	☐	☐	☐	☐	☐
Mensen op school of werk	☐	☐	☐	☐	☐
Contact personen/contactadressen	☐	☐	☐	☐	☐

14. In hoeverre voelde je je het eerste jaar na aankomst in Nederland geaccepteerd ...?

	niet	matig	voldoende	goed	uitstekend	n.v.t.
Op school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Op het werk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In het verenigingsleven	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bij leeftijdsgenoten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bij buurtbewoners	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In de winkels	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gastgezin	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Internaat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Familie	☐	☐	☐	☐	☐	☐

15. In hoeverre voel je je nu geaccepteerd ... ?

	niet	matig	voldoende	goed	uitstekend	n.v.t.
Op school	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Op het werk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In het verenigingsleven	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bij leeftijdsgenoten	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bij buurtbewoners	☐	☐	☐	☐	☐	☐
In de winkels	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gastgezin	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Internaat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Familie	☐	☐	☐	☐	☐	☐

16. Heb je nog contact met de volgende personen die je in het buitenland hebt leren kennen ? (Meerdere antwoorden mogelijk)

	<u>niet</u>	<u>schrijven</u>	<u>e-mail *</u>	<u>telefoon</u>	<u>bezoek</u>
Collega's van je ouders	☐	☐	☐	☐	☐
Vrienden	☐	☐	☐	☐	☐
Ex-buren	☐	☐	☐	☐	☐
Oud klasgenoten	☐	☐	☐	☐	☐
Oud leraren	☐	☐	☐	☐	☐
Voormalig personeel	☐	☐	☐	☐	☐

* e-mail of chatten

17. Hoe beoordeel je nu jouw relatie met ... ?

	slecht	matig	acceptabel	goed	n.v.t.
Ouder(s)	☐	☐	☐	☐	☐

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Oud klasgenoten	☐	☐	☐	☐	☐
Oud leraren	☐	☐	☐	☐	☐
Voormalig verzorgend personeel	☐	☐	☐	☐	☐

10. Hoeveel hulp kreeg je bij de voorbereidingen op je vertrek naar Nederland van ... ?

	geen	slecht	matig	voldoende	goed	uitstekend
Ouder(s)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Broers/Zussen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Leerkracht(en)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Werkgever van ouder	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Internet,	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Literatuur (boeken én tijdschriften)	☐	☐	☐	☐	☐	☐

11. Hoe vond je het wennen in Nederland aan de volgende factoren ?

	niet	matig	voldoende	goed	uitstekend	n.v.t.
Vervoersmiddel(en)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Klimaat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Huisvesting	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sociaal contact(en)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
School	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Werk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Omgaan met leraren	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Omgaan met de opvoeder(s)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Omgaan met ouders	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Uitgaan	☐	☐	☐	☐	☐	☐

12. In welke mate beheerste je bij aankomst in Nederland de volgende talen... ?

	niet	matig	voldoende	goed	uitstekend
Mondeling Nederlands	☐	☐	☐	☐	☐
Schriftelijk Nederlands	☐	☐	☐	☐	☐
Mondeling Engels	☐	☐	☐	☐	☐
Schriftelijk Engels	☐	☐	☐	☐	☐
Mondeling Duits	☐	☐	☐	☐	☐
Schriftelijk Duits	☐	☐	☐	☐	☐
Mondeling Frans	☐	☐	☐	☐	☐
Schriftelijk Frans	☐	☐	☐	☐	☐
Mondeling Spaans	☐	☐	☐	☐	☐
Schriftelijk Spaans	☐	☐	☐	☐	☐

13. Heb je hulp gekregen bij de integratie in Nederland van ... ?

	niet	matig	voldoende	goed	uitstekend
Professionele begeleiders	☐	☐	☐	☐	☐
Ouder(s)	☐	☐	☐	☐	☐
Broers/zussen	☐	☐	☐	☐	☐

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Jodendom	☐	☐	☐	☐	☐
Andere te weten	☐	☐	☐	☐	☐

7. In wat voor een omgeving woonde je in het buitenland ?

Land nummer 1.

- In een stad -> compound
- Stad -> lokale bevolking
- Op het platteland -> compound
- Op het platteland -> lokale bevolking

Land nummer 2.

- In een stad -> compound
- Stad -> lokale bevolking
- Op het platteland -> compound
- Op het platteland -> lokale bevolking

Land nummer 3.

- In een stad -> compound
- Stad -> lokale bevolking
- Op het platteland -> compound
- Op het platteland -> lokale bevolking

Land nummer 4.

- In een stad -> compound
- Stad -> lokale bevolking
- Op het platteland -> compound
- Op het platteland -> lokale bevolking

Land nummer 5.

- In een stad -> compound
- Stad -> lokale bevolking
- Op het platteland -> compound
- Op het platteland -> lokale bevolking

8. Het eerste jaar terug in Nederland woonde je hoofdzakelijk ...?

	nooit	zelden	soms	vaak	Zeer vaak
Bij ouder(s) ?	☐	☐	☐	☐	☐
Bij familie (Oom, Tante, Oma e.d.) ?	☐	☐	☐	☐	☐
Bij gastgezin ?	☐	☐	☐	☐	☐
Op Internaat ?	☐	☐	☐	☐	☐
Zelfstandig ?	☐	☐	☐	☐	☐

9. Had je voor je komst in Nederland al steun van ... ?

	niet	nauwelijks	redelijk	goed	heel goed
In NL wonende broers/zussen	☐	☐	☐	☐	☐
Oom, Tante, Oma, neef, nicht e.d.	☐	☐	☐	☐	☐
Vrienden	☐	☐	☐	☐	☐
Ex-buren	☐	☐	☐	☐	☐

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

6. Met welke religies kwam je in het buitenland in aanraking ?

Land nummer 1,	niet	zelden	soms	vaak	Zeer vaak
Boeddhisme.	☐	☐	☐	☐	☐
Hindoeïsme	☐	☐	☐	☐	☐
Islam	☐	☐	☐	☐	☐
Christendom.	☐	☐	☐	☐	☐
Jodendom	☐	☐	☐	☐	☐
Andere te weten	☐	☐	☐	☐	☐

Land nummer 2,	niet	zelden	soms	vaak	Zeer vaak
Boeddhisme.	☐	☐	☐	☐	☐
Hindoeïsme	☐	☐	☐	☐	☐
Islam	☐	☐	☐	☐	☐
Christendom.	☐	☐	☐	☐	☐
Jodendom	☐	☐	☐	☐	☐
Andere te weten	☐	☐	☐	☐	☐

Land nummer 3,	niet	zelden	soms	vaak	Zeer vaak
Boeddhisme.	☐	☐	☐	☐	☐
Hindoeïsme	☐	☐	☐	☐	☐
Islam	☐	☐	☐	☐	☐
Christendom.	☐	☐	☐	☐	☐
Jodendom	☐	☐	☐	☐	☐
Andere te weten	☐	☐	☐	☐	☐

Land nummer 4,	niet	zelden	soms	vaak	Zeer vaak
Boeddhisme.	☐	☐	☐	☐	☐
Hindoeïsme	☐	☐	☐	☐	☐
Islam	☐	☐	☐	☐	☐
Christendom.	☐	☐	☐	☐	☐
Jodendom	☐	☐	☐	☐	☐
Andere te weten	☐	☐	☐	☐	☐

Land nummer 5,	niet	zelden	soms	vaak	Zeer vaak
Boeddhisme.	☐	☐	☐	☐	☐
Hindoeïsme	☐	☐	☐	☐	☐
Islam	☐	☐	☐	☐	☐
Christendom.	☐	☐	☐	☐	☐

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

In land nummer 2,

- Buiten schooltijd,
- Voor afspraakje
- Om naar een feest gaan,
- Om samen te sporten,
- Om 's avonds uitgaan,

	nooit	Iedere dag	1 x per week	Paar keer per week	Ongeveer 1x per maand
Buiten schooltijd,	☐	☐	☐	☐	☐
Voor afspraakje	☐	☐	☐	☐	☐
Om naar een feest gaan,	☐	☐	☐	☐	☐
Om samen te sporten,	☐	☐	☐	☐	☐
Om 's avonds uitgaan,	☐	☐	☐	☐	☐

In land nummer 3,

- Buiten schooltijd,
- Voor afspraakje
- Om naar een feest gaan,
- Om samen te sporten,
- Om 's avonds uitgaan,

	nooit	Iedere dag	1 x per week	Paar keer per week	Ongeveer 1x per maand
Buiten schooltijd,	☐	☐	☐	☐	☐
Voor afspraakje	☐	☐	☐	☐	☐
Om naar een feest gaan,	☐	☐	☐	☐	☐
Om samen te sporten,	☐	☐	☐	☐	☐
Om 's avonds uitgaan,	☐	☐	☐	☐	☐

In land nummer 4,

- Buiten schooltijd,
- Voor afspraakje
- Om naar een feest gaan,
- Om samen te sporten,
- Om 's avonds uitgaan,

	nooit	Iedere dag	1 x per week	Paar keer per week	Ongeveer 1x per maand
Buiten schooltijd,	☐	☐	☐	☐	☐
Voor afspraakje	☐	☐	☐	☐	☐
Om naar een feest gaan,	☐	☐	☐	☐	☐
Om samen te sporten,	☐	☐	☐	☐	☐
Om 's avonds uitgaan,	☐	☐	☐	☐	☐

In land nummer 5,

- Buiten schooltijd,
- Voor afspraakje
- Om naar een feest gaan,
- Om samen te sporten,
- Om 's avonds uitgaan,

	nooit	Iedere dag	1 x per week	Paar keer per week	Ongeveer 1x per maand
Buiten schooltijd,	☐	☐	☐	☐	☐
Voor afspraakje	☐	☐	☐	☐	☐
Om naar een feest gaan,	☐	☐	☐	☐	☐
Om samen te sporten,	☐	☐	☐	☐	☐
Om 's avonds uitgaan,	☐	☐	☐	☐	☐

5. Had je voor jouw gevoel in het algemeen in het buitenland de mogelijkheid om ?

	nooit	zelden	soms	vaak	Zeer vaak
Je zorgen met iemand delen.	☐	☐	☐	☐	☐
Iemand om hulp vragen	☐	☐	☐	☐	☐
Je gevoelens tonen	☐	☐	☐	☐	☐
Troost en begrip zoeken.	☐	☐	☐	☐	☐
Laten merken dat je ergens mee zit	☐	☐	☐	☐	☐
Met vrienden of familieleden het probleem bespreken	☐	☐	☐	☐	☐

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

In Land nummer 3,

Nederlands leesvoer*

Nederlandse radio

Nederlandse tv

Lokale radio

Lokale tv

Internationale zenders

Andere te weten

	niet	nauwelijks	redelijk	goed	heel goed
Nederlands leesvoer*	☐	☐	☐	☐	☐
Nederlandse radio	☐	☐	☐	☐	☐
Nederlandse tv	☐	☐	☐	☐	☐
Lokale radio	☐	☐	☐	☐	☐
Lokale tv	☐	☐	☐	☐	☐
Internationale zenders	☐	☐	☐	☐	☐
Andere te weten	☐	☐	☐	☐	☐

In Land nummer 4,

Nederlands leesvoer*

Nederlandse radio

Nederlandse tv

Lokale radio

Lokale tv

Internationale zenders

Andere te weten

	niet	nauwelijks	redelijk	goed	heel goed
Nederlands leesvoer*	☐	☐	☐	☐	☐
Nederlandse radio	☐	☐	☐	☐	☐
Nederlandse tv	☐	☐	☐	☐	☐
Lokale radio	☐	☐	☐	☐	☐
Lokale tv	☐	☐	☐	☐	☐
Internationale zenders	☐	☐	☐	☐	☐
Andere te weten	☐	☐	☐	☐	☐

In Land nummer 5,

Nederlands leesvoer*

Nederlandse radio

Nederlandse tv

Lokale radio

Lokale tv

Internationale zenders

Andere te weten

	niet	nauwelijks	redelijk	goed	heel goed
Nederlands leesvoer*	☐	☐	☐	☐	☐
Nederlandse radio	☐	☐	☐	☐	☐
Nederlandse tv	☐	☐	☐	☐	☐
Lokale radio	☐	☐	☐	☐	☐
Lokale tv	☐	☐	☐	☐	☐
Internationale zenders	☐	☐	☐	☐	☐
Andere te weten	☐	☐	☐	☐	☐

4. In hoeverre had je contact met je vrienden/vriendinnen in het buitenland... ?

In land nummer 1,

Buiten schooltijd,

Voor afspraakje

Om naar een feest gaan,

Om samen te sporten,

Om 's avonds uitgaan,

	nooit	Iedere dag	1 x per week	Paar keer per week	Ongeveer 1x per maand
Buiten schooltijd,	☐	☐	☐	☐	☐
Voor afspraakje	☐	☐	☐	☐	☐
Om naar een feest gaan,	☐	☐	☐	☐	☐
Om samen te sporten,	☐	☐	☐	☐	☐
Om 's avonds uitgaan,	☐	☐	☐	☐	☐

ONDERZOEKSVRAGEN:

Voor welk werk werd jullie gezin uitgezonden ?

- Overheid,
- Internationaal bedrijf,
- Militairen,
- Missionaire werkers/ ontwikkelingswerkers,
- Zelfstandige ondernemer,
- Contract werker,
- Sporter,
- Wetenschapper,
- Anders te weten

2. Wat voor onderwijs volgde je in het buitenland ? (Meer dan één antwoord mogelijk.)

Type onderwijs	Land 1	Land 2	Land 3	Land 4	Land 5	n.v.t.
Lokaal	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Internationaal Amerikaans	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Internationaal Brits	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Internationaal Frans	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Internationaal Duits	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nederlands onderwijs	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Onderwijs thuis	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders te weten	☐	☐	☐	☐	☐	☐

3. In hoeverre had je in het buitenland toegang tot de volgende communicatiemiddelen?

In Land nummer 1,	niet	nauwelijks	redelijk	goed	heel goed
Nederlands leesvoer*	☐	☐	☐	☐	☐
Nederlandse radio	☐	☐	☐	☐	☐
Nederlandse tv	☐	☐	☐	☐	☐
Lokale radio	☐	☐	☐	☐	☐
Lokale tv	☐	☐	☐	☐	☐
Internationale zenders	☐	☐	☐	☐	☐
Andere te weten	☐	☐	☐	☐	☐

* Met leesvoer bedoelen wij boeken, kranten, tijdschriften, schoolboeken in de Nederlandse taal et cetera

In Land nummer 2,	niet	nauwelijks	redelijk	goed	heel goed
Nederlands leesvoer*	☐	☐	☐	☐	☐
Nederlandse radio	☐	☐	☐	☐	☐
Nederlandse tv	☐	☐	☐	☐	☐
Lokale radio	☐	☐	☐	☐	☐
Lokale tv	☐	☐	☐	☐	☐
Internationale zenders	☐	☐	☐	☐	☐
Andere te weten	☐	☐	☐	☐	☐

ALGEMENE VRAGEN:

geslacht: M/V

leeftijd:

geboorteplaats:

geboorteland:

nationaliteit(en):

moedertaal:

Aantal broers?Aantal zussen ?

Welke plaats heb jij in de kindertijd in jullie gezin ?

Kun je in onderstaande tabel aangeven in welke landen en in welke periode je in het buitenland gewoond hebt ?

	Land	Tijdsduur
1		Tot
2		Tot
3		Tot
4		Tot
5		Tot
6		Tot
7		Tot
8		Tot
9		Tot
10		Tot

Hoeveel jaren had je in Nederland gewoond voordat je voor het eerst naar het buitenland verhuisde ?

.....jaar.

Hoe oud was je toen je de laatste keer in Nederland (terug)kwam ?

..... jaar.

Bijlagen

Bijlage 1: Onderzoekslijst

Onderwerp: Onderzoek expatriates

Voorburg, april 2004

Speciaal verzoek aan Nederlandse expatriate jongeren in de leeftijd van 12 t/m 24 jaar

Beste Expat,

Wil jij alsjeblieft deelnemen aan een enquête over de invloed van het expatriate bestaan op Nederlandse expat jongeren ?

Tot dusver is er namelijk nauwelijks onderzoek gedaan naar het aanpassingsproces in Nederland voor jongeren die na een verblijf van minimaal één jaar in het buitenland in Nederland (terug) komen, terwijl wij (en velen met ons) met duizend en één vragen rondlopen. Soms gaat deze aanpassing goed, soms wat minder goed. We willen graag onderzoeken wat daarbij een rol speelt.

Wij, Rinke en Hanneke, werken gezamenlijk aan een scriptie over dit onderwerp. Jullie medewerking is voor ons van onschatbare waarde. Alle onderzoeksgegevens zullen uiteraard anoniem worden verwerkt. Mocht je geïnteresseerd zijn in de uitkomst van dit onderzoek, dan kun je dat aan het einde van deze vragenlijst aangeven.

Bij voorbaat hartelijk bedankt voor je medewerking.
Veel succes met het invullen !

Rinke & Hanneke

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Simmel, George.(1960). *The metropolis and Mental Life*. Hoofdstuk 1. Blz. 11-14 in Kurt Wolff(ed). *The Sociology of George Simmel*. New York: Free Press, 1960.

Snel, Erik.(2003). *De vermeende kloof tussen culturen*. Een sociologisch commentaar op een actueel debat. *Sociologische Gids*. Jaargang 50. 2003 | 3.

Stek, Annemieke van en Rozema, Hanneke. (1999). *Expats! Over leven in een niet-westerse cultuur*. Schiedam: Scriptum, 1999.

Storti, C. (2001). *The Art of Coming Home*. London: Nicholas Brealey Publishing.

Vossen, Mirjam (2004). 'Nederland is een koud land, in alle opzichten'. *Intermediair*: 17 juni 2004.

Ward, Ted. (1984). *Living Overseas: A Book of preparations*. New York: Free Press.

Wilterdink, Nico en Heerikhuizen, Bart van; et al (2003). *Samenlevingen*. Een verkenning van het terrein van de sociologie. Groningen: Wolters-Noordhoff. (5^e druk).

Erp, drs. M. van, Deckers, drs. P. (1992, mei). *De Vliegende Hollanders. Vervolgonderzoek: Samenvatting en conclusies*. Amsterdam: Stichting Nederlands Onderwijs in het Buitenland (NOB) & Stichting Centrum voor Onderwijsonderzoek (SCO).

Hofstede, G. (2002). *Allemaal Andersdenkenden, Omgaan met Cultuurverschillen*. Amsterdam: Contact.

Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: international differences in work-related values*. Beverly Hills, London, New Delhi; Sage Publications.

Hofstede, Gert Jan, Pedersen, Paul B. en Hofstede Geert. (2004). *Werken met cultuurverschillen*. Amsterdam/Antwerpen: Business Contact.

Hoof, Jacques van en Ruysseveldt, Joris Van. (2001). *Sociologie en de moderne samenleving. Maatschappelijke veranderingen van de industriële omwenteling tot in de 21ste eeuw*. Amsterdam/Meppel: Boom. 4^e druk.

Inkeles, A.L., Daniel J. (1954) National Character: The Study of Modal Personality and Sociocultural Systems. In G.A.E. Lindzey (Ed.), *The Handbook of Social Psychology*. Reading MA: Addison-Wesley.

Jong, Mart-Jan de. (1999). *Grootmeesters van de sociologie*. (Hoofdstuk 9, p. 320-359.) Amsterdam/Meppel: Boom.

Kohnstamm, Dolph en Cassee, Elly. (2003). *Nieuw Cultureel Woordenboek*. Amsterdam: Anthos.

Komter A.E., Burgers, J. en Engbersen, G. (2000). *Het Cement van de Samenleving; Een verkennende studie over solidariteit en cohesie*. Amsterdam: University Press.

Kunst, Emmy, Simons, Marjanne, Öry, Ferkó. (1991). *Opgroeien in het buitenland*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen.

Kunst, Emmy, Simons, Marjanne, Zorn, Henning. (1996). *Terugkeer naar Nederland*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen.

Molenaar, Maarten. (2005). *Nederlands als wereldtaal*. Haagsche Courant: 26 februari 2005.

Norusus, Marija J. (2000). *Guide to Data Analysis*. SPSS 10.0. New Jersey; Prentice-Hall.

Oppenheim, H.J. en Berkelaer-Onnes, I.A. van. (1999). *Van Buitenland naar buitenbeen ?* Leiden: Universiteit Leiden, Faculteit Sociale Wetenschappen, afd. Orthopedagogiek.

Pinto, David. (2004). *Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM)*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Pollock, David C. en Reken, Ruth E. Van. (1999). *The Third Culture Kid Experience. Growing Up among Worlds*. Yarmouth, Maine USA.

Putnam, Robert D. (2001). *Bowling alone*. New York: Touchstone.

Schoonhoven, Gertjan van. (1999). *De Nieuwe Kaaskop. Nederland en de Nederlanders in de jaren negentig*. Amsterdam: Prometheus/Elsevier.

Geraadpleegde Literatuur

Baarda, Dr. D.B., Goede, Dr. M.P.M. en Dijkum, Dr. C.J. van. (2003). *Basisboek Statistiek met SPSS voor Windows*. Groningen: Wolters-Noordhoff B.V. 2e Herziene druk.

Babbie, Earl (2001). *The Practice of Social Research 9th edition* : Belmont, USA.: Wadsworth/Thomson Learning.

Berckelaer-Onnes, Prof. Dr. I.A. van. (1992). *Het BZ-kind: (g) een kind van de rekening ?* Publicatie van Ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) 's-Gravenhage.

Berger, Peter L. en Berger, Brigitte. (1972). *Sociologie, een biografische opzet*. Baarn: Ambo, twaalfde druk 1980.

Berger, Peter L. en Luckmann, Thomas. (1967: 1989). *The social construction of reality, a treatise in the sociology of knowledge*. New York: Anchor Books.

Bisschop-Jeurissen, Astrid (redactie).(2000). *Het Koffertje, wetenswaardigheden voor naar Nederland terugkerende Vliegende Hollanders*. Leiden: Eigen productie.

Braster, J.F.A. (2000). *De Kern van Casestudy's, de kern van organisatieonderzoek*. Assen: Van Gorcum.

Buhrman, J.M. (2001). *Basisboek Statistiek*.Groningen: Wolters-Noordhoff.

Buiks, P.E.J. en Kwant, R.C. (1981). *Cultuursociologie: een perspectief op cultuurvorming, cultuurbeweging en cultuurbeleid*. Alphen aan de Rijn: Samsom uitgeverij.

Burgers, J. (2004). *Hand-Out Sociologie. Urbane Sociologie*.

- Burgers,Jack. (2002). *De gefragmenteerde stad*. Amsterdam: Boom (p. 35-43).

Castles, S.M., Miller Mark J. (2003). *The Age of Migration; International Movements in the Modern World*, Basingstoke & New York: Palgrave MacMillan.

Dalen, Dr.Jan van en Leede, Drs. Erik de. (2002). *Statistisch onderzoek met SPSS for Windows*. Utrecht: Lemma BV.

Duijker, H.C.J. en Vuyk, R. (1970). *Leerboek der psychologie*. Groningen: Wolters Noordhoff. 2^e Druk.

Engbersen, Godfried et al. (2002). *Illegale vreemdelingen in Nederland*. Omvang, overkomst, verblijf en uitzetting.Rotterdam: RISBO Contractresearch BV/Erasmus Universiteit. Juni 2002.

Entzinger, Han. (2002, maart). *Voorbij de multiculturele samenleving*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.

Erp, drs. M. van, Deckers, drs. P. (1992, mei). *De Vliegende Hollanders. Vervolgonderzoek: Deel C*. Amsterdam: Stichting Nederlands Onderwijs in het Buitenland (NOB) & Stichting Centrum voor Onderwijsonderzoek (SCO).

internationale organisaties tweetalig onderwijs te geven. Zodanig dat: “ (...) leerlingen van Engelstalig onderwijs in het buitenland over kunnen stappen op volledig Nederlands onderwijs, of dat de leerlingen zoveel Nederlands leren, dat zij tijdelijk of permanent deel kunnen nemen aan de Nederlandse samenleving.” (Stichting Europees Platform voor Nederlands Onderwijs, 1996, p.7). De tendens nu is om op deze scholen buitenlandse directieleden aan te stellen. In het belang van de Nederlandse taal en cultuur is het echter evident, dat deze scholen altijd door een Nederlandse directeur geleid dienen te worden. Gezien het feit, dat deze scholen zwaar door de Nederlandse overheid worden gesubsidieerd, is deze eis niet onbillijk.

3. Het is voor jongeren belangrijk dat zij vooral het eerste jaar na een verhuizing, in een herkenbare situatie terecht komen en in de nabijheid van gelijkgestemden. IGO scholen moeten om die redenen altijd specifiek voor Nederlandse expat-jongeren toegankelijk blijven.
4. Expat-jongeren die naar internationaal georiënteerde scholen gaan, moeten gestimuleerd worden om daarnaast aansluiting te zoeken bij het Nederlandse verenigingsleven. Zo worden eventuele discrepanties met de Nederlandse samenleving op ongedwongen wijze opgevuld.
5. Enkele respondenten noemde het zelf al: “Meer informatie geven.” Het is inderdaad belangrijk dat de ouders bij aanmelding op een school in Nederland, informatie geven over het expat-leven voor Nederlandse jongeren in het algemeen en voor hun kind(eren) in het bijzonder. Misschien is het voor school mogelijk, om het eerste jaar een raadspersoon aan te wijzen: volwassene óf medeleerling, met een lichte voorkeur voor een leeftijdsgenoot.
6. Opvallend is dat respondenten aangeven bij voorbereidingen voor de terugkeer naar Nederland, amper gebruik gemaakt te hebben van Internet (27,8 %) en van literatuur (35,3 %). Het aanbod van informatie via Internet, maar ook literatuur is inmiddels aanzienlijk uitgebreid. Er is het laatste jaar in Nederland veel onderzoek gedaan naar het expatleven. Daarnaast heeft bijvoorbeeld de Wereldomroep een uitstekende website opgezet ‘WereldEXPAT’ en zenden BVN (NL televisie) en Radio Nederland Wereldomroep dagelijks programma’s uit: óók voor jongeren.

Nawoord:

Samen met Rinke de Bruin ben ik aan dit onderzoek begonnen. Op 7 juli 2004 wisselden wij de laatste gegevens uit, waarna ik op vakantie ging. Toen ik eind augustus weer contact met Rinke kreeg, bleek dat zij haar scriptie al had ingeleverd. Mijn teleurstelling was zo groot, dat het lang duurde voordat ik weer verder kon: een belofte was verbroken. Jammer!

Om deze scriptie positief af te sluiten, wil ik graag een toelichting geven: “Waarom deze titel?” Als Nederlandse expat-jongeren worden gevraagd: “Welke titel past het beste bij jouw identiteit: ‘Third Culture Kid’ óf ‘Wereldburger met Nederlands paspoort’, kiezen vrijwel alle Nederlandse expat-jongeren volmondig voor de laatste. Vandaar dat ik deze scriptie op wil dragen aan: “Alle wereldburgers met een Nederlands paspoort! Hartelijk dank voor jullie medewerking!”

zij opgroeien, vormt immers hun referentiekader. Zij gaan pas verschillen zien, als zij van het ene land naar het ander land verhuizen. In het buitenland hebben deze jongeren de positie van allochtoon. In Nederland, hun paspoortland, worden zij automatisch autochtoon: maar, in hoeverre voelen zij zich ook Nederlander?

De respondenten en informanten in dit onderzoek zijn allemaal Nederlandse kinderen. Zij spreken de Nederlandse taal, zij zijn op de hoogte van Nederlandse waarden en normen, zij zijn bekend met Nederlandse culturele aspecten, alleen hebben zij niet alle jaren van hun leven in Nederland doorgebracht. Ook al hebben zij in het buitenland keurig Koninginnedag en Sinterklaas gevierd, zij voelen zich bijzonder onwennig als zij de Nederlandse samenleving induiken: “Van allochtoon naar autochtoon brengt een verschil in verwachtingspatroon.” Of zoals veel Nederlanders zeggen: “Je bent nu weer in Nederland, doe nu maar weer gewoon!” Gewoon? Wat is gewoon?

Expat-jongeren zijn zich zoals al eerder gezegd, zeker in eerste instantie nauwelijks bewust van verschillen tussen Nederland en het buitenland. Expat-jongeren ontlene zoals alle jongeren, hun identiteit aan het sociale netwerk waarvan zij deel uitmaken. Expat-jongeren denken aannemelijk door het hechte gezinsleven en de besloten leefgemeenschappen in het buitenland, in termen van ‘wij’ (collectivisme). In Nederland, één van de meest individualistische landen van de wereld, heerst de veronderstelling dat jongeren hun identiteit aan zichzelf ontlene. De oer-Hollandse jongeren denken daardoor eerder in termen van ‘ik’ (individualisme).

In de interviews zeggen alle informanten in min of meer met gelijke bewoordingen: “Ik wilde er bij horen.” Bij de kwantitatieve data drukt ‘geaccepteerd voelen’ een stempel op het welbevinden van de onderzoeksgroep in zowel het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland.

In het expat-gezin, op internaat, maar ook op de internationale scholen ontmoeten expat-jongeren gelijkgestemden (Pollock, Van Reken, 1999; Burgers, 2002). Op Nederlandse scholen zijn zij daarentegen eerder een buitenbeentje (Oppenheim, Van Berckelaer-Onnes, 1999).

Expat-jongeren die geholpen worden bij het vinden van ‘de normale gang van zaken in Nederland’, zullen zich eerder thuisvoelen. Zij vallen dan minder snel op en zij zullen zich dan ook minder snel buitengesloten oftewel *een buitenbeentje* voelen.

Aanbevelingen

1. Ouders zouden in overweging kunnen nemen, welke type onderwijs voor hun kind(eren) het beste is. Gezinnen die veelal in het buitenland verblijven, kunnen beter voor internationaal onderwijs kiezen. Er zijn in de wereld meer internationale dan Nederlandse scholen. Bovendien bieden in toenemende mate instituten in Nederland, tweetalig onderwijs aan.
2. Bijvoorbeeld IGO scholen zijn basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs die in Nederland speciaal zijn opgericht, om aan Nederlandse en buitenlandse kinderen van

8. Conclusies

Het is niet zozeer het verschil westerse of niet westerse culturen, of de culturele afstand tussen Nederland en andere landen die de mate van welbevinden een daarmee het (re)integratieproces van Nederlandse expat-jongeren beïnvloedt. In dit onderzoek spreken de jongeren onverbloemd een voorkeur uit voor collectivistische samenlevingen boven individualistische samenlevingen, landen met een hogere machtafstand boven landen met een lagere machtafstand en feminiene maatschappijen boven masculiene maatschappijen. Deze kenmerken kunnen echter betrekking hebben op zowel westerse als niet-westerse samenlevingen.

Tot dusver gaan Deckers en Van Erp (1992), Kunst et al. (1996), Oppenheim en Van Berckelaer-Onnes (1999) er van uit, dat (re)integratieproblemen na een leven in niet-westerse landen voornamelijk veroorzaakt worden door de cultuurverschillen tussen Nederland en de niet-westerse landen. Dit omdat zij verwachten dat expat-jongeren in deze landen meer te maken krijgen met andersoortige culturele aspecten. In dit onderzoek komt echter naar voren, dat respondenten in westerse landen - via de leefomgeving en het onderwijs - meer met het lokale leven en haar typische culturele aspecten te maken hebben gehad, dan respondenten in niet-westerse landen. Respondenten in niet-westerse landen wonen veelal op compounds en bezoeken meestal internationale of Nederlandse scholen: zij zijn meer op het internationale en Nederlandse leven georiënteerd dan op de lokale situatie.

Uit de analyse van dit onderzoek blijkt bovendien dat de leefomgeving en het type onderwijs in het buitenland, weinig of geen effect hebben op de (re)integratie van de expat-jongeren. Het verschil wordt eerder gemaakt door de leefomgeving en het type onderwijs in Nederland zelf.

Voor jongeren die met het gezin terugkomen, verandert het minst en voor jongeren die zelfstandig gaan wonen het meest. Jongeren die naar een internaat gaan, missen de hechte gezinsband, maar hebben wel contact met gelijkgestemden. Gezinsband en gelijkgestemden: twee cruciale factoren bij de (re)integratie (Oppenheim en Van Berckelaer-Onnes, 1999; Van Berckelaer-Onnes en Sigmond-de Bruin, 1992). Daarnaast maakt het een verschil of jongeren in Nederland voor Nederlands of internationaal onderwijs kiezen. Jongeren die naar internationale scholen gaan voelen zich sneller thuis in Nederland, dan jongeren die naar Nederlandse scholen gaan. Verdichten en vervlechten (Burgers, 2002): het internationale onderwijs komt immers het meeste overeen met wat zij gewend waren, én, zij hebben daar meer kans gelijkgestemden te ontmoeten (Oppenheim en Van Berckelaer-Onnes, 1999; Van Berckelaer-Onnes en Sigmond-de Bruin, 1992).

Waar expat-ouders en begeleiders vaak onvoldoende bijilstaan, is dat expat-jongeren zich nauwelijks bewust zijn van verschillen tussen Nederland en hun gastland(en). De omgeving waarin

zich heen waaraan zij hulp kunnen vragen en waarmee zij grote en kleine problemen kunnen bespreken. Vrijwel alle respondenten zijn positief over het leven in het buitenland.

De contacten met Nederland tijdens hun verblijf in het buitenland beperken zich doorgaans tot contacten met Opa's, Oma's en soms een enkele tante. Deze contacten hebben volgens respondenten weinig invloed op hun (re)integratie. Informanten dachten bij de interviews daar anders over. Een van hen formuleerde het als volgt: *"(...) Toen wij terugkwamen was het contact met mijn neefjes en nichtjes wel gemakkelijk. Je was niet meteen zo'n raar iemand. Zij kenden mij toch wel. Zij wisten toch al alles van mij. Dat was fijn. Zij lieten mij een heleboel van Nederland zien. Dat vond ik heel gezellig. Ik hoefde ook geen moeite te doen om mij bij hen aan te passen (...)."* Uit zowel de kwantitatieve als de kwalitatieve data komt naar voren, dat het moeilijk is om je vanuit het buitenland voor te bereiden op de terugkeer naar Nederland. Oud-klasgenoten spelen met name de eerste maand en oud-leraren nu in Nederland een cruciale rol: zij blijken de belangrijkste hulpbronnen voor respondenten te zijn.

Door de steun van ouders en vooral oud-klasgenoten en oud-leraren voelen respondenten en informanten zich eerder geaccepteerd in Nederland. De (re)integratie wordt sterk beïnvloed door de mate waarin respondenten zich geaccepteerd voelen op school, maar ook bij leeftijdsgenoten, bij buurtbewoners, in winkels en bij familie. De drie indicatoren: contact met gelijkgestemden, een bekende leefomgeving en een vertrouwde onderwijssituatie zijn ook hier factoren van betekenis voor de (re)integratie van respondenten en informanten. Zo kan mogelijk een cultuurschok worden voorkomen: de situatie dat jongeren *"(...) zich plotseling ondergedompeld voelen in een complete toestand van onzekerheid, waarbij zij niet weten wat er van hen wordt verwacht, of wat zij van anderen kunnen verwachten."* (Hofstede, 2004).

Centrale probleemstelling: *"Hoe komt het dat de ene Nederlandse expat-jongere die een groot deel van zijn/haar leven in het buitenland heeft doorgebracht wél problemen ondervindt bij (re)integratie in de Nederlandse maatschappij en de andere Nederlandse expat-jongeren niet?"*

Expat-jongeren die zich geaccepteerd voelen, beoordelen het leven in Nederland bijna even goed als het leven in het buitenland. Waarschijnlijk zijn nostalgische gevoelens en de hang naar avontuur de basis voor de lichte voorkeur voor een leven in het buitenland. Veel expat-jongeren zeggen ook dat zij, zodra zij de kans krijgen, weer vertrekken naar het buitenland. Expat-jongeren die zich vooral het eerste jaar in Nederland niet geaccepteerd voelen, met name de jongeren die een zelfstandig bestaan in Nederland proberen op te bouwen, blijven een voorkeur voor het leven in het buitenland uitspreken.

met de jongeren die naar Nederlandse scholen gaan, positiever over zowel het leven in het buitenland als nu in Nederland.

Voor de jongeren die alleen naar Nederland komen en zelfstandig een bestaan proberen op te bouwen, blijkt de repatriëring het moeilijkste te zijn. Zij beoordelen de eerste maand in Nederland als bijzonder zwaar: veel zwaarder dan alle andere respondenten. Voor hen zijn er natuurlijk de meeste veranderingen: het loslaten van het hechte gezinsleven, zich vestigen in een land dat zij mogelijk alleen van vakantie kennen en de enorme papierwinkel die op hen afkomt (*Het Koffertje*, 2000). Hun keuze voor een Nederlandse opleiding, terwijl zij waarschijnlijk nooit eerder in Nederland op school hebben gezeten. Daardoor zijn zij meer aangewezen op personen die denkbaar weinig van het expat-leven en repatriëring afweten. Kortom: zowel qua leefomgeving, type onderwijs, maar ook qua sociale kapitaal, komt deze groep min of meer als vreemdeling in eigen land terecht (Oppenheim, Van Berckelaer-Onnes, 1999; Vossen, Mirjam, 2003).

Respondenten die naar internaat gaan, ervaren waarschijnlijk minder dramatische veranderingen. Er is een reële kans dat deze groep al tijden van tevoren weet, wat hen na de basisschool staat te wachten. Een voordeel daarvan is, dat zij mogelijk bekenden op het internaat zullen treffen. (*Wat na de basisschool?* 1999). Het valt op, dat de internaatbewoners die ook internationaal onderwijs volgen, als enige groep het leven nu in Nederland boven het leven in het buitenland verkiezen. Uit de data-analyse komt naar voren, dat respondenten die in Nederland voor internationaal onderwijs kiezen, net iets meer tevreden zijn dan respondenten die naar Nederlandse scholen gaan. Nederlands onderwijs in het buitenland komt technisch gezien overeen met het reguliere onderwijs in Nederland. Respondenten op Nederlandse scholen in het buitenland zijn echter sterk op elkaar aangewezen, waardoor het leven collectiever en zorgzamer overkomt (feminien). De kans dat respondenten op Nederlandse scholen in Nederland in een analoge situatie terechtkomen en daar ook gelijkgestemden treffen, is klein. Zij zullen eerder de positie bekleden van buitenbeentje (Oppenheim en Van Berckelaer-Onnes, 1999).

Op internationale scholen hebben repatrianten meer kans gelijkgestemden te treffen. Bovendien komt waarschijnlijk de onderwijssituatie het meest overeen met wat zij in het buitenland gewend waren. Deze drie indicatoren: contact met gelijkgestemden, een bekende leefomgeving en een analoge onderwijssituatie zijn factoren van betekenis voor de (re)integratie van de respondenten.

3. *In welke mate zijn sociaal en cultureel kapitaal van belang bij de (re)integratie van expat-jongeren en in hoeverre kunnen sociaal en cultureel kapitaal een cultuurschok afzwakken dan wel versterken?*

Uit de data-analyse en interviews komt een tevreden beeld over het leven in het buitenland naar voren. Respondenten en informant vinden dat zij in het buitenland genoeg gelegenheid hebben om anderen te ontmoeten en om hechte banden op te bouwen. Zij hebben voldoende mensen om

De drie meest masculiene landen (MAS) van de Hofstedelijst zijn de drie westerse landen: Oostenrijk met de score van 79, Italië met de score van 70 en Zwitserland ook met de score van 70. Maar ook bijvoorbeeld de VS met de score van 62 ligt verder van Nederland, dan bijvoorbeeld Chili met de score van 28 en Thailand met de score van 34.

Het onderscheid westers en niet-westers is niet bruikbaar om culturele afstand tussen Nederland en andere landen te berekenen: westers en niet-westers geven hooguit informatie over de geografische ligging van landen.

Van Erp en Deckers (1992), Kunst et al, (1996), Oppenheim en van Berckelaer Onnes (1999) signaleren dat jongeren die in niet-westerse landen hebben gewoond, zich minder snel in Nederland thuis voelen dan jongeren die in westerse landen hebben gewoond. Zij veronderstellen dat de grote culturele verschillen tussen Nederland en niet-westerse landen hierbij een rol spelen. Het onderzoek heeft echter uitgewezen, dat niet de culturele afstand tussen Nederland en andere landen de (re)integratie in Nederland beïnvloedt, en niet het verschil westers versus niet-westers, maar het type samenleving waarin jongeren hebben gewoond. Respondenten spreken duidelijk hun voorkeur uit voor feminie en collectivistische samenlevingen, die een relatieve hoge machtafstand kennen.

2. In hoeverre en op welke wijze spelen leefomgeving en het type onderwijs een rol bij de (re)integratie van expat-jongeren ?

In de praktijk blijken respondenten in westerse landen meer met het lokale leven te maken hebben gehad, dan respondenten die in niet-westerse landen woonden. Zowel leefomgeving als onderwijs in het buitenland is in drie categorieën verdeeld: lokaal, internationaal en Nederlands georiënteerd. Deze categorieën kunnen elkaar overlappen. Respondenten in niet-westerse landen zijn veel vaker op het internationale en Nederlandse leefomgeving en onderwijs georiënteerd, dan op de lokale faciliteiten. Niettemin volgen vrijwel alle respondenten, ongeacht hun leefomgeving of het type onderwijs in het buitenland de trend die bij welbevinden reeds tevoorschijn kwam: de eerste maand in Nederland wordt het minst en welbevinden in het buitenland het meest gewaardeerd. Nu in Nederland valt daar tussen in. Zowel de leefomgeving als het type onderwijs in het buitenland heeft statistisch geen invloed op het welbevinden van respondenten. De verschillen moeten bijgevolg eerder na aankomst in Nederland worden gezocht.

In Nederland wonen respondenten uiteindelijk in het gezin, zelfstandig of op internaat. Voor respondenten die in het gezin blijven, verandert relatief weinig. Het verschil voor deze respondenten kan het type onderwijs maken: in Nederland bestaat immers de keuze uit Nederlands of internationaal onderwijs. De meeste respondenten kiezen na terugkeer in Nederland voor het internationale onderwijs. Zo ook de respondenten uit deze groep. Zij zijn in vergelijking

7. Beantwoording van de vragen

Na de data analyse kunnen de volgende antwoorden op de onderzoeksvragen en de centrale probleemstelling geformuleerd worden.

1. *In hoeverre en op welke wijze oefent de culturele afstand tussen Nederland en het buitenland invloed uit op de(re) integratie van expat-jongeren in Nederland ?*

Aan de hand van metingen met de vier dimensies identiteit, machtafstand, masculiniteit en onzekerheidsvermijding van Hofstede, kan niet gezegd worden dat de culturele afstand tussen Nederland en andere landen het welbevinden van respondenten beïnvloed. Wel is het zo, dat respondenten zich beter thuisvoelen in de meer collectivistische landen en landen met een hogere machtafstand. Ook spreken respondenten een sterke voorkeur uit voor feminiene landen boven masculiene landen. De vierde dimensie onzekerheidsvermijding blijkt voor de respondenten geen rol te spelen. De voorkeuren voor collectivisme boven individualisme, hogere machtafstand boven lagere machtafstand, maar ook femininiteit boven masculiniteit komen mogelijk voort uit het feit, dat collectivisme, hogere machtafstand en femininiteit inherent zijn aan het expat-leven.

In veel westerse maar vooral in niet-westerse landen wordt het mechanisme van hechten en vervlechten (Burgers: 2004) zichtbaar. Nederlandse expatriates zoeken elkaar in het buitenland vaak op. Als de Nederlandse gemeenschap klein is, zoeken expats veelal naast het contact met landgenoten, ook aansluiting bij het internationale circuit. Daarenboven is het zo, dat in niet-westerse landen expats vaker in compounds bij elkaar wonen en expat-jongeren vanwege de inheemse taal niet naar lokale scholen gaan.

Nederland is een zeer individualistisch land (IDV¹¹). Andere landen zijn dus al gauw collectivistischer. Dit hoeven niet persé niet-westerse landen te zijn: Spanje met de score van 51, Oostenrijk met de score van 55, maar ook Duitsland met de score van 67 zijn collectivistischer dan Nederland met de score van 80. Het zelfde geldt voor machtafstand (MAI) en masculiniteit (MAS). Nederland heeft bij machtafstand een score van 38. Dit is volgens de index van Hofstede een tamelijk lage machtafstand. Twee andere westerse landen vallen echter op: Frankrijk met de score van 68 en België met de score 65. Pakistan heeft daarentegen een score van 55. Pakistan ligt qua machtafstand dus dichterbij Nederland dan België en Frankrijk.

Nederland is met de MAS score van 14 een van de meest feminiene landen in de wereld. Alleen Noorwegen met een score van 8 en Zweden met een score van 5 zijn meer feminien. Dit zijn twee landen waar Nederlanders met bewondering naar opkijken.

¹¹ IDV staat voor identiteit; MAI staat voor machtafstand; MAS staat voor masculiniteit.

klasgenoten de eerste maand in Nederland en contacten met oud-leraren nu in Nederland, hebben een positief effect op het welbevinden van de respondenten.

- Hulp de eerste maand in Nederland van de ouders, heeft enigszins effect op het welbevinden gedurende deze eerste maand. Het meest belangrijke en statistisch significante is de mate waarop respondenten zich de eerste maand en nu in Nederland geaccepteerd voelen op school, bij leeftijdsgenoten, bij buurtbewoners en in iets mindere mate in winkels en bij familie. De mogelijkheden voor sociale interactie bijvoorbeeld na school, om te gaan sporten en voor feestjes hebben nauwelijks effect op het welbevinden van respondenten. De steun van oud-klasgenoten in de eerste maand in Nederland en van oud-leraren nu in Nederland zijn statistisch daarentegen belangrijk.

Tabel 6.29: Correlatie tussen hechte banden nu in Nederland en welbevinden in het buitenland, eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N=108).

Variabelen	Gem. Score	Rs in buitenland	Rs 1 ^{ste} maand NL	Rs nu in NL
Vader	3,86	0,140	0,294**	0,276**
Moeder	4,42	0,190*	0,071	0,095
Leraren	3,00	0,171	0,239*	0,284**
Broers/zussen	3,81	0,050	0,118	0,084
Vrienden	4,46	0,031	-0,007	0,064

1=niet; 2=matig;3=voldoende;4=goed;5=uitstekend

*Spearman's rho; $\alpha < 0,05$; tweezijdig.

** Spearman's rho; $\alpha < 0,01$; tweezijdig. (SPSS 11.5).

De gemiddelde scores spreken zonder meer tevredenheid uit. De laagste score 3,00 staat voor voldoende. De andere scores zijn zelfs hoger. Statistisch komt naar voren dat er een zwakke correlatie is tussen de moeder en het welbevinden in het buitenland. Vader neemt statistisch deze significante rol over bij de eerst maand in Nederland ($R_s = 0,294$) en nu in Nederland ($R_s = 0,276$). Opvallend echter is de rol van leraren: zowel de eerste maand in Nederland ($R_s = 0,239$) als nu in Nederland ($R_s = 0,284$), is hun rol statistisch van significante betekenis voor het welbevinden van respondenten.

Resumé sociaal kapitaal

- De gemiddelde scores geven aan dat er in het buitenland voldoende mogelijkheden zijn tot sociale interactie bijvoorbeeld na schooltijd, voor sporten, afspraakjes en feestjes. Uit interviews blijkt dat niet alle informanten naar school gegaan zijn: enkele van hen werden door de moeder onderwezen. Toch vonden ook deze jongeren dat zij voldoende gelegenheid hadden om met anderen te spelen. De hechtheid van het gezin wordt door de informanten heel specifiek genoemd. Zowel uit de scores, als uit de interviews, spreekt een tevredenheid over het sociaal kapitaal in het buitenland. Het sociaal kapitaal heeft statistisch echter geen significante betekenis voor welbevinden de eerste maand in Nederland en nu in Nederland.
- Sociaal kapitaal in 'het andere land op afstand' is beperkt. De contacten in Nederland tijdens het verblijf in het buitenland bestaan slechts uit relaties met Opa's en Oma's en soms met een tante. Een aantal respondenten en informanten houden na terugkomst in Nederland contact met vrienden en bekenden uit het buitenland. Deze banden worden voornamelijk via schrijven en bezoek in stand gehouden. Sommige ouders staan er onvoldoende bij stil, dat heel jonge kinderen zich aan derden kunnen hechten. Wanneer dierbare derden plotseling uit hun leven verdwijnen, wordt dit lang niet altijd door kleine kinderen begrepen.
- Uit de kwantitatieve en kwalitatieve data blijkt, dat het moeilijk is om je vanuit het buitenland voor te bereiden op de terugkeer naar Nederland. Zowel de hulp in het buitenland bij voorbereidingen, als het aanhouden van sociale banden in Nederland, hebben statistisch nauwelijks een significante rol gespeeld voor het welbevinden. Alleen contacten met oud-

Tabel 6.28: Correlatie tussen de aard van sociale contacten nu in Nederland en welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N=102).

Variabelen	Gem. score	Rs in buitenland	Rs 1 ^{ste} maand NL	Rs nu in NL
Buiten schooltijd	3,14	-0,108	0,049	0,061
Afspraakje	3,30	-0,020	-0,086	-0,209*
Feestje	3,84	0,128	-0,024	-0,069
Sporten	3,04	-0,196*	-0,042	-0,163
's Avonds uitgaan	3,26	0,038	0,061	0,034

1=niet; 2=1 x per mnd; 3=1 x per week;
4=paar x per week; 5=iedere dag

*Spearman's rho; $\alpha < 0,05$; tweezijdig
** Spearman's rho; $\alpha < 0,01$; tweezijdig (SPSS 11.5).

Volgens de gemiddelde scores vinden de respondenten door de bank genomen dat zij vrijwel wekelijks kansen hebben om sociale contacten te onderhouden. Twee items zijn statistisch significant: een negatieve correlatie tussen sporten en welbevinden in het buitenland ($R_s = -0,196$) en een negatieve correlatie tussen afspraakje en nu in Nederland ($R_s = -0,209$). Denkelijk vinden een aantal respondenten dat zij in het buitenland weinig gelegenheid hadden om te sporten. De negatieve correlatie tussen afspraakje en nu in Nederland, is mogelijk verklaarbaar door de ervaring van jongeren dat het in Nederland relatief moeilijk is, bestendige afspraken met anderen te maken. Een veelvuldig gebruikte uitdrukking onder expat-jongeren luidt: "Nederlanders hebben dé klok, Afrikanen - of andere nationaliteiten - hebben dé tijd!"

De informant die in Zwitserland en Saoedie Arabië woonde, noemt specifiek 'gaan sporten' als de weg om snel je plaatsje in de Nederlandse maatschappij te vinden.

Box 6.4: "Ik heb mij redelijk snel aangepast door te gaan sporten."

"Ik vond het juist heel leuk om weer terug te keren naar Nederland. Ik kon lekker fietsen en ik hoefde niet persé binnen de compound te blijven. Ik heb mij redelijk snel aangepast door te gaan sporten. Dan maak je snel vrienden. Op school kon ik mijn verhaal kwijt, omdat ik altijd naar internationale scholen ben gegaan. Ik wilde mij zo snel mogelijk weer aanpassen. Als je eenmaal afstand gaat houden, dan krijg je de neiging om dat te blijven doen. Dan creëer je een eigen wereldje en dat is niet helemaal correct. Ik ben nu vier jaar terug in Nederland en ik heb het gevoel dat ik mijn plaatsje heb gevonden. De eerste twee jaar had ik het moeilijk op school: niet met schoolwerk, maar met vrienden maken, terwijl ik speciaal naar een internationale school ging. Ik kon vooral met jongeren opschieten die altijd in Nederland hebben gewoond. Nu gaat het ook goed met internationale vrienden. Je moet te weten zien komen, wat er op dat moment onder de jongeren leeft. Je moet jezelf dan gewoon aanpassen. Wat dát betreft ben je wel een beetje een 'buitenbeen'."

Bron: interview oktober 2004

De laatste variabele die in dit onderzoek wordt geanalyseerd, is de vraag in hoeverre respondenten ervaren, dat zij nu in Nederland ook een klankbord voor hun problemen kunnen vinden.

Ook bij de interviews speelt ‘geaccepteerd voelen’ een prominente rol. Het grootste gedeelte van de gesprekken gaan over ‘balans zoeken en erbij willen horen’. Eén van de informanten zei:” Voor mijn gevoel was ik dag en nacht bezig met aanpassen.”

Box 6.3: “Voor mijn gevoel was ik dag en nacht bezig met aanpassen.”

“Ik was 14 jaar toen wij terugkwamen in Nederland. Ik kende heel weinig mensen. Tussendoor ben ik wel één jaar teruggeweest: ik was destijds 9 jaar en de tijd ging toen heel snel. Ik heb wel vriendinnetjes gemaakt, maar ik wilde mij eigenlijk niet aanpassen. Na een jaar zijn wij weer naar Afrika gegaan. Het contact met mijn vriendinnetjes in Nederland ging snel verloren. Op mijn 14e moest ik opeens naar Nederland en naar de tweede klas van de middelbare school. Dat lukte niet: zo veel kabaal, zo veel kinderen. Via de inspectie kregen wij toestemming voor thuisonderwijs, onder de voorwaarde dat ik daarnaast iets sociaals zou gaan doen. Thuis leren lukte niet, terwijl het toentertijd in Afrika geen probleem was. Ik kon mijn hoofd niet er bij houden, ik was volledig in de war. Als sociale activiteit heb ik mij bij een jeugdtheater aangesloten. Zingen en toneelspelen vond ik leuk, maar het contact met leeftijdsgenoten.... Ik voelde mij altijd een buitenstaander. Zij hadden helemaal geen interesse in mijn achtergrond. Als ik iets over Afrika vertelde, keken zij mij bevreemdend aan, maar er werd niet op gereageerd. Ik was verder altijd binnen 5 minuten uitgepraat, omdat ik niet wist waarover ik het moest hebben. Bij moderne woorden wist ik echt niet waarover zij het hadden. Zelf gebruiken, klonk zo belachelijk. Voor mijn gevoel was ik dag en nacht bezig met aanpassen.

Inmiddels woon ik 8 jaar in Nederland. Tussendoor ben ik met één van mijn zussen voor een jaar naar Australië geweest. Dat was heel leuk: het gevoel dat je je eigen tijd in kunt delen. Wij hadden daar voornamelijk contact met oudere mensen. Backpackers hadden heel andere doelen: twee maanden hard werken om lekker te drinken en te feesten. Ik zou best in Australië willen wonen qua schoonheid, ruimte en klimaat, maar qua mensen...nee. Australiërs leiden helemaal geen relaxed leven. Nu in Nederland mis ik geen sociale contacten. Ik zou willen dat ik makkelijker contact kon maken, voor als ik zou gaan studeren. Mijn zus ontmoet op haar opleiding andere expat-jongeren, gelijkgestemden. Daarmee is het makkelijker contact te leggen. Zij weten dat het aanpassen in Nederland moeilijk kan zijn.”

Bron: interview januari 2005

Andere informanten maakten soortgelijke, hetzij iets minder heftige opmerkingen: ‘(...) Ik wist niet hoe ik mij moest aanpassen. (...) Ik wilde gewoon zijn zoals de anderen. (...) Ik vertelde niet over mijn verleden, want daar begrijpen zij toch niets van. (...) Tv programma’s zijn dé onderwerpen van gesprek en dan nóg, weet ik niet waarover zij praten: sommige woorden ken ik gewoon niet.’

Bij tabel 6.28 wordt besproken in hoeverre en op welke wijze respondenten nu in Nederland in de gelegenheid zijn om andere jongeren te ontmoeten. De zelfde vraag is ‘in het buitenland’ gesteld (tabel 6.19).

Tabel 6.26: Correlatie tussen geaccepteerd voelen de eerste maand in Nederland en welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland.

Variabelen	N	Gem. score	Rs in buitenland	Rs 1 ^{ste} maand NL	Rs nu in NL
Buurtbewoners	97	3,24	0,017	0,398**	0,119
Familie	95	4,27	-0,122	0,216*	0,010
Leeftijdsgenoten	101	3,66	0,081	0,390**	0,304**
School	104	3,77	0,070	0,475**	0,431**
Winkels	100	3,68	-0,036	0,316**	0,143

1=niet; 2=matig;3=voldoende;4=goed;5=uitstekend

*Spearman's rho; $\alpha < 0,05$; tweezijdig.

** Spearman's rho; $\alpha < 0,01$; tweezijdig. (SPSS 11.5).

De gemiddelde scores geven voldoende tot goed aan. De familie komt daarbij het beste uit de bus. Wanneer de correlatie tussen geaccepteerd voelen en welbevinden in de eerste maand wordt geanalyseerd, blijken alle items een zwakke correlatie met welbevinden aan te geven. De sterkste significante correlatie bestaat tussen school ($R_s = 0,475$) en leeftijdsgenoten ($R_s = 0,390$) met welbevinden de eerste maand in Nederland. Deze trend zich voort, waardoor school ($R_s = 0,431$) en leeftijdsgenoten ($R_s = 0,304$) eveneens een significante rol spelen voor welbevinden nu in Nederland.

Tabel 6.27: Correlatie tussen geaccepteerd voelen nu in Nederland en welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland.

Variabelen	N	Gem. Score	Rs in buitenland	Rs 1 ^{ste} maand NL	Rs nu in NL
Buurtbewoners	100	3,88	0,090	0,275**	0,227*
Familie	103	4,52	0,018	0,197*	-0,047
Leeftijdsgenoten	106	4,35	0,042	0,240*	0,276**
School	104	4,42	0,195*	0,165	0,339**
Winkels	102	4,20	0,102	0,190	0,142

1=niet; 2=matig;3=voldoende;4=goed;5=uitstekend

*Spearman's rho; $\alpha < 0,05$; tweezijdig.

** Spearman's rho; $\alpha < 0,01$; tweezijdig. (SPSS 11.5).

De mate waarin respondenten zich nu in Nederland geaccepteerd voelen, heeft zich enigszins gewijzigd. De gemiddelde scores geven een zeer positief beeld, dat voor een deel door de correlaties wordt bevestigd. Bij nu geaccepteerd voelen, wordt de eerste maand in Nederland geen correlatie met school gemeten, terwijl school bij nu in Nederland ($R_s = 0,339$) statistisch de sterkste correlatie kent. School is belangrijk voor het welbevinden van respondenten. Opvallend is, dat school tegelijkertijd een zwakke correlatie met het buitenland ($R_s = 0,195$) heeft.

Buurtbewoners zijn in tabel 6.27 statistisch belangrijker geworden: zowel de eerste maand in Nederland ($R_s = 0,275$) als nu in Nederland ($R_s = 0,227$). Het item leeftijdsgenoten echter laat statistisch het meest stabiele beeld zien: leeftijdsgenoten waren statistisch de eerste maand in Nederland belangrijk ($R_s = 0,240$) en zij blijven statistisch nu in Nederland belangrijk ($R_s = 0,276$).

Bij de gemiddelde scores beoordelen respondenten de hulp van de ouders doorgaans als ruim voldoende. De hulp van familie, broers/zussen en school ervaren zij als matig tot voldoende. De meesten zullen geen beroep doen op professionele hulp. Geen van de correlaties zijn echter significant: statistisch is er geen verband tussen hulp bij terugkeer en welbevinden.

Bij de open vragen in de onderzoekslijst hebben 24 respondenten aangegeven, dat zij graag meer hulp hadden gehad. Enkele respondenten hebben de volgende suggesties opgeschreven.

Box 6.2: Suggesties van respondenten voor hulp bij (re)integratie.

- *“Betere informatie geven aan Nederlanders over het expat-leven, zodat mensen je niet zo vreemd vinden.”*
- *“Oefenen voor de CITO toets, want ik kwam uit het Engelse onderwijs.”*
- *“Nederlanders zouden meer open moeten zijn.”*
- *“Op school meer aandacht geven, om achterstand bij Nederlands in te halen.”*
- *“(…) contact met anderen die ongeveer het zelfde hebben meegemaakt.”*
- *“Meer communicatie tussen leraren/school en mij/ouders.”*
- *“Betere begeleiding met schoolkeuze.”*
- *“Toen ik op het platteland ging wonen, waren de mensen niet gewend aan expats. Iemand- buiten mijn ouders die snapte hoe mijn leven in elkaar zat, zou fijn geweest zijn.”*
- *“Naar een normale school met opgevoede kinderen.”*
- *“Door eerder Nederlands te leren spreken.”*
- *“Meer steun van meer mensen die er wat vanaf weten.”*
- *“Niet als een uitzondering gezien worden, omdat je in het buitenland hebt gewoond.”*
- *“Meer en reëlere info waardoor je een beter beeld van Nederland krijgt. Een ‘praat-clubje-achtig’ iets.”*
- *“Mijn leraren en mentoren konden wat meer begrip hebben voor mijn situatie.”*
- *“Info over de soort mensen in Nederland.”*
- *“Betere voorlichting en hulp van werkgever.”*
- *“Hulp en begrip o.a. op school.”*
- *“Door met anderen er over te praten.”*

Uit deze opmerkingen spreken veelal gevoelens van ‘onbegrip en niet-geaccepteerd worden’, of zoals Oppenheim en Van Berckelaer-Onnes het noemen: *‘Een buitenbeentje gevoel’*.

Omdat dit min of meer werd verwacht, zijn er vragen in de onderzoekslijst opgenomen die geaccepteerd voelen op twee momenten meten: geaccepteerd voelen in de eerste maand (tabel 6.26) en geaccepteerd voelen nu (tabel 6.27). Er wordt gemeten in hoeverre er een correlatie is tussen geaccepteerd voelen en welbevinden. Doordat op twee momenten wordt gemeten, kan worden geanalyseerd of er verschil is tussen het gevoel gedurende de eerste maand en het gevoel nu.

Tabel 6.24: Correlatie tussen sociale banden uit het buitenland en welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N = 107).

Variabelen	Rs in buitenland	Rs 1 ^{ste} maand NL	Rs nu in NL
Collega's van ouders	0,133	-0,131	-0,070
Ex-buren	0,195*	-0,022	0,059
Oud-klasgenoten	0,080	-0,029	-0,038
Oud-leraren	0,016	-0,144	0,215*
Voormalig personeel	-0,032	0,024	-0,065
Vrienden	0,066	-0,160	-0,040

*Spearman's rho; $\alpha < 0,05$; tweezijdig.

** Spearman's rho; $\alpha < 0,01$; tweezijdig.

(SPSS 11.5).

Respondenten zeggen nog contacten te onderhouden met bekenden uit het expat-verleden. Statistische blijken echter alleen burens in het buitenland van belang zijn voor het welbevinden in het buitenland ($R_s=0,195$), en oud-leraren voor het welbevinden in Nederland ($R_s=0,215$).

<< Tijdens de interviews vertellen informanten niets over oud-leraren en weinig over vriendschappen uit het buitenland die nog steeds bestaan. De 18 jarige vertelt toevallig over een vriend uit de tijd dat zij in Turkije woonden: "(...) hij woont inmiddels ook in Nederland. (...) Daarnaast zoek ik in Nederland andere expat-jongeren op: wij begrijpen elkaar. Wij zijn een soort lotgenoten (...)." Een andere informant vertelt: "(...) je verliest elkaar uit het oog (...). Ik ken hen niet echt goed meer, deze vriendschappen zijn geleidelijk aan weggevallen." >>

Sociaal kapitaal in Nederland

Uit de voorgaande analyses blijkt dat de meeste respondenten weinig vrienden en bekenden in Nederland hebben: enerzijds omdat zij nauwelijks in Nederland hebben gewoond en anderzijds omdat vriendschappen verwateren. In tabel 6.25 wordt weergegeven, van welke personen de respondenten bij terugkeer in Nederland hoofdzakelijk hulp krijgen. De correlatie tussen hulp bij terugkeer en welbevinden, meet het effect van deze hulp op het welbevinden van respondenten.

Tabel 6.25: Correlatie tussen hulp bij terugkeer in Nederland en welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N=103).

Variabelen	Gem. Score	Rs in buitenland	Rs 1 ^{ste} maand NL	Rs nu in NL
Ouders	3,79	0,143	0,154	0,106
Broers/zussen	2,79	0,003	0,070	0,022
Familie	2,63	0,061	0,027	-0,032
School	2,41	0,055	0,165	0,184
Professionele hulp	1,18	0,056	-0,102	-0,134

1=niet; 2=matig;3=voldoende;4=goed;5=uitstekend

*Spearman's rho; $\alpha < 0,05$; tweezijdig (SPSS 11.5).

Het is de vraag in hoeverre respondenten zelf contacten willen houden met bekenden in ‘het andere land op afstand’, en of de keuze van respondenten effect hebben op het welbevinden.

Tabel 6.23: Correlatie tussen sociale banden in Nederland tijdens verblijf in het buitenland en welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N=101).

Variabelen	N	Gem. score	Rs in buitenland	Rs 1 ^{ste} maand NL	Rs nu in NL
Ex-buren in NL	104	1,39	-0,117	0,069	-0,033
Tante, Oom, Opa, Oma...	107	3,40	-0,051	0,091	-0,128
Oud-klasgenoten	102	1,88	-0,013	0,222*	0,156
Oud-leraren	101	1,20	-0,006	0,181	0,103
Vrienden in NL	105	2,77	-0,140	0,103	-0,024

1=niet; 2=nauwelijks;3=voldoende;4=goed;5=uitstekend

*Spearman's rho; $\alpha < 0,05$; tweezijdig.

** Spearman's rho; $\alpha < 0,01$; tweezijdig. (SPSS 11.5).

Volgens de gemiddelde scores beoordelen de respondenten de contacten met familie in Nederland voldoende tot goed. Met ex-buren, oud klasgenoten of oud leraren hebben zij echter niet of nauwelijks contact. Met vrienden in Nederland zijn ze de contacten bijna voldoende. Er wordt slechts een zwakke correlatie gemeten tussen oud-klasgenoten en welbevinden de eerste maand in Nederland ($R_s=0,222$). Deze laatsten spelen de eerste maand in Nederland een significante rol.

De minimale contacten in Nederland hangen mogelijk samen met de leeftijd waarop respondenten naar het buitenland zijn vertrokken en het aantal jaren dat zij in het buitenland hebben gewoond: wellicht hebben zij nooit in Nederland op school gezeten.

De vriendschappen die in Nederland bestaan, betreffen waarschijnlijk vrienden die eerder naar Nederland zijn teruggekeerd.

<< Informanten vertellen het volgende over sociale contacten in Nederland:“(…) *Op vakantie gingen wij bij Opa en Oma langs, dat was wel leuk. Ik schreef wel eens naar Opa, Oma en één tante, maar verder niet met nichtjes en neefjes.*” Een andere informant vertelt: “(…) *met de rest van de familie hebben wij wel een beetje contact.*” Een informant die naar Nederland terugkwam toen hij 18 jaar was:“(…) *Naar ooms en tantes ging ik nooit. Daar had ik weinig contact mee. Mijn moeder had wel altijd brieven geschreven, maar zij snapten helemaal niet wat er aan de hand was.*” De volgende informant heeft positievere ervaringen:“(…) *wij hadden contact met familie en mensen uit andere landen die al teruggegaan waren naar Nederland. De contacten bestonden uit e-mailtjes en familie belden wij met verjaardagen.*” Deze jongeren hadden veelal oppervlakkige banden in Nederland.>>

Vriendschappen die respondenten in het buitenland hebben opgedaan, schijnen na terugkomst in Nederland langer stand te houden. Bij culturele aspecten is reeds besproken op welke wijze de communicatie tussen respondenten en bekenden voornamelijk verloopt. In tabel 6.24 wordt bekeken, in hoeverre deze contacten bijdragen aan het welbevinden van respondenten.

In tabel 6.22 komt naar voren dat hoofdzakelijk gezinsleden, ouders en de eventuele broers en zussen, bij de voorbereidingen voor het vertrek naar Nederland helpen. Leraren en de werkgever van de ouder hebben volgens respondenten nauwelijks enige assistentie verleend. Statistisch wordt er alleen een zwakke correlatie gemeten tussen hulp van de ouders en welbevinden de eerste maand in Nederland ($R_s=0,196$).

Bij de open vragen in de onderzoekslijst hebben 24 respondenten aangegeven, dat zij graag meer hulp hadden gehad. Enkele van hen hebben ook suggesties opgeschreven. Daar deze tips voornamelijk van toepassing zijn op de situatie in Nederland, worden zij bij “sociaal kapitaal in Nederland” gepresenteerd (zie Box 6.2).

Sociaal kapitaal in ‘het andere land op afstand’

De hechtheid van relaties wordt onder meer afgeleid uit de duurzaamheid van contacten. Contacten met ‘achterblijvers’ in respectievelijk Nederland of het buitenland. Bij jonge kinderen zijn ouders zich soms onvoldoende bewust van het belang van derden voor deze kinderen. Eén respondent schreef over zijn ‘baboe’ waarmee hij al ruim 13 jaar contact heeft. Een vergelijkbaar verhaal illustreert hoe belangrijk ‘derden’ voor jonge kinderen kunnen zijn (zie box 6.1).

Box 6.1: Het verhaal van Stefan

Stefan van vijf heeft ouders van twee verschillende nationaliteiten. Zij spreken met hun twee kinderen ieder in hun moedertaal. Voor het zusje van Stefan is dit geen probleem, maar voor Stefan is het anders.

Op de reguliere basisschool functioneerde Stefan niet goed en dus werd hij uitvoerig getest. Deskundigen kwamen tot de conclusie, dat Stefan aan een zeldzame vorm van autisme leed: Stefan voerde een eigen taaltje en was daardoor voor iedereen onverstaaenbaar. Stefan moest dus naar speciaal onderwijs. De wachtlijsten voor dit soort instellingen zijn lang en de moeder die met het kind dag in dag uit thuis zat, riep de hulp in van een remedial teacher, een speciale leerkracht voor kinderen met leerproblemen.

Bij de eerste ontmoeting trof deze laatste een opgewonden kind aan. Héél vreemd voor een autistisch kind. Na tien minuten kwam Stefan naar zijn moeder en de bezoeker toe en vroeg hij zijn moeder iets. Zijn moeder zei: “Hoort u, hij spreekt in een eigen taaltje?” De Verbazing van de remedial teacher was echter groot. “Zeg maar dat het mag en u zult zien dat hij met een boterham terugkomt!”, was haar advies. De moeder reageerde verwonderd, maar deed wel wat haar gevraagd werd. Prompt kwam Stefan terug met een boterham.

Om een lang verhaal kort te maken: Stefan sprak Thai. Dit was de taal die hij van zijn verzorgster in Thailand had geleerd. Het gezin had namelijk tot een jaar daarvoor in Thailand gewoond. De remedial teacher had puur toevallig jaren geleden ook in Thailand gewoond en was de Thaise taal enigszins machtig. De ouders van Stefan spraken evenals de leerkrachten en onderzoekers, helemaal geen Thai. Geen wonder dat niemand hem verstond. Stefan hield zich hardnekkig aan de Thaise taal vast. Waarom...?

Voor Stefan was Thai de primaire taal, zijn moedertaal. Het afscheid van zijn verzorgster was voor hem waarschijnlijk te abrupt geweest, waardoor het afscheid een traumatische ervaring was geworden.

Bron: Praktijkvoorbeeld.

Dankzij deze toevallige samenloop van omstandigheden is Stefan in het juiste traject terecht gekomen: in plaats van therapieën die afgestemd zijn op autisme, kon hij begeleid worden bij het verwerken van een traumatische ervaring.

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

De scores in tabel 6.20 geven een indicatie in hoeverre respondenten voor hun gevoel op anderen terug konden vallen. Voor hulpvragen kunnen respondenten goed bij anderen terecht. Ook vinden zij dat ze ruim voldoende vertrouwelingen om zich heen hebben. Er is een correlatie tussen de hechtheid van banden - zorgen delen ($R_s = 0,200$), iemand om hulp vragen ($R_s = 0,302$), je gevoelens tonen ($R_s = 0,278$), troost en begrip zoeken ($R_s = 0,252$), laten merken dat je ergens mee zit ($R_s = 0,266$) en welbevinden in het buitenland. Deze items hebben voor de respondenten statistisch een positief effect op het welbevinden in het buitenland.

<< De informanten refereren tijdens de interviews vrijwel allemaal aan de hechtheid van het gezin: “(...) het is dat ik een broer en zussen heb, dat zijn mijn vrienden.... Daar ging ik zo veel mee om, dat ik niet in de gaten had dat ik geen andere vrienden had (...)” Een volgende informant zei resoluut: “(...) als gezin kom je door verhuizingen dicht bij elkaar.” Weer een andere die ook in Afrika heeft gewoond: “(...) In Afrika waren wij vier kinderen van ons gezin, echt met zijn vieren.”>>

45 respondenten blijken de oudste, 39 de jongste en 19 één van middengroep te zijn.

Tabel 6.21: Plaats in kinderrij X welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N=103).

Variabelen	N	in het buitenland	1 ^{ste} maand NL	nu in NL
Jongste	39	8,31	6,44	8,03
Midden	19	8,37	6,37	7,89
Oudste	45	7,93	5,62	7,58
Totaal	103	8,16	6,07	7,81

Gemiddelden toets; $\alpha < 0,05$.

(SPSS 11.5).

Er is geen correlatie tussen de plaats in de kinderrij en welbevinden ($R_s = -0,058$; $p \neq < 0,05$; tweezijdig). Het kleine verschil in beoordeling is waarschijnlijk toe te wijzen aan het verschil in leeftijd. In paragraaf 6.3 blijkt namelijk: “Hoe hoger de leeftijd, des te lager de waardering voor welbevinden (zie tabel 6.3).”

Bij de voorbereidingen voor de terugkeer naar Nederland is gevraagd, van wie respondenten de meeste hulp hebben gekregen.

Tabel 6.22: Correlatie tussen hulp bij voorbereiding terugkeer naar Nederland en welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N=103).

Variabelen	Gem. score	R_s in buitenland	R_s 1 ^{ste} maand NL	R_s nu in NL
Broers en/of zussen	3,19	-0,031	0,060	-0,037
Leraren	2,14	0,115	0,100	0,090
Ouders	4,20	0,184	0,196*	0,037
Werkgever ouder(s)	1,71	0,132	-0,031	-0,112

1=niet; 2=matig; 3=voldoende; 4=goed; 5=uitstekend

*Spearman's rho; $\alpha < 0,05$; tweezijdig.

** Spearman's rho; $\alpha < 0,01$; tweezijdig. (SPSS 11.5).

Tabel 6.19: Correlaties tussen de aard van sociale contacten in het buitenland en welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N=101).

Variabelen	Gem. scores	Rs in buitenland	Rs 1 ^{ste} maand NL	Rs nu in NL
Buiten schooltijd	3,79	0,129	-0,010	0,145
Afspraakje	2,87	0,127	-0,140	0,143
Feestje	2,16	0,088	-0,067	0,049
Sporten	2,82	0,062	-0,011	0,156
's Avonds uitgaan	1,89	0,066	-0,118	-0,052

1=niet; 2=1 x per mnd; 3=1 x per week;
4=paar x per week; 5=iedere dag.

*Spearman's rho; $\alpha < 0,05$; tweezijdig
** Spearman's rho; $\alpha < 0,01$; tweezijdig.

Kijkende naar de gemiddelde scores, blijkt er een paar keer per week ruimte te zijn voor sociale contacten buiten schooltijd. Ook zijn er nagenoeg iedere week mogelijkheden voor afspraakjes en sporten. Statistisch echter, is er geen correlatie tussen de aard van sociale contacten en welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland. Dit betekent dat de aard van sociale contacten statistische geen effect hebben op het welbevinden van respondenten. *Noot: Bij afspraakjes moet men hier denken aan afspraken tussen vriendjes en vriendinnetjes. De respondenten waren doorgaans té jong voor 'avontuurtjes'. Waarschijnlijk is dit laatste evenzeer de verklaring, waarom 's avonds uitgaan nauwelijks door respondenten wordt genoemd.*

<< Eén van de informanten vertelt, dat zij, haar zusjes en broer in Afrika nooit naar school zijn gegaan. Hun moeder heeft hen zelf les gegeven. Zij speelde voornamelijk met haar broer en zusjes. Over contacten met andere kinderen vertelt zij: *"In Tanzania speelden wij met buurtkinderen, maar dat waren niet echte vrienden en vriendinnen. Zij hadden als 12 jarigen andere interesses. Wij waren gewoon kind, terwijl de Tanzaniaanse kinderen al bezig waren volwassen te worden, en moesten zij dingen thuis doen (...)"* Een andere informant vertelt: *"Zowel in Zwitserland als Saoedie Arabië ging ik naar een internationale school. School bepaalt in het buitenland het grootste deel van je leven. Zowel in Zwitserland als in Saoedie Arabië werd er na schooltijd veel georganiseerd. Ik heb daar veel aan sport gedaan."* Twee verschillende ervaringen, maar beiden spreken een voldoening uit over hetgeen op hun pad kwam. >>

Tabel 6.20: Correlatie tussen hechtheid van sociale banden en welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N=102).

Variabelen	Gem. score	Rs in buitenland	Rs 1 ^{ste} maand NL	Rs nu in NL
Zorgen delen	2,78	0,200*	0,051	0,023
Iemand om hulp vragen	3,04	0,302*	0,152	0,101
Je gevoelens tonen	2,86	0,278*	0,070	0,112
Troost en begrip zoeken	2,85	0,252*	0,109	0,096
Laten merken dat je ergens mee zit	2,81	0,266*	0,142	0,115
Met vrienden/familie problemen bespreken	2,88	0,154	0,079	0,100

1=nooit; 2=voeldoende; 3=goed; 4=uitstekend.

*Spearman's rho; $\alpha < 0,05$; tweezijdig.
** Spearman's rho; $\alpha < 0,01$; tweezijdig. (SPSS 11.5).

internationaal onderwijs heeft een zodanig positief effect op internaatsbewoners, dat zij als enige groep een voorkeur voor Nederland boven het buitenland uitspreken. Ten derde: terugkomen met het hele gezin en het volgen van internationaal onderwijs levert voor welbevinden nu in Nederland de hoogste waardering op. Statistisch hebben echter, noch de woon noch de onderwijssituatie in Nederland, effect op het welbevinden van respondenten.

Resumé leefomgeving en type onderwijs (N=108)

- Zowel leefomgeving als onderwijs worden in drie categorieën verdeeld: lokaal, internationaal en Nederlands. Deze categorieën zijn niet strikt gescheiden, zij kunnen elkaar overlappen.
- Respondenten in westerse landen krijgen meer met het lokale leven en de lokale cultuur te maken, dan respondenten in niet-westerse landen. Respondenten in niet-westerse landen oriënteren zich veelal op internationaal en Nederlands onderwijs en dito leefomgeving.
- Statistisch hebben leefomgeving en het type onderwijs in het buitenland geen enkele invloed op het welbevinden van respondenten.
- In Nederland zijn er qua leefomgeving drie mogelijkheden: het gezin, zelfstandig of internationaal.
- Het alleen terugkomen en op zichzelf gaan wonen, heeft vooral de eerste maand in Nederland negatief effect op respondenten. Terugkomen met het hele gezin en het volgen van internationaal onderwijs levert voor welbevinden nu in Nederland het hoogste cijfer op. Niettemin heeft het volgen van internationaal onderwijs een zodanig positief effect op internaatsbewoners, dat zij als enige groep welbevinden Nederland beter waarderen dan in het buitenland. Statistisch hebben echter noch de woon, noch de onderwijssituatie in Nederland effect hebben op welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland van respondenten.

6.6. Sociaal kapitaal

In deze paragraaf worden verschillende vormen van sociaal kapitaal op drie momenten gemeten en vergeleken: in het buitenland, in 'het andere land op afstand' en in Nederland. Met 'het andere land op afstand' worden alle andere landen bedoeld, dan het land waarin de respondent op dat moment woonde. Aan de data-analyse worden ook citaten uit interviews toegevoegd. Tijdens de gesprekken bleek namelijk dat voor informanten juist sociale aspecten belangrijk zijn.

Sociaal kapitaal in het buitenland

Uit de vragenlijsten komt onder meer naar voren, op welke wijze respondenten contacten onderhielden. Bij de eerstvolgende vraag wordt er gekeken hoe vaak er gelegenheid voor contacten was en welke aspecten voor de respondenten het meest waardevol waren.

In Nederland moeten respondenten een keuze maken tussen Nederlands en internationaal onderwijs. In hoeverre deze keuze in Nederland invloed heeft op het welbevinden, wordt in tabel 6.17 weergegeven.

Tabel 6.17: Van het type onderwijs in het buitenland naar Nederland: Nederlands of internationaal onderwijs X welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N=108).

Variabele	N	in buitenland	1 ^{ste} maand NL*	nu in NL
Lokaal -----				
Nederlands	17	7,59	6,18	7,41
internationaal	19	8,11	5,95	8,05
Internationaal -----				
Nederlands	11	8,00	5,82	7,27
internationaal	37	8,38	6,27	8,11
Nederlands -----				
Nederlands	20	8,40	5,65	7,75
internationaal	4	9,00	7,75	7,25
Totaal	108	8,19	6,11	7,81

Gemiddelden toets $\alpha < 0,05$. SPSS 11.5

Eén score valt op: de eerste maand in Nederland wordt door respondenten die in het buitenland Nederlands onderwijs volgden en in Nederland naar internationale scholen gaan uitzonderlijk hoog, zelfs hoger dan nu in Nederland, gewaardeerd. Het valt sowieso op dat respondenten die in Nederland voor internationaal onderwijs kiezen, over de hele linie hogere cijfers geven voor welbevinden in het buitenland en nu in Nederland. Het type onderwijs in het buitenland heeft echter statistisch geen enkele invloed op het welbevinden van de respondenten.

Voor expatjongeren is er na terugkeer in Nederland geen identieke of standaardsituatie. Er kunnen zich allerhande combinaties voordoen. In tabel 6.18 zijn de gemiddelde scores voor de verschillende variaties opgenomen. Zo kan geanalyseerd worden, in hoeverre een uiteindelijke combinatie, het welbevinden van respondenten beïnvloedt.

Tabel 6.18: Leefomgeving en het onderwijs in Nederland X welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N=108).

	N	In buitenland	1 ^{ste} maand NL	Nu in NL
Gezin en Nederlands onderwijs	26	8,08	6,23	7,73
Gezin en internationaal onderwijs	51	8,47	6,22	8,06
Zelfstandig, Nederlands georiënteerd	7	8,00	4,14	6,86
Internaat en Nederlands onderwijs	15	7,93	6,07	7,47
Internaat en internationaal onderwijs	9	7,56	6,56	7,89
Totaal	108	8,19	6,11	7,81

Gemiddelden toets $\alpha < 0,05$. SPSS 11.5

Drie punten vallen op. Ten eerste: het alleen terugkomen en op zichzelf gaan wonen, heeft vooral de eerste maand in Nederland negatief effect op respondenten. Ten tweede: het volgen van

De grafiek ‘onderwijs in het buitenland’ vertoont zo op het oog veel overeenkomsten met de grafiek voor ‘de leefomgeving in het buitenland’. De respondenten zijn bij onderwijs in het buitenland alleen wat gelijkmatiger over de drie subgroepen verdeeld. Bij de groep respondenten die Nederlands onderwijs volgden, is een relatief groot verschil in de beoordeling van welbevinden in het buitenland (8,50) en nu in Nederland (7,67). Toch is het type onderwijs in het buitenland statistisch niet significant: het heeft statistisch geen invloed op het welbevinden van respondenten.

Bij terugkeer in Nederland vinden er voor sommige respondenten zowel qua leefomgeving als type onderwijs, ingrijpende veranderingen plaats. De meeste respondenten (n=77) zijn met het hele gezin teruggekomen: voor hen zet het bekende gezinsleventje zich voort. Een kleine groep respondenten (n=7) gaat zelfstandig wonen en 24 respondenten gaan naar een internaat. In tabel 6.16 wordt op een rijtje gezet, in welke situatie respondenten vanuit de leefomgeving in het buitenland - lokaal, internationaal en Nederlands - in Nederland terecht komen en welk effect dit heeft op het welbevinden.

Tabel 6.16: Van leefomgeving in het buitenland naar Nederland: Gezin, zelfstandig of internaat X welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N=108).

Variabele	N	in buitenland	1 ^{ste} maand NL	nu in NL
Lokaal -----				
Gezin	45	8,36	6,38	8,22*
Zelfstandig	6	7,83	4,67	6,67*
Internaat	12	7,58	5,83	7,42*
Internationaal -----				
Gezin	16	8,50*	6,06	8,06
Internaat	6	6,67*	6,17	6,83
Nederlands -----				
Gezin	16	8,13	5,94	7,06
Zelfstandig	1	9,00	1,00	8,00
Internaat	16	9,33	7,17	8,83
Totaal	108	8,19	6,11	7,81

* Gemiddelden toets $\alpha < 0,05$.

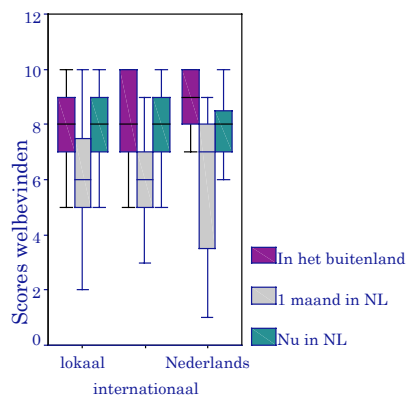
SPSS 11.5

Respondenten die zelfstandig terugkeren geven een laag cijfer voor welbevinden de eerste maand in Nederland. Respondenten die naar een internaat gaan, vooral degenen die vanuit een Nederlandse leefomgeving komen, geven echter een relatief hoog cijfer. Deze jongeren groeien waarschijnlijk op met de wetenschap, dat zij na het basisonderwijs naar een internaat gaan. Het leven in een lokale omgeving is voor al de drie groepen voor het welbevinden nu in Nederland statistisch significant ($p < 0,05$). Een internationale leefomgeving in het buitenland heeft voor de respondenten die in Nederland in het gezin of op een internaat wonen statistisch invloed op welbevinden in het buitenland ($p < 0,05$).

In niet-westerse landen richten respondenten zich vaker op internationale en Nederlandse voorzieningen: 33,3 % woont in een internationaal en 30,3 % Nederlands georiënteerd leefomgeving en 54,5 % volgt internationaal en 30,3 % Nederlands onderwijs.

In de volgende grafieken wordt welbevinden vanuit respectievelijk 'de leefomgeving in het buitenland' (figuur 6.6) en 'het onderwijs in het buitenland' (figuur 6.7) gevisualiseerd.

Figuur 6.6: Leefomgeving in het buitenland X welbevinden in het buitenland, in de 1ste maand en nu in Nederland (N=108).

Leefomgeving Buitenland

Tabel 6.14: Leefomgeving in het buitenland X welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N=108).

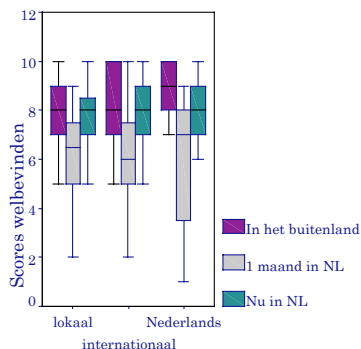
	N	in buitenland	1 ^{ste} maand NL	nu in NL
a. lok	63	8,16	6,11	7,92
b. int.	22	8,00	6,09	7,73
c. NL	23	8,48	6,04	7,57
Totaal	108	8,19	6,11	7,81

a. lok = lokaal
b. int = Internationaal
c. NL = Nederlands

Gemiddelden toets $\alpha < 0,05$. (SPSS 11.5).

Net zoals bij de andere variabelen wordt welbevinden de eerste maand in Nederland het laagst en welbevinden in het buitenland het hoogst gewaardeerd. Statistisch heeft de leefomgeving in het buitenland geen enkele invloed op het welbevinden van respondenten. *Noot: de lengte van de boxplots wijst op een sterke spreiding van de scores en niet op het aantal respondenten.*

Figuur 6.7: Onderwijs in het buitenland X welbevinden in het buitenland, in de 1ste maand en nu in Nederland (N = 108).

Type Onderwijs Buitenland

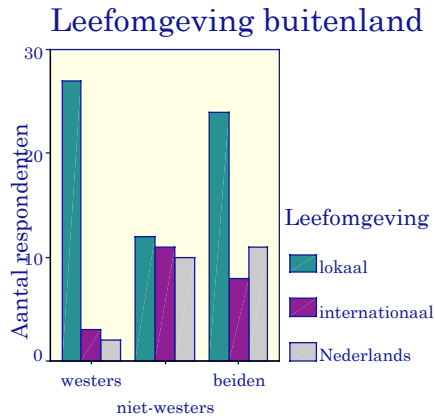
Tabel 6.15: Onderwijs in het buitenland X welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland (N=108).

	N	in buitenland	1 ^{ste} maand NL*	nu in NL
a. lok	36	7,86	6,06	7,75
b. int.	48	8,29	6,17	7,92
c. Ned	24	8,50	6,00	7,67
Totaal	108	8,19	6,11	7,81

a. lok = lokaal
b. int = Internationaal
c. Ned = Nederlands

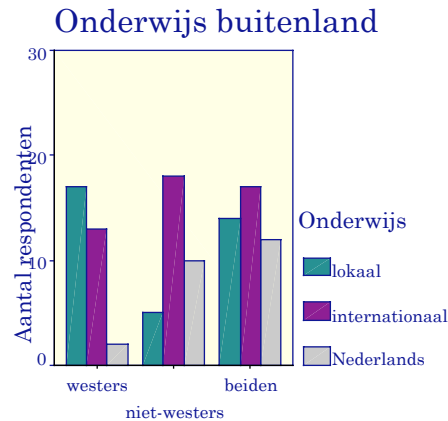
Gemiddelden toets $\alpha < 0,05$. (SPSS 11.5).

Figuur 6.4: De verdeling van respondenten over lokale, internationale en Nederlandse leefomgeving in het buitenland (N=108).

Klassieke indeling

Figuur 6.5: De verdeling van respondenten over lokaal, internationaal en Nederlands onderwijs in het buitenland (N=108).

Klassieke indeling

SPSS 11,5

In de bovenstaande grafieken is gebruik gemaakt van gemiddelde scores van het laatste land, of het land waarin respondenten het langste hebben geleefd. Respondenten die in beide ‘werelden’ hebben verkeerd, zijn in de categorie ‘beiden’ opgenomen. De getallen in tabel 6.13 zijn geen absolute, maar relatieve getallen.

Onderzoekers gaan er tot dusver van uit, dat (re)integratieproblemen voornamelijk veroorzaakt worden door de cultuurverschillen tussen Nederland en niet-westerse landen. De grafieken 6.4 en 6.5 en de percentages in tabel 6.13 laten echter zien, dat respondenten in westerse landen meer met het lokale leven en cultuur te maken hebben, dan respondenten in niet-westerse landen.

Tabel 6.13: De verdeling van respondenten bij leefomgeving en onderwijs in het buitenland volgens de klassieke indeling westers en niet-westers (in percentages).

	Lokaal	internationaal	Nederland
Leefomgeving			
Westers	84,4	9,4	6,3
Niet-westers	36,4	33,3	30,3
beiden	55,8	18,6	25,6
Onderwijs			
Westers	53,1	40,6	6,3
Niet-westers	15,2	54,5	30,3
Beiden	33,3	39,5	27,9

SPSS 11.5

Volgens de percentages in tabel 6.13 zijn respondenten vooral in westerse landen het meeste gericht op lokale faciliteiten: voor de woonomgeving 84,4 % en voor het onderwijs 53,1 %.

- Vooral het wennen aan school, contacten met leraren, maar ook sociale contacten zijn van belang voor het welbevinden in de eerste maand en nu in Nederland. Sociale contacten worden zelfs belangrijker. Het wennen aan vervoermiddelen, klimaat en huisvesting spelen hoofdzakelijk de eerst maand in Nederland een significante rol bij het welbevinden. Nu in Nederland valt het verband klimaat en vervoermiddelen met welbevinden weg en is het belang van huisvesting met welbevinden aanzienlijk afgezwakt.

6.5. Leefomgeving en onderwijs

Uit de vorige paragraaf blijkt onder andere dat de cultuur van een land of samenleving invloed uitoefent op het welbevinden van respondenten. Nu is het niet zo dat Nederlandse expats in andere landen automatisch deel uitmaken van de plaatselijke leefgemeenschap. De mate van deelname aan het lokale leven verschilt per gastland. Om de leefomgeving voor de respondenten te typeren, is er een onderscheid gemaakt tussen lokale, internationale en Nederlandse leefomgeving.

In dit onderzoek wordt gesproken over:

- een lokale leefomgeving, indien respondenten tussen de lokale bevolking wonen,
- een internationale leefomgeving, indien respondenten afgescheiden van de lokale bevolking, samen met andere nationaliteiten in een compound, stadsdeel of appartementencomplex leven,
- een Nederlandse leefomgeving, indien hoofdzakelijk Nederlandse gezinnen afgescheiden van de lokale bevolking bij elkaar wonen, in een compound, stadsdeel of appartementencomplex.

Voor het onderwijs wordt een analoge indeling gehanteerd:

- Lokale scholen samen vormen het lokale onderwijs,
- Internationale scholen het internationale onderwijs en
- Nederlandse scholen het Nederlandse onderwijs.

De termen westers niet-westers zijn in deze paragraaf hulpmiddelen om de leefomgeving geografisch, dus niet cultureel, te lokaliseren.

In figuur 6.4 en 6.5 worden 'leefomgeving en het type onderwijs in westerse en niet-westerse wereld naast elkaar gezet. De categorie 'beiden' is in de grafieken opgenomen, om er op te wijzen dat een aantal respondenten in zowel westerse als niet-westerse landen woonachtig zijn geweest. Deze kans is altijd aanwezig: respondenten hebben immers gemiddeld in 2,5 landen gewoond. De vergelijking 'leefomgeving én onderwijs in westerse en niet-westerse landen' spitst zich toe op de vraag: in hoeverre en in welke mate respondenten in direct contact komen met de lokale bevolking.

significante betekenis meer. Het belang van sociale contacten nu in Nederland ($R_s = 0,347^{**}$) neemt daarentegen in vergelijking met de eerste maand in Nederland ($R_s = 0,328^{**}$) toe.

Vooral het wennen aan school, contacten met leraren, maar ook sociale contacten zijn van belang voor het welbevinden in de eerste maand en nu in Nederland. Sociale contacten worden zelfs belangrijker. Het wennen aan vervoermiddelen, klimaat en huisvesting spelen hoofdzakelijk de eerste maand in Nederland een significante rol bij het welbevinden. Nu in Nederland valt het verband klimaat en vervoermiddelen met welbevinden weg en is het belang van huisvesting met welbevinden aanzienlijk afgezwakt.

Resumé culturele afstand en specifieke culturele aspecten

- Op de dimensie identiteit beïnvloedt niet zo zeer de culturele afstand tussen Nederland en de andere landen het welbevinden van respondenten, als wel de mate van collectiviteit: respondenten spreken namelijk een voorkeur uit voor collectivistische landen boven individualistische landen.
- Bij machtafstand beïnvloedt niet zo zeer de culturele afstand tussen Nederland en de andere landen het welbevinden van respondenten, als wel de mate van machtafstand: respondenten verkiezen landen met een hoge machtafstand boven landen met een lage machtafstand.
- Ook bij masculiniteit beïnvloedt niet zo zeer de culturele afstand tussen Nederland en de andere landen het welbevinden van respondenten, als wel de mate van masculiniteit: respondenten hebben een voorkeur voor feminiene landen boven masculiene landen.
- De dimensie onzekerheidsvermijding heeft geen enkele statistische betekenis. De scores laten ook geen patroon zien. De scores voor deze dimensie hebben in dit onderzoek geen enkele betekenis voor het welbevinden van respondenten.
- Vrijwel alle respondenten voeren Nederlands als moedertaal. Respondenten beheersen zowel mondeling als schriftelijk Engels goed tot uitstekend, terwijl mondeling en schriftelijk Nederlands voldoende tot goed scoren. De mate van beheersing van Engels en Duits mondeling beïnvloeden statistisch het welbevinden in het buitenland en de mate van beheersing van mondeling Duits beïnvloedt bovendien welbevinden nu in Nederland.
- Respondenten zeggen voldoende toegang tot Nederlands leesvoer te hebben. Lokale en internationale zenders scoren voldoende tot goed. Alleen de toegang tot internationale zenders beïnvloeden statistisch enigszins het welbevinden in het buitenland .
- Respondenten communiceren voornamelijk via brieven en e-mail. Naast het schrijven gaat een enkeling op bezoek en een iets hoger percentage belt elkaar wel eens op. Men kan aannemen dat inmiddels het telefoneren via de GSM flink toegenomen zal zijn. Slechts 27,8 % van de respondenten heeft aangegeven bij voorbereidingen voor de terugkeer naar Nederland gebruik te hebben gemaakt van Internet en slechts 35,3 % van literatuur.

Tabel 6.11: Wijze van communiceren.

Variabelen	N	Percentage
Niet	16	14,8
Schrijven	29	26,9
e-mail	45	41,7
Telefoon	14	13,0
Bezoek	2	1,9
meerdere	1	0,9
Totaal	107	100,0

Gemiddelden toets $\alpha < 0,05$; SPSS 11.5

Naast het schrijven gaat een enkeling op bezoek en een iets hoger percentage belt elkaar wel eens op. Men kan aannemen dat inmiddels het telefoneren via de GSM flink toegenomen zal zijn. Slechts 23 respondenten (27,8 %) hebben aangegeven bij voorbereidingen voor de terugkeer naar Nederland gebruik te hebben gemaakt van Internet en slechts 30 (35,3 %) van literatuur.

Interessant is de vraag in hoeverre respondenten de typisch Nederlandse componenten als vervoermiddelen, klimaat, huisvesting, school, maar ook sociale contacten en speciaal de omgang met leraren ervaren. Dit laatste, omdat veel respondenten verontwaardigd spreken over de vrijpostige houding van leerlingen in Nederland ten opzichte van leraren op school.

Tabel 6.12: Typische Nederlandse componenten X welbevinden in het buitenland, welbevinden in de 1ste maand in Nederland en welbevinden nu in Nederland (R_s).

Variabelen	N	Gem. Score	R _s In buitenland	R _s 1 ^{ste} maand NL	R _s Nu in NL
Vervoermiddelen	100	3,68	0,062	0,283*	-0,010
Klimaat	102	2,84	-0,115	0,366**	0,107
Huisvesting	103	3,55	0,011	0,358**	0,246*
School	103	3,44	0,057	0,377**	0,331**
Omgang leraren	98	3,30	0,162	0,456**	0,343**
Sociale contacten	101	3,60	-0,001	0,328**	0,347**

1=niet; 2=matig; 3=voldoende; 4=goed; 5=uitstekend.

*Spearman's rho; $\alpha < 0,05$; tweezijdig.

** Spearman's rho; $\alpha < 0,01$; tweezijdig. (SPSS 11.5)

De gemiddelde scores liggen dicht bij elkaar. De duidelijkste correlatie is de correlatie tussen omgang met leraren en welbevinden de eerste maand in Nederland ($R_s = 0,456^{**}$). Zeker de eerste maand zijn contacten met leraren, maar ook met school ($R_s = 0,377^{**}$), betekenisvol. Deze lijn zet zich voort. Nu in Nederland blijven deze twee, het zij in iets mindere mate, van belang voor het welbevinden. De zwakste correlatie wordt gemeten tussen de eerste maand in Nederland en vervoermiddelen ($R_s = 0,283^*$). Nu in Nederland valt deze correlatie zelfs helemaal weg. Voor klimaat ($R_s = 0,366^{**}$) en huisvesting ($R_s = 0,358^{**}$) geldt min of meer het zelfde: de eerste maand in Nederland zijn deze factoren van betekenis voor het welbevinden. Nu in Nederland zwakt de correlatie huisvesting ($R_s = 0,246^*$) met welbevinden af en bij klimaat heeft deze zelfs geen

Respondenten beheersen zowel mondeling als schriftelijk Engels goed tot uitstekend, terwijl mondeling en schriftelijk Nederlands voldoende tot goed scoren. De scores voor Engels en Duits mondeling zijn statistisch significant voor welbevinden in het buitenland (Gemiddelde toets; $p < 0,05$), en Duits mondeling ook voor nu in Nederland (Gemiddelde toets; $p < 0,05$).

Mogelijk komt bij deze metingen de link tussen taal en type onderwijs naar voren. Diegenen die de Engelse taal goed beheersen, volgden waarschijnlijk internationaal onderwijs. Diegenen die de Duitse taal machtig zijn, gingen ongetwijfeld naar scholen waar de Duitse taal gesproken werd. Deze respondenten verkiezen het leven in het buitenland. Voor respondenten schijnt de Duitstalige achtergrond bovendien een positieve invloed te hebben op het welbevinden in Nederland.

Talen worden niet alleen via het onderwijs aangeleerd of onderhouden. Er zijn meer mogelijkheden om woordenschat en talenkennis uit te breiden, bijvoorbeeld via media en communicatiemiddelen. In de onderzoekslijst is onder andere gevraagd naar leesvoer, radio en tv zenders. Daarop zijn de volgende de antwoorden gekomen.

Tabel 6.10: Correlatie media X welbevinden in het buitenland, welbevinden in de 1ste maand in Nederland en Welbevinden nu in Nederland (Rs).

Variabelen	N	Gem. Score	Rs In buitenland	Rs 1 ^{ste} maand NL	Rs Nu in NL
NL leesvoer	106	3,04	-0,099	0,042	-0,053
NL radio	106	1,46	-0,103	-0,108	-0,113
NL tv	107	1,62	-0,132	0,002	-0,028
Lokale radio	107	3,61	-0,085	-0,103	-0,006
Lokale tv	107	3,78	-0,021	-0,066	0,084
Internationale zenders	106	3,26	0,206*	0,042	0,150

1=niet; 2=matig; 3=voldoende; 4=goed; 5=uitstekend

*Spearman's rho; $\alpha < 0,05$; tweezijdig. SPSS 11.5.

Nederlandse radio en tv scoren niet tot matig. Toegang tot Nederlands leesvoer wordt door respondenten meer dan voldoende geacht. Lokale en internationale zenders scoren het beste. Er wordt alleen een zwakke positieve correlatie gemeten tussen internationale zenders en welbevinden in het buitenland ($R_s = 0,206$). De toegang tot internationale zenders beïnvloedt enigszins het welbevinden in het buitenland .

In deze 'high tech-tijd' breidt het scala aan communicatiemiddelen zich in een recordtempo uit. De cijfers in tabel 6.11 zullen vermoedelijk reeds achterhaald zijn. Een tamelijk hoog percentage respondenten geeft aan brieven te schrijven. Het is zeer wel mogelijk dat deze brieven-schrijvers inmiddels zijn overgegaan tot uitwisselen van e-mailberichten. Vooral het internetverkeer heeft immers de laatste jaren een hoge vlucht genomen.

Tabel 6.8: Onzekerheidsvermijding (OVI) en welbevinden in het buitenland, welbevinden in de 1ste maand in Nederland en Welbevinden nu in Nederland (N = 108).

	N	In buitenland	1 ^{ste} maand NL	Nu in NL	
OVI (NL=53)					----- 0 = IJkpunt Nederland
+ 2	12	7,50	6,92	8,00	1 = kleine afstand (0-25),
+ 1	42	8,43	6,02	7,60	2 = middelgrote afstand (25-50)
- 1	45	8,09	5,76	7,76	3 = grote afstand (50-75)
- 2	9	8,56	7,00	8,78	
Totaal	108	8,19	6,09	7,81	

* Gemiddelden toets; p < 0,05. SPSS 11.5

In tabel 6.8 blijkt dat geen enkele score statistisch significant te zijn. Bij de beoordelingen voor de drie subvariabelen valt geen lijn te bespeuren en is er geen correlatie gemeten. Alle scores op onzekerheidsvermijding berusten dus op toeval en hebben geen enkele significante betekenis.

6.4.5. Enkele specifieke culturele aspecten

Naast culturele verschillen tussen landen gemeten aan de hand van de vier dimensies van Hofstede, zijn er nog enkele specifieke culturele aspecten waarmee expat-jongeren te maken kunnen krijgen: factoren waarmee expat-jongeren zich allicht van hun leeftijdsgenoten in Nederland onderscheiden. Men denke aan de ontwikkeling van de Nederlandse taal, het spreken en schrijven van vreemde talen, de toegang tot buitenlandse media en het gebruik van communicatiemiddelen. De bekendheid met bepaalde typische Nederlandse factoren zal voor deze expat-jongeren ook anders zijn.

Moedertaal is de eerste taal die kinderen leren spreken. Van de 108 respondenten blijken 14 respondenten een andere taal dan Nederlands als moedertaal te hebben. Deze variabele heeft verder geen effect op de mate van welbevinden van respondenten ($p \neq 0,05$).

Voor de invloed van vreemde talen is dit anders. Veel expat-jongeren roemen hun talenkennis. Uit de cijfers in tabel 6.9 blijken respondenten voornamelijk de Engelse en Nederlandse taal machtig te zijn. Achter de scores staat in het grijs het percentage respondenten vermeld dat zegt de desbetreffende taal te beheersen.

Tabel 6.9: Beheersing van talen.

Variabelen	N	Mondeling	%	Schriftelijk	%
Nederlands	107	3,97	97,2	3,36	88,8
Engels	107	4,28	95,3	4,05	91,6
Frans	106	2,14	55,7	1,99	50,9
Duits	106	1,56	27,4	1,42	20,8
Spaans	106	1,40	17,0	1,38	15,1

1=niet; 2=matig; 3=voldoende; 4=goed; 5=uitstekend.

SPSS 11.5

6.4.3. Masculiniteit (MAS)

De masculiniteitindex (MAS) loopt van 100 voor het meest masculiene land tot 0 voor de meest feminiene landen. Nederland is met een score van 14 op de index een van de meest feminiene landen. Noorwegen met een score van 8 en Zweden met een score van 5, zijn de twee landen die Nederland bij deze dimensie overtroeven. De namen femininiteit en masculiniteit moeten niet verward worden met de classificatie voor mannelijk en vrouwelijk. Met masculiene samenlevingen worden prestatie maatschappijen bedoeld, bijvoorbeeld de VS. Feminiene samenlevingen worden ook wel verzorgingstaten genoemd, bijvoorbeeld Nederland.

Tabel 6.7: Masculiniteit (MAS) en welbevinden in het buitenland, welbevinden in de 1ste maand in Nederland en Welbevinden nu in Nederland (N = 108).

	N	In buitenland *(p=0,015)	1 ^{ste} maand NL	Nu in NL *(p=0,019)	
MAS (NL=14)					----- 0 = Ijkpunt Nederland
+ 3	24	7,29	5,46	6,92	1 = kleine afstand (0-25),
+ 2	77	8,44	6,39	8,05	2 = middelgrote afstand (25-50)
+ 1	3	8,00	5,33	8,33	3 = grote afstand (50-75)
- 1	4	9,00	4,75	8,00	
Totaal	108	8,19	6,09	7,81	

* Gemiddelden toets; $p < 0,05$.

SPSS 11.5

Welbevinden wordt in feminiene landen het hoogste gewaardeerd. Zowel bij welbevinden in het buitenland als bij welbevinden nu in Nederland krijgen deze landen het hoogste cijfer. De verschillen bij deze laatste: nu in Nederland zijn echter minder groot.

Opmerkelijk is bij de groep +1 dat in tegenstelling tot de andere groepen het gemiddelde cijfer voor nu in Nederland ($p < 0,05$) met 8,33 hoger is, dan de 8,00 voor welbevinden in het buitenland ($p < 0,05$). Deze scores zijn statistische significant.

Er is een zwakke negatieve correlatie tussen masculiniteit met welbevinden in het buitenland ($R_s = -0,226$; $p < 0,05$; tweezijdig) en een iets sterkere correlatie met welbevinden nu in Nederland ($R_s = -0,249$; $p < 0,01$; tweezijdig). Respondenten uit feminiene landen beoordelen welbevinden in het buitenland en welbevinden nu in Nederland hoger, dan respondenten uit masculiene landen.

Wetende dat 95,5 % van de respondenten in landen hebben gewoond die meer masculien zijn dan Nederland, is deze dimensie in dit onderzoek zonder meer een factor van betekenis.

6.4.4. Onzekerheidsvermijding (OVI)

De onzekerheidsvermijding index (OVI) loopt van 100 voor hoge tot 0 voor lage onzekerheidsvermijding. De dimensie geeft de mate aan waarin bewoners van een land of samenleving gevoelig zijn voor onzekere en onbekende situaties. Nederland scoort 53 op deze index. Daarmee staat Nederland op de 35ste plaats van de landenlijst van Hofstede.

De 59 jongeren die in collectivistische hebben gewoond (IDV -2 en -3), geven met respectievelijk 8,27 en 8,76 de hoogste waarderingen voor welbevinden in het buitenland. De 49 respondenten die in meer individualistische landen woonden (IDV -1), zijn met respectievelijk 7,93 en 7,50 gematigder in hun oordeel.

Op de landenlijst in bijlage 4 valt op dat respondenten die in de meest individualistische landen de VS, Australië en UK (+1) hebben gewoond, Nederland verkiezen boven het buitenland.

6.4.2. Machtsafstand (MAI)

De machtsafstandindex (MAI) loopt van ruim 100 voor een hoge machtsafstand tot 0 voor de laagste machtsafstand. Nederland scoort op deze index 38 en staat op de veertigste plaats van de landenlijst van Hofstede.

Tabel 6.6: Machtsafstand (MAI) en welbevinden in het buitenland, welbevinden in de 1ste maand in Nederland en Welbevinden nu in Nederland (N = 108).

	N	In buitenland * (p=0,017)	1 ^{ste} maand NL	Nu in NL * (p=0,002)	
MAI (NL=38)					----- 0 = IJkpunt Nederland
+ 3	2	9,50	5,00	5,50	1 = kleine afstand (0-25),
+ 2	60	8,47	6,38	8,20	2 = middelgrote afstand (25-50)
+ 1	19	8,37	5,89	7,74	3 = grote afstand (50-75)
- 1	25	7,48	5,68	7,32	
- 2	2	6,00	5,50	5,00	
Totaal	108	8,19	6,09	7,81	

* Gemiddelden toets; p < 0,05. SPSS 11.5

In tabel 6.6 is te zien dat hoe hoger de machtsafstand is, hoe hoger het cijfer voor welbevinden in het buitenland uitvalt ($p < 0,05$). De scores voor welbevinden nu in Nederland vertonen het zelfde beeld en blijken ook statistisch significant te zijn ($p < 0,05$). Mogelijk wordt de laatste significantie versterkt door de uitbijter van 5,50.

Er is ook een correlatie gemeten tussen machtsafstand en welbevinden in het buitenland ($R_s = 0,254$; $p < 0,05$; tweezijdig) en tussen machtsafstand en welbevinden nu in Nederland ($R_s = 0,215$; $p < 0,05$; tweezijdig). Beide correlaties zijn zwak doch positief. Hoe hoger de machtsafstand in het gastland, hoe hoger respondenten welbevinden in het buitenland en nu in Nederland beoordelen.

Respondenten beoordelen welbevinden in het buitenland echter het hoogste.

De positie van Frankrijk en België op de lijst tussen de niet-westerse landen is opmerkelijk (zie bijlage 4). De respondenten die in deze landen hebben gewoond, geven in tegenstelling tot de andere respondenten aan, dat zij Nederland prefereren boven het buitenland.

- Er is een negatieve correlatie tussen het aantal landen waarin respondenten hebben gewoond en welbevinden de eerste maand in Nederland: in des te meer landen respondenten hebben gewoond, des lager is het welbevinden de eerste maand in Nederland.

6.4. Culturele afstand tussen landen

Na de selectie van landen die zowel in de lijst van Hofstede als in de onderzoekslijsten voorkomen, zijn er dus tweeënveertig landen overgebleven. Met behulp van de dimensies identiteit, machtafstand, masculiniteit en onzekerheidsvermijding van Hofstede, worden culturele verschillen op vier dimensies concreet gemaakt. Het lastige is dat landen die op de ene dimensie dicht bij elkaar liggen, op een andere dimensie een grotere onderlinge afstand kunnen hebben. Desondanks worden in deze paragraaf cultuurverschillen tussen landen en Nederland op vier dimensies gemeten én worden de gevolgen voor welbevinden van de respondenten (N=108) geanalyseerd. Additioneel worden enkele specifieke culturele factoren besproken.

6.4.1. Identiteit (IDV)

De index van identiteit (IDV) hanteert scores van honderd voor individualistische tot nul voor collectivistische landen en samenlevingen. Nederland (80) is een zeer individualistisch land. Vrijwel alle andere landen zijn minder individualistisch en sommige zelfs ronduit collectivistisch.

Tabel 6.5: Identiteit (IDV) en welbevinden in het buitenland, welbevinden in de 1ste maand in Nederland en Welbevinden nu in Nederland (N = 108).

	N	In buitenland *(p=0,024)	1 ^{ste} maand NL	Nu in NL 0 = IJkpunt Nederland
IDV (NL=80)					1 = kleine afstand (0-25),
+ 1	22	7,50	5,77	7,55	2 = middelgrote afstand (25-50)
- 1	27	7,93	5,89	7,56	3 = grote afstand (50-75)
- 2	22	8,27	6,77	7,91	
- 3	37	8,76	6,03	8,08	
Totaal	108	8,19	6,09	7,81	

* Gemiddelden toets; p < 0,05. SPSS 11.5

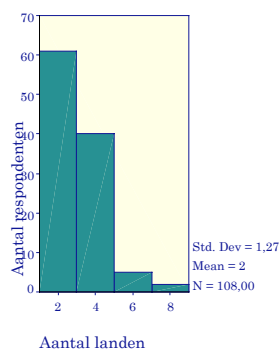
In tabel 6.5 staat de score van -3 voor een uitgesproken collectivistische samenleving. Bij deze dimensie valt op dat hoe groter de culturele afstand is, hoe hoger het cijfer voor welbevinden in het buitenland uitvalt. Deze score is statistisch significant (p < 0,05). De correlatie tussen identiteit en welbevinden in het buitenland is zwak negatief ($R_s = -,266$; p < 0,01; tweezijdig).

Hieruit kan worden afgeleid dat niet zozeer de culturele afstand tussen Nederland en andere landen welbevinden in het buitenland beïnvloeden, als wel de mate van collectiviteit: hoe collectivistischer de samenleving, hoger respondenten welbevinden in het buitenland beoordelen.

waargenomen. ($R_s = -0,220$; $p < 0,05$; tweezijdig). Het aantal jaren in het buitenland heeft enige invloed uit op het welbevinden in de eerste maand in Nederland: hoe langer respondenten in het buitenland woonden, hoe lager het welbevinden de eerste maand in Nederland.

Respondenten hebben gemiddeld in 2,49 landen gewoond. Het minimum is 1 land ($n=25$) en het maximum is 7 landen ($n = 2$). De grootste groep respondenten wordt gevormd door de jongeren die in 2 verschillende landen hebben gewoond ($Mode = 2$). Uit de standaarddeviatie 1,272 kan worden opgemaakt, dat de scores voor het aantal landen relatief dicht bij elkaar liggen (zie figuur 6.3 en tabel 6.4).

Figuur 6.3: Verdeling van respondenten over het aantal landen.

Tabel 6.4: Het aantal landen en welbevinden in de 1ste maand, Welbevinden in het buitenland en welbevinden nu in Nederland (N=108).

	N	in buitenland	1 ^{ste} maand NL*	nu in NL
Aantal landen				
1	25	7,72	6,84	7,80
2	36	8,25	6,72	8,17
3	13	8,44	5,04	7,63
4	5	8,23	5,38	7,69
5	2	8,40	5,00	6,60
7	2	9,00	7,00	7,50
Totaal	108	8,19	6,09	7,81

* Gemiddelden toets; $p < 0,05$

SPSS 11,5

Er is een zwakke samenhang tussen het aantal landen waarin respondenten hebben gewoond en welbevinden gedurende de eerste maand in Nederland ($p < 0,05$). De score is statistisch significant. Volgens de Spearman's toets is er sprake van een negatieve correlatie ($R_s = -0,280$; $p < 0,05$; tweezijdig). In des te meer landen respondenten hebben gewoond, des te lager is het welbevinden de eerste maand in Nederland.

Resumé algemeen profiel respondenten

Het algemene profiel ziet er als volgt uit:

- Zowel de vrouwelijke als de mannelijke respondenten vinden de eerste maand in Nederland het minst aangenaam. De mannelijke respondenten zijn iets positiever dan de vrouwelijke.
- De eerste maand in Nederland krijgt van alle leeftijdsgroepen zonder meer de laagste beoordeling. De negatieve correlatie wijst bovendien uit dat: hoe hoger de leeftijd, hoe lager het welbevinden de eerste maand in Nederland uitvalt.
- Hoe langer respondenten in het buitenland woonden, hoe lager het welbevinden de eerste maand in Nederland is. Het aantal jaren heeft statistisch verder geen invloed op de beoordeling voor welbevinden in het buitenland en nu in Nederland.

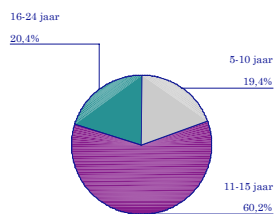
Er bestaat een zwakke positieve correlatie tussen welbevinden in de eerste maand en het geslacht ($R_s = 0,241$; $p < 0,05$; tweezijdig). Respondenten van het vrouwelijke geslacht ervaren de eerste maand in Nederland met gemiddeld 5,57 het minst positief ($p < 0,05$). De mannen zijn met gemiddeld 6,82 milder in hun oordeel.

78 respondenten zijn in Nederland en 30 van hen zijn buiten Nederland geboren. Uit nader onderzoek blijkt dat ruim 46 % van alle respondenten in eerste levensjaar al in het buitenland woonde. Dat betekent dat bijna de helft van de respondenten hun primaire socialisatie in het buitenland hebben doorgemaakt. Statistisch heeft dit echter geen enkele invloed op het welbevinden van respondenten ($p \neq 0,05$).

De gemiddelde leeftijd bij terugkeer is 12,69. De standaarddeviatie 3,119 geeft aan dat spreiding nogal groot is. Dit verschil is zowel in figuur 6.2 als in tabel 6.3 zichtbaar. De grootste groep is de groep respondenten in de leeftijd van 11-15 jaar.

Figuur 6.2: Drie leeftijdsgroepen in percentages.

Leeftijd bij terugkeer (N=108)

Tabel 6.3: Leeftijdsgroep bij terugkeer in Nederland X welbevinden in de 1ste maand, welbevinden in het buitenland en welbevinden nu in Nederland (N = 108).

	N	buitenland	1 ^{ste} maand NL*	nu in NL
Leeftijd				
5-10 jaar	21	8,48	6,67	7,95
11-15 jaar	65	8,14	6,03	7,82
16-24 jaar	22	8,09	5,73	7,64
Totaal	108	8,19	6,11	7,81

* Gemiddelden toets; $p < 0,05$

SPSS 11.5

De cijfers voor welbevinden verlopen in een chronologische volgorde: hoe jonger de respondenten hoe hoger de waardering voor welbevinden in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland. De leeftijd bij terugkeer heeft een negatief effect op het welbevinden in de eerste maand in Nederland: hoe hoger de leeftijd, hoe lagere cijfers er worden gegeven ($R_s = - 0,233$; $p < 0,05$; tweezijdig).

Om aan dit onderzoek deel te kunnen nemen, moesten respondenten minimaal één jaar met hun ouders in het buitenland zijn geweest. Gemiddeld hebben respondenten 9,24 jaar in het buitenland gewoond. De minimum tijdsduur is één jaar ($n = 2$) en het maximum is negentien jaar ($n = 1$). De spreiding is tamelijk groot (St.Dev.= 4,449). Er wordt uitsluitend een zwakke negatieve correlatie tussen het aantal jaren in het buitenland en welbevinden in de eerste maand in Nederland

Tabel 6.1: Scores voor welbevinden in het buitenland, welbevinden 1ste maand in Nederland en nu in Nederland (N = 108).

Cijfer	Welbevinden buitenland	Welbevinden 1 ^{ste} maand NL	Welbevinden nu in NL
1	2	5	-
2	-	6	-
3	-	5	2
4	-	6	2
5	2	15	7
6	7	18	6
7	18	21	22
8	32	19	33
9	21	10	20
10	26	3	16
Totaal	108	108	108
Gemiddeld	8,19	6,09	7,81
Std. Deviatie	1,626	2,245	1,591

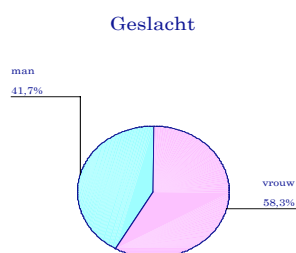
SPSS 11.5

Welbevinden in het buitenland wordt, gevolgd door welbevinden nu in Nederland, het beste beoordeeld. Welbevinden in de eerste maand in Nederland wordt duidelijk het minst gewaardeerd. Er is een zwakke positieve correlatie tussen welbevinden in het buitenland en welbevinden de eerste maand in Nederland ($R_s = 0,247$; $p < 0,01$)*¹⁰. Tussen welbevinden in het buitenland en welbevinden nu in Nederland is een iets sterkere correlatie ($R_s = 0,399$; $p < 0,01$). De sterkste positieve correlatie bestaat evenwel tussen welbevinden in de eerste maand en nu in Nederland ($R_s = 0,488$; $p < 0,01$). Welbevinden de eerste maand in Nederland heeft statistisch de meeste invloed op het welbevinden nu in Nederland.

6.3. Algemeen profiel respondenten

Afgaande op de informatie uit de startlijst ontstaat het volgende beeld van de respondenten. Drieënzestig respondenten zijn van het vrouwelijke en vijfenveertig van het mannelijke geslacht.

Figuur 6.1: Aantal vrouwelijke en mannelijke respondenten in percentages (N=108).

Tabel 6.2: Waardering van het leven in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland naar geslacht (N= 108).

	N	buitenland	1 ^{ste} maand NL*	nu in NL
Geslacht				
Vrouw	63	8,10	5,57	7,56
Mannen	45	8,33	6,82	8,16
Totaal	108	8,19	6,09	7,81

* Gemiddelden toets; $p < 0,05$

SPSS 11.5

¹⁰ Spearman's rho; $p < 0,01$; tweezijdig.

6. Data-analyse en rapportage

6.1. Inleiding

Na de selectie van landen die zowel in de lijst van Hofstede als in de onderzoekslijsten voorkomen, blijven tweeënveertig landen over waarin bij elkaar honderd-en-acht respondenten (N = 108) hebben gewoond. In dit hoofdstuk wordt de data uit de onderzoekslijsten geanalyseerd en gerapporteerd.

In paragraaf 6.2 wordt eerst aandacht besteed aan welbevinden. Deze afhankelijke variabele heeft immers een cruciale plaats in dit onderzoek. Vervolgens wordt in paragraaf 6.3 aan de hand van achtergrondvariabelen een algemene profielschets van de respondenten gepresenteerd. In paragraaf 6.4 wordt de culturele afstand tussen de diverse landen en Nederland onderzocht en worden additioneel enkele specifieke culturele aspecten besproken.

De leefomgeving en het type onderwijs waarvoor respondenten in respectievelijk het buitenland en vervolgens in Nederland hebben gekozen, worden in paragraaf 6.5 gedetermineerd en wordt de eventuele invloed van deze determinanten op welbevinden gemeten. Daarna wordt in paragraaf 6.6 gekeken in hoeverre en op welke wijze sociaal kapitaal invloed uitoefent op het welbevinden van respondenten.

Al deze analyses samen moeten uiteindelijk leiden tot de beantwoording van de onderzoeksvragen en de centrale probleemstelling over het (re)integratieproces van Nederlandse expat-jongeren. De eventuele argumentatie bij resultaten is telkens cursief afgedrukt, zodat er een onderscheid wordt gemaakt tussen statistische bewerkingen en interpretaties.

6.2. Welbevinden

In de onderzoekslijst is de respondenten gevraagd om een waardering te geven voor het leven *in het buitenland, de eerste maand in Nederland en nu in Nederland*. Zij kunnen deze waardering uitdrukken in een cijfer tussen 10 en 1: 10 voor uitstekend en 1 voor heel slecht.

Welbevinden in het buitenland krijgt gemiddeld 8,19; de eerste maand in Nederland gemiddeld 6,09 en nu in Nederland gemiddeld 7,81. Op twee uitschieters na, spreken de respondenten hiermee duidelijk een voorkeur voor het leven in het buitenland uit. De eerste maand in Nederland wordt het minst gewaardeerd. De standaarddeviatie maakt evenals de gegevens in de tweede kolom van de tabel zichtbaar, dat de spreiding bij welbevinden de eerste maand in Nederland tamelijk groot is (zie tabel 6.1).

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

De vier fasen van Oberg zijn:

1. Een “honeymoon” fase, waarin de fascinatie voor de nieuwe cultuur de boventoon voert?
2. Een fase waarin vijandigheid en stereotypie ten aanzien van het gastland kenmerkend is,
3. Een herstelfase waarin de kennis van de taal en van het land flink toenemen en
4. Een fase waarin de aanpassing aan de nieuwe cultuur zo goed als volledig is. (Oppenheim en Van Berckelaer-Onnes, 1999).

De antwoorden op de open vragen worden evenals de interviews geïnventariseerd en in de vorm van citaten opgenomen bij rapportage.

- *Sociaal kapitaal in 'het andere land op afstand'* betreft de contacten die respondenten tijdens het verblijf in buitenland met Nederland onderhielden, én de contacten die respondenten na terugkeer in Nederland met het buitenland aanhouden. De vragen zijn: "Had jij voor je komst in Nederland al steun van...?" [9]. Deze vraag heeft zes bruikbare items: familie, vrienden, ex-buren, oud-klasgenoten, oud-leraren en voormalig verzorgend personeel. Deze items meten samen de mate van *sociale banden in Nederland*. Vraag 16 luidt: "Heb jij nog contact met de volgende personen die je in het buitenland hebt leren kennen?" [16]. Deze vraag heeft zes items: collega's van je ouders, vrienden, ex-buren, oud-klasgenoten, oud-leraren en voormalig personeel. De vraag meet de mate van *sociale banden in het buitenland* en kan met 'wel of niet' worden beantwoord. De variabele is dichotoom en dus van nominaal meetniveau.
- Met *sociaal kapitaal Nederland* worden de contacten na terugkeer in Nederland bedoeld. De vraag: "Heb jij hulp gekregen bij de integratie in Nederland van?" [13] heeft zes items: professionele begeleiders, ouders, broers/zussen, familie, op school of werk, speciale contactpersonen/adressen en meet de mate van *hulp bij terugkeer in Nederland*. De vraag: "In hoeverre voelde jij je (...) geaccepteerd?", meet *geaccepteerd voelen* op twee momenten: 'In het eerste jaar' [14] en 'Nu' [15]. Voor beide vragen zijn de vijf bruikbare items: op school, bij leeftijdsgenoten, bij buurtbewoners, in de winkels, bij familie. De items op het werk en in het verenigingsleven kregen te weinig respons en zijn derhalve geschrapt. Vraag 18 handelt weer over de *aard van sociale contacten*: "In hoeverre ontmoet je nu vrienden/vriendinnen...?" [18]. Deze vraag heeft zes items: buiten school, buiten werktijd, voor een afspraak, om naar een feest te gaan, om samen te sporten en om 's avonds uit te gaan. Tot slot is de vraag gesteld: "Als je problemen hebt, of als jij je alleen voelt, door wie en in welke mate kun jij dan geholpen worden?" [19]. De items vader, moeder, broers/zussen, beste vriend en leraar meten de mate van *hechte banden nu in Nederland*.

5.4.5. Kwalitatieve data

Naast startvragen en meerkeuzevragen zijn er vier open vragen in de onderzoeklijst opgenomen. Deze vragen luiden: "Heb je naast je expat-leven nog andere ingrijpende gebeurtenissen meegemaakt? Zo ja, welke... ?" [21]. "Had jij volgens jou geholpen kunnen worden om de integratie in Nederland makkelijker te maken?" [22]. "Zo ja, hoe had je geholpen kunnen worden om de integratie makkelijker te maken?" [23]. Zes respondenten hebben complementair meegewerkt aan interviews: drie per telefoon en drie in persoonlijke gesprekken.

De vier fase theorie van Oberg en de definitie voor cultuurschok van Hofstede (zie pagina 23) fungeren als leidraad voor de interviews met de zes informanten.

te weten: het gezin, zelfstandig of internaat. Het gezin en zelfstandig wonen worden als Nederlandse leefomgeving beschouwd, terwijl het leven op een internaat wordt gezien als een soort ‘tussenwereldje’; een internationale leefomgeving binnen Nederland. Deze variabelen zijn van nominaal meetniveau.

4. Type onderwijs:

De vraag is: “Wat voor onderwijs volgde je in het buitenland.” [2] De respondenten konden deze vraag voor maximaal vijf landen invullen. Voor de statistische berekeningen worden echter de gegevens gebruikt van het laatste land of van het land waarin respondenten het langste hebben gewoond. Zo blijven voor *onderwijs in het buitenland* de volgende drie categorieën over: lokaal, internationaal en Nederlands.

Voor de Nederlandse situatie zijn een aantal vragen gesteld bij: “Vragen betreffende je opleiding.” [20]. Deze vragen zijn niet allemaal even duidelijk. Toch springen er twee meetbare categorieën *onderwijs in Nederland* uit: Nederlands en internationaal. Al deze variabelen zijn van nominaal meetniveau.

5. Sociaal kapitaal:

In dit onderzoek worden drie groepen sociaal kapitaal onderscheiden namelijk: sociaal kapitaal buitenland, sociaal kapitaal in ‘het andere land op afstand’, sociaal kapitaal Nederland. Als er verder niets wordt vermeld, zijn de vragen afgezet op een vijfpunt Likert schaal met: 1. niet, 2. zelden, 3. voldoende, 4. goed en 5. uitstekend. Zij zijn daardoor allemaal van ordinaal meetniveau.

- Met *sociaal kapitaal buitenland* worden de contacten tijdens het verblijf in het buitenland bedoeld. De ouders zijn in het buitenland de enige constante. In de startlijst wordt gevraagd naar de *plaats in de kinderrij*; is de respondent de oudste, jongste of de middelste in het gezin. Deze variabele is van ordinaal meetniveau [startlijst]. Voor vriendschappen en contacten in het buitenland zijn drie vragen gesteld. Ten eerste: “In hoeverre had je contact met je vrienden/vriendinnen in het buitenland...?” [4]. Deze vraag heeft vijf items: buiten schooltijd, voor afspraakje, om naar een feest te gaan, om samen te sporten en om ’s avonds uit te gaan. Gezamenlijke vormen deze de variabele de *aard van sociale contacten*. De volgende vraag luidt: “Had jij voor jouw gevoel in het buitenland in het algemeen de mogelijkheid om...?” [5]. Deze vraag heeft zes items: je zorgen met iemand delen, iemand om hulp vragen, je gevoelens tonen, troost en begrip zoeken, laten merken dat je ergens mee zit en met vrienden of familieleden problemen bespreken. Zij meten de mate van *hechtheid van sociale banden*. Vraag 10: “Hoeveel hulp kreeg je bij de voorbereidingen op je vertrek naar Nederland van...?”. De vier items: ouders, broers/zussen, leerkracht en werkgever van ouder, meten ook de mate van *hulp bij voorbereiding terugkeer naar Nederland*.

2. Culturele aspecten:

Na de aanname dat cultuur geen sector maar aspect van de sociale werkelijkheid is, worden naast het meten van de culturele afstand enkele typerende culturele aspecten voor expat-jongeren geanalyseerd. Deze variabelen zijn op enkele na dankzij de vijfpunt Likert Schaal - 1. niet, 2. matig, 3. voldoende, 4. goed en 5. uitstekend - van ordinaal meetniveau. Bij de bespreking van de operationalisaties wordt de desbetreffende variabele cursief afgedrukt

Taal is één van de eerste en belangrijkste instrumenten die mensen nodig hebben om met elkaar te kunnen communiceren. Daarom begint de vragenlijst met onder andere *moedertaal* [startlijst].

- *Moedertaal* is door de vraag ‘wel of geen Nederlands’ een dichotome variabele geworden. De variabele is van nominaal meetniveau.
- De vraag: ”In welke mate beheerste jij bij aankomst in Nederland de volgende talen?” [12], meet de bekendheid met *verschillende talen*. De kennis van Nederlands, Engels, Frans, Duits en Spaans wordt hierbij zowel op mondeling als schriftelijk niveau onderzocht.
- Om te weten in hoeverre *media* voor de respondenten op de Nederlandse taal waren afgestemd, luidt de vraag: “In hoeverre had je in het buitenland toegang tot de volgende communicatiemiddelen?”[3]. De items Nederlands leesvoer, radio Nederland, Nederlandse tv (BVN), lokale radio, lokale tv en internationale zenders meten in hoeverre respondenten op Nederland en de Nederlandse taal georiënteerd waren.
- Daarnaast is het interessant om te weten in hoeverre Internet en literatuur [10] als *naslagwerk*, en schrijven, e-mail, telefoon en/of bezoek [16] een rol bij de *communicatie* hebben gespeeld. Vraag 10 is zoals de andere vragen van ordinaal meetniveau (vijfpunt Likert schaal) en vraag 16 is door de vraagstelling ‘wel/niet’, een dichotoom variabele van nominaal meetniveau.
- Tot slot is de vraag gesteld: “Hoe vond je het wennen in Nederland aan de volgende factoren?” [11]. Met de items openbaar vervoer, klimaat, huisvesting, sociale verkeer, school en omgang met leraren, worden hier de factoren in een typisch Nederlandse setting bedoeld, kortom: *Typisch Nederlandse factoren*. De antwoorden worden afgezet op een vijfpunt Likert schaal, waardoor deze variabele van ordinaal meetniveau is.

3. Leefomgeving:

De vraag is: ”In wat voor een omgeving woonde jij in het buitenland?” [7]. Met behulp van de items stad & platteland, compound & geen compound, plus de gegevens over moedertaal [startlijst] en dominante taal/talen [12] worden drie categorieën voor *leefomgeving in het buitenland* gecreëerd te weten: Nederlands, Lokaal en Internationaal.

Voor *leefomgeving in Nederland* is de vraag:” Het eerste jaar in Nederland woonde je hoofdzakelijk...?”[8]. De vraag heeft vijf items waaruit uiteindelijk drie categorieën worden afgeleid

Alle onafhankelijke variabelen zoals beschreven in paragraaf 5.4.3. en paragraaf 5.4.4. worden gemeten en vergeleken op deze drie momenten van welbevinden. Onafhankelijke variabelen van nominaal en ordinaal meetniveau worden aan de hand van gemiddelde toetsen op welbevinden geanalyseerd, en van onafhankelijke variabelen van interval en ratio niveau worden de correlaties getoetst.

5.4.3. Achtergrondvariabelen (startlijst)

1. **Het geslacht;** vergelijking jongens - meisjes is dichotoom en is hier van interval meetniveau.
2. **Geboorteland;** wel of niet in Nederland geboren, een variabele van nominaal meetniveau.
3. **Leeftijd bij terugkeer;** variabele van ratio meetniveau.
4. **Aantal jaren in het buitenland** wordt berekend aan de hand van de leeftijd van vertrek minus de leeftijd van terugkomst. Deze variabele is van ratio meetniveau.
5. **Aantal landen;** Uit de startlijst worden die landen geselecteerd die zowel in de landenlijsten van Hofstede voorkomen, als in de totaalijst van dit onderzoek. Deze uiteindelijke selectie wordt voor de verdere analyse in dit onderzoek gebruikt en is van ratio meetniveau.

5.4.4. Onafhankelijke variabelen

1. Culturele afstand:

Met behulp van het zogenaamde D4-model van Hofstede, oftewel de vier dimensies machtsafstand, identiteit, masculiniteit en onzekerheidsvermijding, wordt *de culturele afstand* tussen de geselecteerde landen en het ijkpunt Nederland berekend.

Tabel 5.1: Indeling indexscores in vier groepen

Interval	Groep	Notatie in tabel
0,0 - 24,9	Eerste groep	- 1 of + 1
25,0 - 49,9	Tweede groep	- 2 of + 2
50,0 - 74,9	Derde groep	- 3 of + 3
75,0 - 100	Vierde groep	- 4 of + 4

De indexscores geven geen absolute maar relatieve verschillen tussen landen aan.

De scores van de vier bijbehorende indexen lopen van 0 voor minimaal en ongeveer 100 voor maximaal. Om de lijst bij de rapportage overzichtelijk te houden, is het wenselijk de indexscores in groepen te verdelen.

Nederland is het vertrekpunt c.q. het ijkpunt (NL=0). Daardoor kunnen de scores negatief (-) of positief (+) zijn. De variabele *culturele afstand* is na categorisering van ordinaal meetniveau.

De vragen 24 t/m 29 worden in het sociologische deel van het onderzoek verder buiten beschouwing gelaten, omdat deze vragen specifiek in het kader van het pedagogische deel van het onderzoek door Rinke de Bruin zijn gesteld. (Zie ook nawoord).

5.3.3. Dataverzameling

Er zijn vragenlijsten op internationaal georiënteerde scholen en op een drietal internaten in de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland verspreid. Daarnaast meldde een kleine groep expat-jongeren zich spontaan aan. Zij hebben gehoor gegeven aan een oproep op het intranet van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, of op de website van Stichting de Vliegende Hollanders. Het is nauwelijks gelukt respondenten in het reguliere onderwijs te bereiken. Scholen motiveren een afwijzing met de mededeling, dat het voor hen onmogelijk is om na te gaan welke studenten een expat-verleden hebben. Het streven was vijftien tot honderd lijsten in een databestand op te kunnen nemen. Het zijn er 143 geworden. In oktober 2004 en januari 2005 zijn ter aanvulling van het kwantitatieve deel van dit onderzoek vijf interviews afgenomen: allen vanuit de context van 'nu in Nederland'.

5.4. Operationalisaties

5.4.1. Inleiding

De variabelen in dit onderzoek worden met behulp van de antwoorden op de vragen⁹ uit de onderzoekslijst meetbaar gemaakt. De afhankelijke variabele welbevinden staat centraal. Aan de hand van de scores op welbevinden wordt de mate van (re)integratie gemeten.

Bij de vragen over onderwijs [2], media [3], contacten [4] en woonomgeving in het buitenland [7], kunnen respondenten voor maximaal vijf landen antwoord geven. Voor de analyse van deze vragen wordt in eerste instantie uitgegaan van de data over het laatste land, of het land waarin respondenten het langste hebben geleefd.

5.4.2. Afhankelijke variabelen

Dit onderzoek kent één afhankelijke variabele: welbevinden. Welbevinden wordt gemeten op drie verschillende momenten: 'Welbevinden in het buitenland' [27.3]', 'Welbevinden in de eerste maand in Nederland' [27.2], en 'Welbevinden nu in Nederland' [27.1]. Respondenten drukken hun waardering uit met een cijfer: een '10' voor uitstekend en een '1' voor heel slecht. Deze drie afhankelijke variabelen zijn daardoor van ratio meetniveau.

⁹ Het nummer van de vraag staat bij de desbetreffende variabele tussen vierkante [...] haakjes vermeld.

de hulp in te roepen van instituties die met expats te maken hebben. Internationale bedrijven en organisaties reageren uitermate terughoudend op een verzoek om personalia van hun medewerkers. Met het oog op de bescherming van persoonsgegevens is deze terughoudendheid uiteraard begrijpelijk.

Op 24 januari 2004 organiseerde de Stichting de Vliegende Hollanders haar jaarlijkse Landelijke Expat Dag bij de Wereldomroep in Hilversum. Deze dag creëerde een uitgelezen kans om expat-jongeren vragen te stellen en om contacten met deelnemende organisaties te leggen. Een kleine groep jongeren heeft op deze dag aan een vooronderzoek meegewerkt. Mede dankzij hun reacties kon de definitieve onderzoekslijst worden ontwikkeld (zie bijlage 1).

Naar aanleiding van de Landelijk Expat Dag hebben de Wereldomroep, Ministerie van Buitenlandse Zaken, WereldKids, ExpatPlus magazine, Stichting NOB en de Wereldschool interesse in het onderzoek getoond. Via hun communicatiekanalen hebben zij jongeren opgeroepen om aan het onderzoek mee te werken.

5.3.2. Onderzoeksinstrumenten

De kwantitatieve data voor dit onderzoek is verzameld in de periode van 10 mei tot 29 juni 2004. Van de tweehonderdvijftig lijsten die zijn verspreid, zijn er ruim honderdvijftig (60 %) teruggekomen. Zeven respondenten bleken bij nader inzien niet aan de criteria te voldoen. Deze lijsten zijn terzijde gelegd. De gegevens van de resterende 143 respondenten zijn vervolgens direct in het computerprogramma SPSS ingevoerd.

De onderzoekslijst omvat: 12 achtergrondvragen, 26 meerkeuze en 4 open vragen. Bij het vooronderzoek meldden respondenten, dat zij in meer dan één land hebben gewoond en dat zij bepaalde gegevens voor ieder land afzonderlijk in wilden vullen. Vandaar dat in de startlijst en bij de onderzoeksvragen 2, 3, 4, 6, en 7 voor minimaal vijf verschillende landen antwoorden gegeven kunnen worden. Een nadeel van deze aanpak is, dat de matrix van deze vragen veel lege cellen bevat. Bij het hercoderen en het comprimeren van de variabelen zijn om die reden de gemiddelde scores gebruikt van het laatste land, of het land waarin respondenten het langste hebben geleefd. Voor de analyse van culturele verschillen tussen landen wordt gebruik gemaakt van de vier dimensies identiteit, masculiniteit, machtsafstand, onzekerheidsvermijding en de bijbehorende indexscores van het D4-model van Hofstede (2002). Voor het meten van welbevinden is gebruik gemaakt van de Cantrill-Ladder. Bij deze methode wordt gevraagd een cijfer te geven: 10 voor uitstekend en 1 voor zeer slecht. De definitie van Hofstede voor Cultuurschok dient als leidraad voor de halfgesloten en halfgestructureerde interviews.

overeenkomsten in leefomgeving en onderwijs in het buitenland en Nederland, zullen het (re)integratieproces van teruggekeerde expat-jongeren beïnvloeden: hoe kleiner de verschillen zijn, hoe eerder jongeren in Nederland (re)integreren.

3. Het cultureel kapitaal van expat-jongeren wordt na de literatuurstudie niet meer gezien als een aparte sector, maar als een aspect van de sociale werkelijkheid als geheel. De culturele aspecten voor expat-jongeren zijn: moedertaal, vreemde talen, communicatiemiddelen, de media en bekendheid met typische Nederlandse factoren. De bekendheid met deze aspecten indiceert de mate waarin jongeren op het buitenland of op Nederland georiënteerd waren. Des te meer de jongeren vanuit het buitenland op Nederland gericht zijn, des te eerder zullen zij na terugkomst in Nederland (re)integreren.
4. Samen met de aard van sociaal kapitaal hebben de culturele aspecten invloed op het (re)integratieproces. Jongeren die qua culturele aspecten meer op Nederland georiënteerd zijn en tevens beschikken over sociaal kapitaal in Nederland, zullen eerder (re)integreren dan jongeren die deze aspecten en factoren ontberen.

5.3. Onderzoeksmethoden

5.3.1. Werving respondenten en informanten

Voor dit onderzoek is uiteindelijk de medewerking gevraagd van:

Nederlandse expat-jongeren in de leeftijd van 12 t/m 24 jaar die minimaal één jaar met hun ouders buiten Nederland hebben gewoond. Bovendien moeten deze jongeren nu weer minimaal één jaar in Nederland terug zijn en moeten zij tijdens het onderzoek thuis, in een pleeggezin, op een internaat of zelfstandig wonen.

Als ondergrens voor deelname aan dit onderzoek is 12 jaar gekozen. Deze leeftijd markeert voor vrijwel alle Nederlandse kinderen een keerpunt in het leven. Het Nederlandse basisonderwijs wordt afgesloten en jongeren kiezen individueel een vervolgopleiding. De bovengrens in dit onderzoek is 24 jaar. Op deze leeftijd hebben Nederlandse jongeren doorgaans hun studie afgerond en gaan zij dikwijls op zichzelf wonen.

In verband met het doorgeven van de Nederlandse cultuur via de opvoeding, is het van belang dat minstens één van de ouders de Nederlandse nationaliteit bezit. De aanwezigheid van de ouders in het buitenland is in dit onderzoek een constante, terwijl dit bij terugkeer in Nederland kan variëren: jongeren kunnen immers voor een opleiding met óf zonder de ouders naar Nederland komen.

Het is moeilijk teruggekeerde expats te traceren. Daardoor is het niet gemakkelijk om potentiële respondenten en informanten voor het onderzoek te bereiken. Het meest voor de hand liggende is

Buiten Europa komt het sporadisch voor dat beide ouders werken, aangezien er doorgaans slechts één werkvergunning per gezin wordt gegeven. De begeleidende partner is veel thuis en onderneemt daarnaast meer op het sociale en sportieve vlak. Hij/zij wordt in en rondom het huis veelal geassisteerd door personeel. Voor de jongste kinderen maken deze laatsten deel uit van het sociaal kapitaal. Soms leren kleine kinderen eerder een lokale taal dan hun echte moedertaal (Berger en Luckmann, 1989, p.129-138). Ook worden zij sterker met lokale normen en waarden geconfronteerd. Dit kan verwarrend zijn: *“Wat in het ene land of thuisland waarheid is, hoeft niet vanzelfsprekend waarheid te zijn in een ander land.”* (de Jong, 1999, p. 243- 247).

De derde levensfase valt samen met de laatste twee jaar van de basisschool en de eerste drie jaar van het voortgezet onderwijs. Deze periode hebben jongeren extra behoefte aan identificatie en interactie met vrienden en vriendinnen (Kunst et al, 1996, p. 23-40).

In het buitenland bekleden Nederlandse jongeren ten opzichten van de lokale bevolking de positie van allochtoon, terwijl terug in Nederland - hun paspoortland - deze jongeren opeens autochtoon zijn: zij worden door mensen uit hun nieuwe omgeving geacht, ‘zonder meer’ aansluiting in het vaderland te vinden.

Voor een aantal deskundigen is het inmiddels duidelijk dat dit niet zonder meer lukt. Van Berckelaer-Onnes en Sigmund- de Bruin (1992) attenderen terecht op het gemis aan gemeenschappelijke gedragscodes, leemtes in de moderne taalkennis en het ontbreken van gemeenschappelijke ervaringen met leeftijdsgenoten in Nederland. Oppenheim en van Berckelaer-Onnes (1999) beklemtonen, dat teruggekeerde jongeren belangrijke steun bij gelijkgestemden kunnen vinden. Wanneer repatrianten deze waarschuwingen negeren en steun bij de (re)integratie ontberen, hebben zij een grotere kans om met een cultuurschok te maken te krijgen. *“Cultuurschok is het proces van eerste aanpassing aan een onbekende cultuur. Het is min of meer een plotselinge onderdompeling in een complete toestand van onzekerheid, waarbij de persoon in kwestie niet weet wat er van hem of haar wordt verwacht, of wat hij of zij van anderen kan verwachten.”* (Hofstede, 2004, p. 43).

5.2.2. Veronderstellingen

In het kader van de te verwachte antwoorden op de probleemstelling en de drie onderzoeksvragen, zijn de volgende vier veronderstellingen geformuleerd.

1. Er is een verband tussen de culturele afstand van het buitenland en Nederland en de mate van welbevinden na terugkeer in Nederland voor expat-jongeren. Hoe kleiner de culturele afstand van het buitenland tot Nederland is, des te sneller (re)integreren expat-jongeren in Nederland.
2. De leefomgeving en het type onderwijs in het buitenland en in Nederland spelen een betekenisvolle rol bij de (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren. De mate van

Met de dimensiemethode van Hofstede kunnen relatieve verschillen - let wel geen absolute waarden - tussen nationale, regionale en etnische culturen worden gemeten. De scores geven geen beschrijving van individuen, maar van sociale systemen waarvan individuen deel uitmaken (Hofstede, 2002). Op de vier dimensies machtsafstand, identiteit, masculiniteit en onzekerheidsvermijding kan de culturele afstand tussen Nederland en de andere landen bepaald worden. Zo kan gemeten worden of jongeren die in landen hebben gewoond met een grote culturele afstand van Nederland, meer problemen ondervinden bij de (re)integratie dan jongeren die in landen hebben gewoond met een kleine culturele afstand. Tegelijkertijd kan worden geverifieerd of de culturele afstand tussen Nederland en niet-westerse landen op deze vier dimensies groter zijn, dan de culturele afstand tussen Nederland en westerse landen.

2. *In hoeverre en op welke wijze spelen leefomgeving en het type onderwijs een rol bij de (re)integratie van expat-jongeren?*

In hoeverre de discrepantie tussen Nederland en de diverse gastlanden van invloed is op de repatriëring van expat-jongeren, hangt mede af van de invloed die de repatriëring heeft op de directe leefwereld en het onderwijs voor deze jongeren. Het leven speelt zich immers voor zeer jonge kinderen in de directe leefomgeving en voor leerplichtige jongeren in en rondom school af. In het buitenland zijn jongeren gewend aan een lokale, internationale of Nederlandse leefomgeving en gaan zij naar lokale, internationale of Nederlandse scholen. Als jongeren na aankomst in Nederland gewoon thuis in het gezin kunnen wonen, is het verschil qua leefomgeving met het buitenland relatief klein. Het is echter mogelijk dat jongeren in verband met hun opleiding, alleen naar Nederland terugkeren. Zij komen dan in een gastgezin, op een internaat, of - de iets oudere studenten - kunnen zelfstandig gaan wonen. Voor hen zullen de verschillen in levensomstandigheden groter zijn. Daarnaast hebben expat-jongeren wat betreft het onderwijs in Nederland slechts twee keuzes: Nederlands of internationaal.

3. *In welke mate zijn sociaal en cultureel kapitaal van belang bij de (re) integratie van expat-jongeren en in hoeverre kunnen sociaal en cultureel kapitaal een cultuurschok afzwakken dan wel versterken?*

De leeftijd waarop jongeren naar Nederland terugkeren, kan in deze bepalend zijn. De eerste en derde levensfase worden in de psychologie gevoelige levensfasen genoemd. Veranderingen gedurende de eerste levensfase kunnen ingrijpend zijn, omdat een deel van de geïnternaliseerde wereld van het kind drastisch verandert en vertrouwde gezichten, veelal het personeel, wegvallen (Berger en Luckmann, 1989, p.129-138). Het gezinsleven kent in het buitenland een vrij vast patroon: de kostwinner werkt, de begeleidende partner zorgt voor de kinderen. De meeste expatriates ervaren de onderlinge gezinsband als zeer hecht (Kunst et al, 1996).

5. Onderzoeksopzet

5.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de aanpak van het onderzoek uiteengezet.

In de eerste plaats worden de centrale probleemstelling, de onderzoeksvragen en veronderstellingen geformuleerd. De beantwoording van de onderzoeksvragen moeten leiden tot het antwoord op de centrale probleemstelling. Aansluitend worden in het kader van de te verwachte antwoorden op de probleemstelling en de drie onderzoeksvragen veronderstellingen geformuleerd. Daarna worden de werving van respondenten en informanten, de onderzoeksinstrumenten en dataverzameling toegelicht, en wordt tot slot de operationalisaties geëxpliciteerd.

5.2. De centrale probleemstelling

Na de bespreking van de literatuurstudie en het afbakenen van het onderzoeksdomein luidt de centrale probleemstelling:

“Hoe komt het dat de ene Nederlandse expat-jongere die een groot deel van zijn/haar leven in het buitenland heeft doorgebracht wél problemen ondervindt bij (re)integratie in de Nederlandse maatschappij en de andere Nederlandse expat-jongere niet?”

5.2.1. Onderzoeksvragen

Om de centrale vraag te kunnen beantwoorden wordt deze gesplitst in de volgende drie concrete onderzoeksvragen:

1. *In hoeverre en op welke wijze oefent de culturele afstand tussen Nederland en het buitenland invloed uit op de(re) integratie van expat-jongeren in Nederland?*

Van Erp en Deckers, (1992), Kunst et al, (1996) en Oppenheim en van Berckelaer Onnes (1999) gaan er van uit, dat het grote culturele verschil tussen Nederland en niet-westerse landen een oorzaak is, waarom jongeren die in niet-westerse landen hebben gewoond meer problemen ondervinden bij het (re)integratieproces. Zij merken op dat jongeren die in niet-westerse landen hebben gewoond, zich minder snel in Nederland thuisvoelen dan jongeren die in westerse landen hebben gewoond. De verschillen tussen westers en niet-westers zijn echter niet eenduidig te meten. Deze termen geven eerder de geografische ligging van landen aan.

normen en waarden. Toch zal de discrepantie tussen hetgeen jongeren in het buitenland gewend waren en de werkelijkheid in Nederland groot zijn. Voor een geslaagd (re)integratieproces zijn contacten met gelijkgestemden wenselijk. Burgers (2002) spreekt over processen van *'verdichten en vervlechten, processen waaruit bindingen en sociale cohesie ontstaan'*.

Daardoor ontstaat een kans dat zij ook in het thuisland, als ‘anders’ worden gezien (Pollock en Van Reken, 1999, p.21-22), of als een ‘Buitenbeentje’ (Oppenheim, Van Berckelaer-Onnes, 1999).

4.5. Samenvatting

Vermoedelijk is de culturele afstand tussen de verschillende landen en Nederland een factor van betekenis: het ene land kent immers een grotere sociale en culturele afstand met Nederland dan het andere land. De dimensietheorie van Hofstede vertegenwoordigt een methode waarmee onderzoekers op subtielere wijze culturen van landen en samenlevingen kunnen vergelijken. Tegelijkertijd kan met behulp van deze methode worden gekeken, in hoeverre het onderscheid westers - niet-westers raakvlakken vertoont met de indexscores voor de dimensies. Veel mensen gaan er namelijk zonder meer van uit, dat de culturele afstand tussen Nederland en niet-westerse landen groter is, dan de culturele afstand tussen Nederland en andere westerse landen.

De woonomgeving en het type onderwijs bepalen voor jongeren voornamelijk het milieu waarin de socialisatie en identificatie plaatsvindt. De jongeren kunnen al naar gelang de mogelijkheden van het buitenland in een lokale, internationale of Nederlandse leefomgeving wonen, en lokaal, internationaal of Nederlands onderwijs volgen.

Nederlandse jongeren bekleden ten opzichten van de lokale bevolking in het buitenland de sociale positie van allochtoon. Er wordt van hen verwacht dat zij de cultuur van het gastland accepteren. Daar staat tegenover dat de lokale bevolking doorgaans aanvaardt, dat Nederlandse jongeren ‘anders zijn’ dan autochtone jongeren.

De expat-jongeren die tussen de inheemse bevolking wonen en naar plaatselijke scholen gaan, zullen meer van de lokale cultuur oppikken dan diegene die met andere Nederlanders in een compound wonen en Nederlandse scholen bezoeken. De eerst genoemden ontwikkelen sociale vaardigheden en intermenselijke relaties door interactie en identificatie binnen de lokale cultuur. Voor hen zal uiteindelijk bij terugkeer in Nederland, de culturele afstand tussen het gastland en Nederland een grotere rol spelen dan voor jongeren die in Nederlandse compounds en op Nederlandse scholen - het dichtste bij de Hollandse cultuur - hebben geleefd. Expat-jongeren die in een internationale leefomgeving woonden en internationaal onderwijs volgden, voelen waarschijnlijk veel verwantschap met de Third Culture Kids (Pollock en Van Reken, 1999).

Nederlandse jongeren krijgen in hun paspoortland oftewel terug in Nederland, de positie van autochtoon. De jongeren kunnen met het hele gezin of alleen naar Nederland (terug)komen. Wanneer zij alleen komen, kunnen zij zelfstandig, in een gastgezin of op een internaat gaan wonen. Qua opleiding hebben zij in Nederland slechts de keuze tussen Nederlands of internationaal georiënteerd onderwijs. Hoe het ook zij, door de buitenwereld worden zij veelal geacht zich snel aan te passen: zij zijn immers Nederlands, spreken zij de taal en zijn zij opgegroeid met Nederlandse

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Binnen Europa streeft de Europese Unie naar minimaal één Europese school in ieder EU land. Op deze scholen kunnen hoofdzakelijk kinderen van de internationale staf terecht. Kinderen die in het buitenland op Europese scholen hebben gezeten, worden vrij gemakkelijk op de Europese school in Nederland toegelaten. Deze scholen bieden in verband met de internationalisering, naast de moedertaal minimaal twee andere talen aan. De Europese school in Bergen is overigens de enige internationaal georiënteerde school in Nederland, die nieuwe leerlingen het eerste jaar (re)integratiebegeleiding aanbiedt.

Tegenwoordig volgen steeds meer expat-kinderen internationaal georiënteerd onderwijs, met Engels, Frans, Spaans of Duits als voertaal. Voor deze jongeren adviseert Stichting NOB aanvullend de wekelijkse NTC klassen. Ongeveer 4700 Nederlandse leerlingen volgen NTC onderwijs in het buitenland. Dit betekent dat Nederlandse kinderen gemiddeld vier uren per week, les in Nederlandse Taal en Cultuur aangeboden wordt (Stichting NOB, 2005).

In gebieden waar weinig expats bij elkaar wonen, is het onderwijs minder voorspelbaar. Het ene gezin kiest voor lokale voorzieningen, het andere gezin heeft een voorkeur voor het werken met IVIO-Wereldschool of Eudifax pakketten. Zo krijgen ongeveer 1600 leerlingen les van hun eigen ouders (Stichting NOB, 2005). Wereldschool en Eudifax begeleiden de leerlingen en hun ouders op individuele basis. De laatste sturen per e-mail of fax het schoolwerk voor correctie naar Nederland, waar de desbetreffende organisatie controle en correctie op het gemaakt schoolwerk uitvoert. Daarna worden de gegevens door de organisatie voor een eventuele evaluatie administratief verwerkt. In kleine expat-gemeenschappen bestaat hierdoor een reële kans, dat Nederlandse kinderen vriendjes en/of vriendinnetjes onder de lokale bevolking maken. Een kind heeft immers sociaal contact met leeftijdsgenoten nodig. Hebben expat-kinderen broertjes/zusjes, dan vervullen deze als sociaal kapitaal een betekenisvolle rol (Kunst et al.1991, p. 48-51).

Nederlandse jongeren kunnen in het buitenland dus op zeer uiteenlopende wijze ervaringen in onderwijs opdoen. Daardoor is het moeilijk om na terugkomst in Nederland een identieke situatie te vinden. Gaan zij naar scholen waar meer expat-jongeren onderwijs volgen, dan ontmoeten zij daar gelijkgestemden. Kiezen zij echter voor het reguliere onderwijs waar de meeste leraren en leerlingen nauwelijks iets van een leven in het buitenland afweten, dan kunnen zij daar het predikaat buitenbeentje krijgen.

Internaatbewoners gaan doorgaans naar instellingen waar meerdere expat-jongeren onderwijs volgen. Jongeren die op zichzelf gaan wonen, lopen het risico zowel in de leefomgeving als voor hun opleiding, in een typisch Nederlandse situatie terecht te komen. De kans dat zij daar gelijkgestemden treffen, is vrij gering. Expat-jongeren die in Nederland over ervaringen in andere landen en andere culturen willen vertellen, vallen met name in het reguliere onderwijs op.

Nederlandse expat-jongeren krijgen na inschrijving in een Nederlandse gemeente officieel de sociale status van autochtoon⁸. Of deze jongeren zich ook autochtoon voelen, hangt van diverse factoren af.

In Nederland wordt van jongeren veel meer zelfstandigheid verwacht. Veel expat-jongeren roemen de vrijheid die zij in eerste instantie in de Nederlandse samenleving proeven. Mede door deze zelfstandigheid en vrijheid, zal de rol van jongeren - ook wanneer het hele gezin in één keer naar Nederland terugkeert - zich enigszins wijzigen. Dit kan aanleiding zijn tot onenigheid binnen het gezin: een situatie die haaks staat op de harmonie die veel gezinnen in het buitenland kennen. Jongeren die naar een Internaat gaan, zullen daar gelijkgestemden treffen. Toch houdt deze keuze in dat er veel veranderingen in een keer volgen. De rol medebewoner van een internaat is uiteraard heel anders dan de rol van een gezinslid. Dit geldt ook voor jongeren die op zichzelf gaan wonen: zij zijn van alle repatrianten het meeste afhankelijk van sterke, maar vooral zwakke sociale banden bij het vinden van bijvoorbeeld algemene informatie en woonruimte (Putnam, 2001). De mate van veranderingen worden niettemin ook voor hen, grotendeels beïnvloed door het type onderwijs waarvoor jongeren uiteindelijk kiezen.

4.4. Het type onderwijs

Jongeren kunnen al naar gelang het aanbod in het buitenland naar lokale, internationale of Nederlandse scholen gaan. Het internationaal onderwijs is Amerikaans, Brits, Frans of Duits georiënteerd. Ieder type onderwijs heeft haar eigen kenmerken en drukt onmiskenbaar een stempel op het leven van expat-jongeren (Van Erp en Deckers, 1992, p. 5).

Nederlands onderwijs in het buitenland bestaat al ruim honderd jaar. Bijna 2000 kinderen krijgen volledig Nederlands onderwijs in het buitenland (Stichting Nederlands Onderwijs in het Buitenland, of kortweg Stichting NOB, 2005). Dit wil niet zeggen dat Nederlandse scholen in het buitenland gelijk zijn aan die van Nederland. In het buitenland huisvesten Nederlandse instellingen lang niet altijd, enkel en alleen Nederlandse leerlingen. In één gebouw kunnen dependances van verschillende scholen en van uiteenlopende nationaliteiten zitten. De groepen waarin les gegeven wordt, zijn vaak zeer gevarieerd: de klassen kunnen groot of klein zijn, zij kunnen verschillende niveaus en variatie aan leeftijden in één groep opnemen, zij kunnen internationaliseren en dergelijke. Op expat-scholen wordt zelden alleen onderricht gegeven. Veel scholen organiseren ook allerlei buitenschoolse activiteiten, festiviteiten en sportbijeenkomsten. De communicatie in expat-gemeenschappen verloopt dikwijls via school. Daardoor heeft een school in het buitenland, veelal een spilfunctie binnen de expat-gemeenschap.

⁸ Autochtoon is afgeleid uit het Grieks (auto is zelf, chton is land). Autochtoon wordt door Kohnstamm en Cassee omschreven als: *“Een individu uit dit bepaalde gebied of deze bepaalde samenleving afkomstig en hier thuishorend.”* (Kohnstamm & Cassee, 2003, p.682).

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

In het buitenland wordt uiteraard van Nederlandse jongeren verlangd dat zij, vooral als zij tussen de lokale bevolking wonen, de cultuur van het land accepteren. In een aantal landen is het evenwel gangbaar dat expat-gezinnen afgezonderd van de lokale bevolking in compounds wonen. Een compound is een ommuurd gebied waarbinnen woningen staan en waar in sommige gevallen ook faciliteiten aanwezig zijn als zwembad, sportvelden, school, ontmoetingsruimten et cetera. In Nederland gaat men er veelal van uit, dat vooral expat-gezinnen in de niet-westerse landen in compounds wonen. Het blijkt echter steeds vaker, dat ook in de Verenigde Staten, in Groot-Brittannië en bijvoorbeeld in Singapore expat-gezinnen in compounds worden gehuisvest. Leven in een compound betekent letterlijk en figuurlijk: leven in een besloten gemeenschap. De gemeenschap kan louter uit Nederlanders bestaan, maar het is ook mogelijk dat verschillende nationaliteiten binnen de muren van één compound wonen.

Kortom: De directe leefomgeving voor jongeren in het buitenland kunnen in drie categorieën verdeeld worden: een lokale, een internationale of een Nederlandse leefomgeving. Wanneer men denkt aan de relatie tussen de cultuur van een samenleving én het sociaal handelen (Berger en Luckmann, 1986; Komter et al. 2000), kan men wellicht stellen dat Nederlandse jongeren in het buitenland eerder de positie van allochtoon⁷, dan van autochtoon hebben. Van Hoof en Ruysseveldt formuleren sociale positie als: "... *de plaats die iemand inneemt in een veld van sociale interacties.*" (Van Hoof en Ruysseveldt, 1996, p. 540). Sociaal handelen hangt om aanspraak te kunnen maken op emotionele banden en vriendschappen samen, met de positie die een persoon in verbondenheid met anderen heeft. Jongeren in het buitenland vinden saamhorigheid en interacties hoofdzakelijk binnen het gezin en voor een groot deel in het onderwijs.

Wanneer expat-jongeren terugkeren naar Nederland komen zij meestal tussen andere Nederlanders te wonen. Expat-jongeren komen evenwel lang niet altijd met het voltallige gezin terug. Het komt regelmatig voor dat zij in verband met een opleiding, alleen naar Nederland terugkeren. Zij kunnen dan zelfstandig gaan wonen, of opgenomen worden in een pleeggezin of op een internaat. Wanneer een internaat voor het merendeel door voormalige expat-jongeren wordt bewoond, zou men eerder van een internationale dan een typisch Nederlandse leefomgeving kunnen spreken. "*Veel internaatjongeren zijn gewend geraakt te communiceren in een buitenlandse taal en waarschijnlijk ook volgens internationale en/of lokale codes. Zij hebben daarmee een nieuwe levensstijl ontwikkeld: Third Culture Kids.*" (Pollock en Van Reken, 1999).

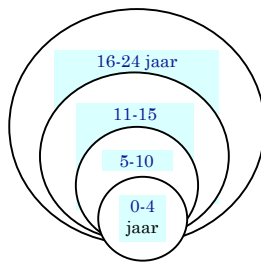
⁷ Allochtoon is afgeleid van het Grieks. Allos betekent 'ander' en chtoon betekent 'aarde of land'. Allochtoon wordt door Kohnstamm en Cassee omschreven als: "*Vanuit een andere samenleving en cultuur afkomstig, dan die waarin men zich nieuw gevestigd heeft.*" (Kohnstamm en Cassee, 2003, p.681).

4.3. De leefomgeving

Socialisatie is een wederkerig proces waarbij individuen elkaar leren wat normale en wat speciale vaardigheden - de zogenaamde talenten - zijn. Socialiseren is een proces van interactie en identificatie (Berger en Berger, 1993, p. 54,55). Het is daarom zinvol om stil te staan bij de relatie leefomgeving en ontwikkelingsfasen van een individu.

Hofstede (2002) wijst erop dat met het klimmen der jaren de leefwereld van een kind zich geleidelijk aan uitbreidt. Het domein van waaruit invloed op het kind wordt uitgeoefend, wordt successievelijk groter. In figuur 4.2 worden vier stadia weergegeven, welke het groter worden van de leefwereld van jongeren symboliseren.

Figuur 4.2: De vier levensfasen voor kinderen; van baby tot adolescent.

- Fase 1: 0-4 jaar: In en rondom het huis.
- Fase 2: 5-10 jaar: In en rondom het huis, op school en in de directe woonomgeving.
- Fase 3: 11-15 jaar: In en rondom het huis, op school, in de woonplaats en het gastland.
- Fase 4: 16-24 jaar: de totale wereld

(Hofstede 2002).

In de niet-westerse wereld beschikken welgestelde families door de bank genomen over huis, tuin en keukenhulp. Huishoudelijke hulpen en een tuinman zijn in dit milieu een normaal verschijnsel. Aangezien veel expat-gezinnen tot de welgestelden worden gerekend, geldt dit ook voor deze gezinnen. Vooral als beide ouders veelvuldig afwezig zijn, hebben personeelsleden meer invloed op kinderen in de eerste levensfase, dan op kinderen in de andere drie levensfasen. Voor jongeren die naar school gaan, zullen de contacten met personeel immers beperkt blijven tot de momenten voor en na school en tijdens de schoolvakanties.

In Nederland doet zich steeds vaker een soortgelijke situatie voor. Au pairs nemen zorgtaken van ouders over, omdat beide ouders vanwege hun werk niet thuis kunnen blijven. Zijn verzorgers van Nederlands origine, en/of beheersen zij de Nederlandse taal, dan zal de interactie tussen deze personeelsleden en kinderen dichter bij de wijze van omgaan van de ouders liggen. Wanneer de verzorgers van buitenlandse origine zijn en/of een buitenlandse taal spreken, zal - ook al gaat men er van uit dat de verzorgers zich aan de Nederlandse cultuur aanpassen - het verschil in interactie groter zijn.

van sociaal en cultureel kapitaal bij jongeren. Daarom staan deze twee determinanten: de directe leefomgeving en het type onderwijs, naast de culturele afstand van landen centraal.

4.2. Culturele afstand

Zoals bij de inleiding reeds ter sprake kwam, wordt een verhuizing naar een ander land voor alle expatriates gekenmerkt door een gewenningsproces aan sociaal kapitaal, een andere cultuur en aan andere levensomstandigheden. Het leven van expat-jongeren wordt ongetwijfeld beïnvloed door het land of de landen waarin zij hebben gewoond. Deze invloeden kunnen direct of indirect zijn. Direct wanneer expatriates tussen de lokale bevolking wonen en lokaal onderwijs volgen; indirect wanneer expatriates in aparte leefgemeenschappen verblijven en afzonderlijk scholen bezoeken. Vermoedelijk is de culturele afstand tussen de verschillende landen en Nederland een factor van betekenis: het ene land kent immers een grotere sociale en culturele afstand met Nederland dan het andere land.

Om culturen te vergelijken, is het essentieel de culturele afstand tussen Nederland en andere landen te kunnen meten. Wereldwijd wordt in onderzoeken het onderscheid westers en niet-westers gehanteerd. In grove lijnen kan dit onderscheid voldoen, ofschoon de vergelijking westers en niet-westers tegenwoordig een subjectievere betekenis heeft gekregen. Voor burgers in niet-westerse landen gaat er iets superieurs uit van de term westers, en krijgt niet-westers in ogen van deze burgers een té negatieve connotatie en straalt deze benaming soms zelfs inferioriteit uit. Alleen al om dit soort discussies in de moderne tijd te vermijden, is het wenselijk een objectiever instrument te gebruiken, waarmee culturen worden vergeleken.

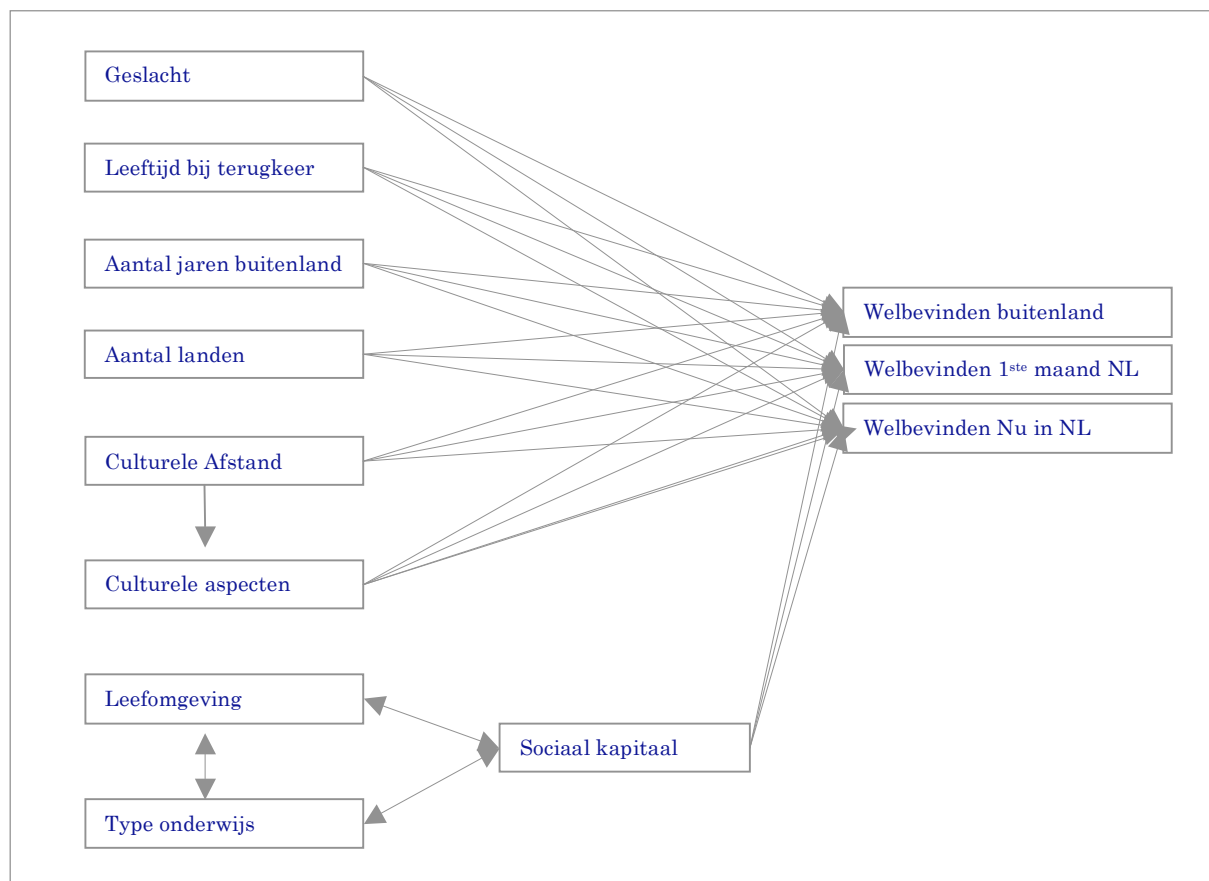
De dimensietheorie van Hofstede vertegenwoordigt een methode waarmee onderzoekers op subtielere wijze culturen van landen en samenlevingen kunnen vergelijken. Tegelijkertijd kan in dit onderzoek met behulp van deze methode worden gekeken, in hoeverre het onderscheid westers - niet-westers raakvlakken vertoont met de indexscores voor deze dimensies. Veel mensen gaan er namelijk zonder meer van uit, dat de culturele afstand tussen Nederland en niet-westerse landen groter is, dan de culturele afstand tussen Nederland en andere westerse landen. In het verlengde van deze gedachte veronderstellen veel onderzoekers, dat jongeren die in niet-westerse landen hebben gewoond zich minder snel in Nederland thuis voelen, dan jongeren die in westerse landen hebben gewoond. In hoeverre de discrepantie tussen Nederland en de diverse gastlanden van invloed is op de repatriëring van expat-jongeren, hangt mede af van de invloed die de gastlanden hebben op de directe leefwereld en het onderwijs voor deze jongeren. Het leven speelt zich immers voor jonge kinderen in de directe leefomgeving en voor leerplichtigen in en rondom school af.

de cultuur en de structuur van een samenleving én het sociaal handelen. Cultuur is geen sector maar een aspect van de sociale werkelijkheid als geheel (Buiks en Kwant, 1981).

In dit onderzoek wordt geanalyseerd in hoeverre de processen van vervlechting en verdichting - de leefomgeving en het type onderwijs - invloed hebben op het sociaal handelen en het welbevinden van Nederlandse expat-jongeren.

In het model worden de relaties tussen geslacht, leeftijd bij terugkeer, aantal jaren in het buitenland, het aantal landen, culturele afstand, culturele aspecten, de leefomgeving, het onderwijs en de uit de twee laatste variabelen voortvloeiende sociaal kapitaal met welbevinden gevisualiseerd. Dit zijn de determinanten die in dit onderzoek centraal staan.

Figuur 4.1: De relaties tussen *algemene kenmerken, culturele afstand laatste land, culturele aspecten, leefomgeving, onderwijs, sociaal kapitaal en welbevinden.*

Vanaf de leerplichtige⁶ leeftijd brengen de meeste Nederlandse kinderen - ongeacht of zij nu in Nederland wonen of daarbuiten - het grootste deel van de dag op school door. Zowel de directe leefomgeving als het onderwijs neemt een prominente plaats in bij de vorming en samenstelling

⁶ Nederlandse jongeren in het buitenland vallen niet onder de wettelijke Nederlandse leerplicht.

4. Culturele afstand, leefomgeving en onderwijs voor expats

4.1. Inleiding

Het is duidelijk dat de eerste periode in een nieuw land door expatriates als lastig wordt ervaren. De verhuizing naar een nieuw land wordt niet alleen gekenmerkt door een hectische periode van inpakken en weer uitpakken, afscheid nemen en weer kennismaken, afsluiten en weer opbouwen et cetera, een verhuizing naar een ander land wordt tegelijkertijd gekenmerkt door een onvermijdelijk gewenningsproces aan een andere cultuur en andere levensomstandigheden.

Het lijkt misschien een contradictio in terminis wanneer expatriates wereldwijd aangeven de terugkeer naar het vaderland als een apart probleem te zien. Niet-expats maken regelmatig opmerkingen als: “Repatrianten⁵ keren toch terug naar bekend terrein. Bovendien weten toch vrijwel alle expatriates dat, hoe je het ook wendt of keert, zij eens terug zullen keren naar hun vaderland. Me dunkt dat zij zich dus op hun terugkeer kunnen voorbereiden.”

Voor Nederlandse expat-jongeren die nooit eerder in Nederland hebben gewoond, is er nog enige consideratie. Toch verwachten andere Nederlanders dat zij snel aansluiting in de Nederlandse samenleving vinden. In de praktijk blijkt het voor Nederlandse jongeren niet zo eenvoudig te zijn als men doorgaans doet voorkomen. In de voorgaande hoofdstukken zijn reeds een aantal mogelijke oorzaken genoemd.

Van Erp en Deckers (1992) veronderstellen bijvoorbeeld dat problemen bij expat-jongeren op sociaal emotioneel terrein, het gevolg zijn van invloeden van westerse of niet-westerse culturen. Kunst et al. (1996) zien discrepanties tussen kenmerken van de levensomstandigheden in het buitenland en Nederland als mogelijke oorzaak. Van Berckelaer-Onnes en Sigmond-de Bruin (1992) zoeken de oorzaken - zeker de eerste periode in Nederland - in het gemis aan gemeenschappelijke gedragscodes, leemtes in de moderne taalkennis en het ontbreken van gemeenschappelijke ervaringen met leeftijdsgenoten in Nederland. Oppenheim en van Berckelaer-Onnes (1999) wijzen in dat verband op de steun die repatrianten van gelijkgestemden ondervinden.

Burgers (2002) spreekt over processen van ‘verdichten en vervlechten’. Hiermee bedoelt Burgers een proces waaruit bindingen en sociale cohesie ontstaan en dus sociaal van betekenis zijn (Burgers, 2002, p.36). Berger en Luckmann (1986), Komter et al. (2000), wijzen op de relatie tussen

⁵ Repatrianten zijn mensen die na een verblijf in het buitenland van minimaal één jaar terugkeren naar hun vaderland.

“Cultuurschok is het proces van eerste aanpassing aan een onbekende cultuur. Het is min of meer een plotselinge onderdompeling in een complete toestand van onzekerheid, waarbij de persoon in kwestie niet weet wat er van hem of haar wordt verwacht, of wat hij of zij van anderen kan verwachten.” (Hofstede, 2004, p. 43).

3.6. Samenvatting

Sociaal kapitaal is een cumulatief proces van sociale interacties, een uitwisseling van goede wil, vriendschap, sympathie, hulp bieden en dergelijke (L.J. Hanifan (1916). Daaruit kunnen sociale netwerken ontstaan, waarvan meerdere mensen kunnen profiteren. Deze netwerken kunnen “strong ties” of “weak ties” c.q. sterke of zwakke banden vormen (Granovetter, 1982).

Sommige netwerken kunnen verschillen tussen mensen overbruggen (bridging), de zogenaamde open netwerken en weer andere netwerken kunnen verbinden (bonding), de zogenaamde gesloten netwerken (Putnam, 2001). Open netwerken kennen een beperkte vorm van saamhorigheid en zijn veelal heterogeen van samenstelling, terwijl gesloten netwerken saamhorigheid kennen en homogeen van samenstelling zijn. Door de voortdurende vorming van nieuwe groepen binnen gemeenschappen is het gevaar voor uitsluiting altijd aanwezig (Putnam, 2001).

Door verre reizen in de Renaissance gingen Verlichte denkers inzien dat de variatie van leefpatronen en gedragsregels in de wereld zeer groot waren (Buiks en Kwant, 1981, p.24-25).

Gemeenschappen ontwikkelen zich in verschillende situaties, waardoor verschillende culturen en verschillende identiteiten ontstaan. Berger en Luckmann (1986), Komter et al. (2000) zien een relatie tussen de cultuur en de structuur van een samenleving én het sociaal handelen. Voor de opbouw van sociaal en cultureel kapitaal moeten personen verbonden zijn aan anderen. Alleen als er sprake is van reciprociteit oftewel wederkerigheid, kan immers een individu aanspraak maken op emotionele, materiële en/of informatieve hulpmiddelen uit een bepaald netwerk. Cultuur is geen sector maar een aspect van de sociale werkelijkheid als geheel (Buiks en Kwant, 1981).

Enkele methodes waarmee cultuurverschillen gemeten kunnen worden, zijn: de Cultural Integration-seperation Index of CIS (Oppenheim, Van Berckelaer-Onnes, 1999), fijnmazige of F-culturen en grofmazige of G-culturen van Pinto, (2004) en de dimensies van Hofstede (2002).

Wanneer de discrepantie tussen de situatie die jongeren in het buitenland gewend waren en de situatie die zij in Nederland ontmoeten groot is, kunnen jongeren in het vaderland met een cultuurschok te kampen krijgen. Zij voelen zich dan ondergedompeld in een complete toestand van onzekerheid, waarbij zij niet weten wat er van hen wordt verwacht, of wat zij van anderen kunnen verwachten.” (Hofstede, 2004).

van Berckelaer-Onnes concluderen dat mogelijk Europa, ondanks het proces van de verdergaande eenwording, nog steeds een heterogene groep is (Oppenheim en van Berckelaer-Onnes, 1999, p. 16).

Pinto spreekt van *F-culturen en G-culturen*. Pinto omschrijft F-culturen als culturen met fijnmazige structuren, waarin gedetailleerd omschreven wordt welke regels participanten van deze culturen behoren na te volgen. G-culturen definieert Pinto als culturen met grofmazige structuren, waarin participanten algemene regels vertalen naar gedragsregels voor specifieke situaties (Pinto, 2004, p. 41). Pinto vergelijkt in het hoofdstuk "*Cultuurverschillen: normen en waarden*", op zeer gedetailleerde wijze, met behulp van maar liefst zesentwintig verschillende factoren, de F en de G culturen (Pinto, 2004, p.46-65). Voor het algemene integratievraagstuk in Nederland bevatten de theorieën van Pinto mogelijk interessante informatie, maar om in dit onderzoek culturele afstanden tussen verschillende landen te meten, is deze methode minder geschikt.

Hofstede (2002) heeft echter een methode ontwikkeld waarmee culturen tussen verschillende landen gemeten en vergeleken kunnen worden. In de jaren zestig van de vorige eeuw heeft Hofstede onderzoeksmateriaal over medewerkers van een grote internationale organisatie tot zijn beschikking gekregen. Het materiaal omvatte informatie over mensen die allemaal bij het zelfde bedrijf werkten, maar tegelijkertijd uit vijftig verschillende landen kwamen. Internationale bedrijven kennen doorgaans een eigen bedrijfscultuur. Dit is een van de verklaringen waarom werknemers van internationale ondernemingen vrij gemakkelijk hun werk van het ene land naar het andere land kunnen overhevelen. De variatie in visies en handelen binnen een en het zelfde bedrijf duiden volgens Hofstede op etnische verschillen tussen de werknemers. Hofstede heeft de data onderworpen aan theoretische redeneringen en statistische bewerkingen. Uiteindelijk is hij tot indexscores voor de vijf⁴ dimensies machtafstand, onzekerheidsvermijding, identiteit, masculiniteit en termijnplanning gekomen. Zodoende kunnen aan de hand van deze dimensies en de bijhorende indexscores culturen van landen of samenlevingen worden vergeleken, en kunnen onderlinge cultuurverschillen tussen landen dus zichtbaar worden gemaakt. (Zie ook bijlage 4).

3.5. Cultuurschok

Wanneer individuen na een verhuizing niet weten wat er van hen wordt verwacht en wat zij van anderen kunnen verwachten, voelen zij zich vooral de eerste tijd onzeker. Krijgen zij in het eerste jaar onvoldoende gelegenheid hun ervaringen met anderen te delen, kan een gevoel van onbehagen resulteren in stilzwijgen over het verleden, of in gevoelens van niet geaccepteerd worden. Hofstede spreekt dan van een Cultuurschok.

⁴ In dit onderzoek is de vijfde dimensie: 'termijnplanning' niet relevant en wordt deze derhalve buiten beschouwing gelaten.

3. Taal is de meest fundamentele institutie: classificaties, begrippen en voorschriften worden met behulp van taal geformuleerd. Met behulp van taal wordt de omgeving gestructureerd en kan de werkelijkheid worden geobjectiveerd (Berger en Luckmann, 1986, p. 143, 144).

Een praktisch probleem voor expat-jongeren met talen is, dat taal zowel in het buitenland als in het vaderland voortdurend verandert³. Hiermee wordt niet alleen taal als medium bedoeld, maar ook taal in de vorm van exameneisen, curricula, opleidingen, scholencombinaties en dergelijke (de Jong: 1999, p.238, 239). Daarnaast worden kinderen bij iedere verhuizing min of meer geconfronteerd met een wisselende realiteit. Zeer jonge kinderen kunnen door voortdurende veranderingen moeite krijgen met oriëntatie en de ontwikkeling van een kind kan hierdoor zelfs verstoord raken. *“Wat in het ene land of thuisland waarheid is, hoeft niet vanzelfsprekend waarheid te zijn in een ander land.”* (de Jong, 1999, p. 243- 247).

3.4. Cultuurverschillen

In de literatuur wordt vaak gesteld dat cultuurverschillen of de culturele afstand tussen gastland en het vaderland, een betekenisvolle rol speelt bij de (re)integratie. Expatriates die in landen hebben gewoond die qua cultuur dicht bij Nederland liggen, zouden volgens bepaalde onderzoeken gemakkelijker kunnen (re)integreren, dan expatriates die in landen hebben gewoond die een grotere culturele afstand met Nederland kennen (Van Erp en Deckers, 1992, Deel C: p. 41-43).

Veel onderzoekers gebruiken het onderscheid ‘westers en niet-westers’ om culturele verschillen te duiden. Dit onderscheid indiceert echter eerder geografische dan culturele kenmerken van landen. Iedereen weet dat Noord Amerika, West-Europa, Australië en Nieuw Zeeland onder de noemer westerse landen vallen. Alle landen daarbuiten worden niet-westerse landen genoemd. Maar deze geografische ligging vertelt weinig over concrete cultuurverschillen tussen de landen. Oppenheim, van Berckelaer-Onnes, Pinto en Hofstede hebben alle vier naar alternatieve methoden gezocht om cultuur en culturele afstanden te meten.

Oppenheim en van Berckelaer-Onnes hebben de *Cultural Integration-seperation Index* (CIS) van Ward en Kennedy in hun onderzoek gebruikt. De methode en de index worden door Oppenheim en van Berckelaer-Onnes slechts zeer beknopt toegelicht. De conclusies zijn niettemin interessant. Zij hebben Nederland als uitgangspunt genomen. Uit hun onderzoek blijken Nieuw-Zeeland en Australië dichter bij de Nederlandse cultuur te liggen dan Europa in het algemeen. Oppenheim en

³ Zie bijlage 3: Tim Overdiek.

oftewel wederkerigheid, kan een individu aanspraak maken op emotionele, materiële en/of informatieve hulpmiddelen uit het netwerk waar het deel van uitmaakt.

Door de vele en verre reizen naar onder andere China en India, kwam in de Renaissance informatie over onbekende samenlevingen naar West-Europa. Daardoor werd naast de geografische ontdekkingen en de vooruitgang op wetenschappelijk, technisch en medisch gebied, de ontwikkeling van zienswijze op andere samenlevingen aanzienlijk uitgebreid. In deze periode gingen West-Europese Verlichte denkers inzien, dat de variatie van leefpatronen en gedragsregels in de wereld zeer groot waren (Buiks en Kwant, 1981, p. 24, 25).

De antropoloog Kroeber en de socioloog Parsons hebben in de jaren vijftig van de 20ste eeuw gezamenlijk enige ordening in het concept cultuur gebracht. Tot die tijd zagen sociologen: "(...) *alle cultuursystemen als een afgeleide van sociale systemen*," en zagen antropologen: "(...) *de sociale structuur als onderdeel van cultuur*." (Buiks en Kwant, 1981, p. 16).

Buiks en Kwant zijn van mening dat ál het sociale, dus de totale werkelijkheid, gezien moet worden als cultuur. Dit maakt volgens hen álle sociale feiten tot cultuurgoederen. Cultuurgemeenschappen ontwikkelen zich in verschillende situaties, waardoor verschillende culturen en daarmee verschillende identiteiten ontstaan. Het is een onbedoeld resultaat van vervlechting van een collectiviteit van mensen. Cultuur is niet langer een sector maar een aspect van de sociale werkelijkheid als geheel (Buiks en Kwant, 1981, p. 29-34).

Berger en Luckmann (1986) vinden het essentieel, om bij de ontwikkeling van cultuur twee fasen te onderscheiden: de primaire en de secundaire fase. Alles wat een kind in de primaire fase - de eerste periode na de geboorte - aanleert, wordt als natuurlijk beschouwd. De omgeving waarin dit proces zich voltrekt, wordt als 'basis of thuisland' gezien. Alles wat in de secundaire fase daaraan wordt toegevoegd, is kunstmatig en vindt in andere 'domeinen of landen' plaats. Bijvoorbeeld bij de taalontwikkeling leren kinderen een eerste taal of de moedertaal. Bij het aanleren van een nieuwe taal, blijft men lang vanuit de moedertaal vertalen. Pas als men in een andere taal gaat denken, heeft men de andere taal geïnternaliseerd en kan men spreken van een andere realiteit.

Berger en Luckmann noemen drie stelregels voor de vorming van cultureel kapitaal:

1. Er is een relatie tussen het sociale handelen en de structuur van een samenleving,
2. Opvattingen en tradities hangen sterk samen met een bepaalde sociale situatie,

Putnam (2001) specificeert twee soorten netwerken, namelijk een open netwerk en een gesloten netwerk. Een *open netwerk overbrugt* eventuele verschillen *tussen* groepen (*'bridging'*) en een *gesloten netwerk bindt* eventuele verschillen *binnen* groepen (*'bonding'*). Voorbeelden van algemeen aanvaarde gesloten netwerken zijn families of hechte vriendschappen. Participanten van gesloten netwerken delen gezamenlijke waarden en normen. De sterke band is volgens Putnam allesomvattend en homogeen, en geeft een gemeenschappelijke identiteit aan de leden van een groep. Een open netwerk is een samenleving waarin men een beperkte vorm van saamhorigheid kent. Bij een heterogene oftewel een gemengde samenstelling van een open netwerk, bestaat er altijd een reëel gevaar voor uitsluiting. Binnen de grote groep kunnen er namelijk separate groepen ontstaan. Een deelgenoot van de ene subgroep, kan mogelijk uitgesloten worden in een andere subgroep (Putnam, 2001, p.19-23).

De socioloog Berger stelt dat de mens zijn eigen natuur construeert en zichzelf produceert. Niet individueel, maar via sociale processen. Sociologische analyses kunnen volgens Berger vanuit verschillende schijnbare conflicterende frames bekeken worden. Berger vindt dat de ideale socioloog belangstelling moet tonen voor andere gebieden, culturen, tijdperken en probleemvelden. Opvattingen en tradities hangen namelijk sterk samen met de sociale situatie (de Jong. 1999, p. 234-235).

Berger en Luckmann (1989) onderkennen twee cruciale fasen in het socialiseringproces van een mens: de primaire socialisatie en secundaire socialisatie. Volgens deze theorie is het tamelijk cruciaal wie in de eerste levensjaren van het kind de zorgtaken op zich nemen en waar deze levensfase zich voltrekt (Berger en Luckmann, 1989, p.129-138). De primaire socialisatie is voor expat-kinderen zonder twijfel anders dan voor leeftijdsgenootjes in Nederland. Ieder mens, ieder kind percipieert, selecteert en transformeert informatie tot kennis. Dit proces wordt internaliseren genoemd. Datgene wat geïnternaliseerd wordt én de wijze waarop geïnternaliseerd wordt, kan per land of per samenleving verschillen. Personeelsleden kunnen tijdens de primaire socialisatie voor zeer jonge expat-kinderen een bijzondere plaats innemen: vooral als deze personeelsleden de rol van de significante oftewel de betekenisvolle anderen hebben (Berger en Luckmann, 1989, p.130-131).

3.3. Cultureel kapitaal

Zowel in de sociologie als in de culturele antropologie is er intensief over cultuur geschreven. Alle sociale wetenschappers delen echter de overtuiging, dat voor de opbouw van sociaal en cultureel kapitaal een persoon verbonden moet zijn met anderen. Alleen als er sprake is van reciprociteit

3. Sociaal & cultureel kapitaal en cultuurverschillen

3.1. Inleiding

“Socialisatie is een wederkerig proces waarbij participanten gewenste vaardigheden aanleren. Specifieke geboden en verboden van individuele anderen worden algemene normen voor de groep, welke participanten op hun beurt verinnerlijken oftewel internaliseren.” (Berger, 1993, p.57).

Subculturen hebben dus min of meer een eigen sjabloon voor cultureel en sociaal kapitaal.

In het dagelijkse leven overlappen sociale rollen van de verschillende subculturen elkaar.

Individueel bewegen zich immers binnen verschillende domeinen: thuis, op school, in het verenigingsleven et cetera. Volgens Berger wordt in een ingewikkeld proces van wederkerigheid en reflectie een zekere symmetrie opgebouwd tussen de innerlijke wereld van het individu, en de sociale wereld rondom waarin het individu gesocialiseerd wordt (Berger, 1993, p.57).

Door verhuizing naar andere landen zullen cultureel en sociaal kapitaal voor Nederlandse expat-jongeren anders zijn, dan voor leeftijdsgenoten in Nederland. In de volgende paragrafen worden de concepten cultureel en sociaal kapitaal, cultuurverschillen en het begrip cultuurschok besproken.

3.2. Sociaal kapitaal

Sociaal kapitaal is een breed begrip. De eerste wetenschapper die de term sociaal kapitaal noemt en beschrijft is L.J. Hanifan (1916). Hanifan zag sociaal kapitaal als een cumulatief proces van sociale interacties. Daarmee bedoelde hij de uitwisseling van goede wil, vriendschap, sympathie, hulp bieden en dergelijke. Hulp die in eerste instantie alleen een specifiek individu ten goede komt. In de loop der jaren zou evenwel het aantal connecties van een persoon zodanig uit kunnen groeien, dat meerdere mensen, soms zelfs een hele gemeenschap, van deze connecties mee kunnen profiteren (Putnam, 2000, p.19-21).

Granovetter (1982) legt het accent op het aspect *‘sociale netwerken’*. Voor de effectiviteit moet er volgens Granovetter een vorm van reciprociteit oftewel wederkerigheid zijn. Daardoor kan tussen mensen een netwerk ontstaan. De banden van netwerken kunnen variëren van sterk tot zwak, of zoals Granovetter het noemt: *‘strong ties’* tot *‘weak ties’* (Granovetter, 1982). *Sterke banden* worden gevormd door vrienden en familie die lief en leed met elkaar delen. *Zwakke banden* of vluchtige contacten kunnen van dienst zijn bij het zoeken naar algemene informatie, een baan, of woonruimte (Putnam, 2001, p. 22–23).

verandering toen zij naar het VWO ging; langzaam maar zeker kwam het vertrouwde meisje weer te voorschijn:”(...) *sociaal, geïnteresseerd in anderen en omringd door een groep vriendinnen.*” (Kunst et al:1996, p.18).

Oppenheim en Van Berckelaer-Onnes vroegen ook: ”Hoe voelde jij je de eerste drie weken in Nederland?” In tabel 2.3 wordt de relatie ‘leeftijd bij terugkeer’ en ‘het buitenbeentje gevoel’ weergegeven. Daaruit blijkt dat 64,2 % van de jongeren in de leeftijd van 12 tot 15 jaar zich de eerste drie weken een ‘buitenbeentje’ voelt. Voor kinderen uit de tweede groep, de 6 t/m 9 jarigen is het buitenbeentje gevoel geringer (52,5 %). Mogelijk ligt de verklaring in de bevindingen van Kunst: “ *De 6 t/m 9 jarigen treden de wereld meer onbevangen tegemoet dan de oudere kinderen. Zij hebben noch positieve noch negatieve verwachtingen. Zij nemen het leven zoals het komt, maar zij willen wel graag ergens bijhoren.*” (Kunst et al: 1996, p. 28).

Tabel 2.3: “Voelde jij je de eerste drie weken in Nederland een buitenbeentje?”

Leeftijd	Ja	Percent	Nee	Percent	Totaal	Percent
0 tot 3 jaar	0	0,0	4	100,0	4	1,3
3 tot 6 jaar	11	42,3	15	58,7	26	8,5
6 tot 9 jaar	20	52,6	18	47,4	38	12,4
9 tot 12 jaar	39	49,3	40	50,7	79	25,8
12 tot 15 jaar	45	64,2	25	35,8	70	22,9
15 tot 18 jaar	38	42,6	51	57,4	89	29,1
Totaal	153	50,0	153	50,0	306	100

Bron: ‘Van Buitenland naar Buitenbeen?’(1999).

Oppenheim en Van Berckelaer-Onnes opperen vervolgens, dat in komende onderzoeken oorzaken van eventuele integratieproblemen misschien niet zozeer in het buitenland gezocht dienen te worden, maar eerder bij terugkeer in Nederland. Van Berckelaer-Onnes en Sigmond- de Bruin voegen daaraan toe, dat zeker in de eerste periode in Nederland er bij expat-jongeren een gemis is aan gemeenschappelijke gedragscodes, leemtes in de moderne taalkennis en het ontbreken van gemeenschappelijke ervaringen met leeftijdsgenoten in Nederland (Oppenheim, van Berckelaer-Onnes, 1999, p.35).

- “Sommige expat-jongeren identificeren zich met een ander land en zij zien Nederland puur als het paspoortland. De ervaringen uit het buitenland spelen nog steeds een grote rol in het dagelijkse leven.” (p.38).

Al deze punten zijn meegenomen bij het opstellen van de vragenlijst, het formuleren van de centrale probleemstelling en de daaruit afgeleide onderzoeksvragen.

2.3.3. Oppenheim en Berckelaer-Onnes (1999): *Van Buitenland naar Buitenbeen ?*

Van Berckelaer-Onnes schrijft in het voorwoord van het onderzoek ‘Van Buitenland naar buitenbeen ?’: “*Het feit dat expat-kinderen zich verenigd hebben in een werkgroep genaamd ‘De Vliegende Hollanders’ met als doel de integratie in Nederland te bevorderen, geeft al aan dat zij integratie in onze maatschappij niet als vanzelfsprekend ervaren.*” (Oppenheim en Van Berckelaer-Onnes, 1999, p.V).

Oppenheim en Van Berckelaer-Onnes hebben voor hun onderzoek aan expat-jongeren gevraagd om het buitenbeentje gevoel te vergelijken voor het eerste buitenland, het laatste buitenland en bij aankomst in Nederland.

Tabel 2.2: ‘In hoeverre voelde jij je de eerste drie schoolweken een buitenbeentje in... ?’

	Eerste Aantal	Land Percent	Laatste Aantal	Land Percent	Nederland Aantal	Percent
Ja	44	18.6	79	35.6	153	49.8
Nee	193	81.4	143	64.4	154	50.2
Totaal	237	100.0	222	100,0	307	100,0

Bron: ‘Van Buitenland naar Buitenbeen?’ (1999, p.18).

Vooraf bij terugkeer in Nederland blijken expat-jongeren zich een buitenbeentje te voelen².

Oppenheim en Van Berckelaer opperen dat de oorzaken van de eventuele problemen niet zozeer in het buitenland gezocht dienen te worden, maar veel meer bij terugkeer in Nederland (Oppenheim en Van Berckelaer, 1999, p. 35).

Uit diverse gesprekken blijkt, dat ouders daar lang niet altijd notie van hebben. In ‘Terugkeer naar Nederland’ (Kunst et al, 1996) vertelt een moeder, dat zij zich pas veel later realiseerde dat haar zevenjarige zoontje meestal blij thuiskwam. Hij had uitvoerige verhalen over vriendjes, de juffrouw en de buurt, terwijl zijn tienjarige zusje zich voor haar omgeving afsloot. Daarin kwam pas

² Zie bijlage 2: Het interview: ‘*Expat-Kids vinden Nederland...*’, Intermediair’ nummer 25 2004, onderschrijft dit gevoel .

De definitie voor Flying Dutchman syndroom is: *‘Gevoelens van rusteloosheid en ontworteling’* (Deckers en van Erp, 1992, p. 16).

Deckers en van Erp vinden bij onderzoeken in het buitenland geen spoor van het Flying Dutchman Syndrome. Bij een aantal teruggekeerde expat-jongeren daarentegen, meten zij wél rusteloosheid en horizontale dubbelsporigheid (d.i. het op zoek zijn naar relaties van een zekere intensiteit, maar deze ook tegelijkertijd niet aandurven). Deckers en van Erp concluderen vervolgens in hun rapport, dat deze onbestendige gevoelens in de loop der jaren niet minder worden. Zij spreken over een solitair bestaan, vooral op het terrein van de meer diepgaande relaties. Zij komen tot de slotsom, dat het aantal jaren dat expat-jongeren onderwijs in het buitenland volgden, negatief samenhangt met het aantal vrienden en het aantal contactmomenten met vrienden terug in Nederland. Zij kunnen niet verklaren waarom dit het geval is. Net zomin als zij een verklaring konden vinden, waarom dit in iets sterkere mate geldt voor jongeren die niet-Nederlands onderwijs volgden en Expat-jongeren van 16 jaar en ouder die in niet-westerse landen hebben gewoond (Deckers en van Erp, 1992, p. 41-42).

2.3.2. Kunst, Simons en Zorn (1996): *Terugkeer naar Nederland.*

‘Terugkeer naar Nederland’ is een uitgave van het Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT). Kunst et al (1996) schrijven in ‘Terugkeer naar Nederland’ over allerlei mogelijke hindernissen bij de repatriëring voor het hele gezin: aanpassingsproblemen op het werk, problemen op school voor kinderen, het wennen aan een nieuwe positie van de begeleidende partner in het gezin, de samenleving et cetera. In hoofdstuk twee ‘De Kinderen’ (p.23 – 40) worden fundamentele en karakteristieke discrepanties voor jongeren besproken:

- “De positieve kanten van het leven in het buitenland zijn de avontuurlijk uitstapjes en de aandacht op school in de vaak kleinere klassen.” (p.24).
- “Bij de verhuizingen verandert alles behalve het gezin.” (p.25).
- “Kinderen die naar een pleeggezin gaan, moeten het vertrouwde gezinsleven loslaten en komen in een honderd procent Nederlandse omgeving terecht: Het fietsen, het weer, het voedsel.” (p.25).
- “Kinderen die naar een Internaat gaan, treffen tenminste nog gelijkgestemden.” (p.25).
- “Groep 8 van de basisschool is een jaar van reflexie. Expat-jongeren die in dit schooljaar terugkeren hebben vaak geen problemen met de leerstof, maar zij voelen het als een gemis, dat zij geen gezamenlijke herinneringen met de rest van de klas hebben.” (p. 26).
- “Op school in Nederland worden nieuwe vaardigheden verlangd, Zij vinden weinig herkenning en erkenning van Nederlandse kinderen. Daardoor kunnen expat-jongeren zich onzeker voelen en soms kunnen zij zelfs last van faalangst en/of depressie krijgen.” (p.27).

3. *Geadopteerde expat-jongeren* voelen zich thuis in hun gastland. Zij vallen op, omdat zij er simpelweg heel anders uitzien dan de lokale bevolking. Expat-jongeren kunnen teleurgesteld zijn als de lokale bevolking hen, ook al spreken zij de lokale taal vlekkeloos, niet voor 'vol' aanzien.
4. *Spiegelbeeldjongeren* kunnen zo lang ergens gewoond hebben, dat zij in het buitenland nauwelijks opvallen. Zij kleden en gedragen zich zodanig, dat zij amper van de lokale bevolking zijn te onderscheiden.

Tabel 2.1: Vier typologieën voor expat-jongeren in het buitenland

I. <u>Buitenlander</u> , ziet er anders uit, en heeft een ander denkpatroon.	II. <u>Verborgene immigrant</u> , ziet er hetzelfde uit, maar heeft een ander denkpatroon.
III. <u>'Geadopteerde'</u> , ziet er anders uit, maar heeft vrijwel het zelfde denkpatroon.	IV. <u>Spiegelbeeld</u> , ziet er hetzelfde uit, en heeft vrijwel het zelfde denkpatroon

Bron: 'Third Culture Kid Experience' (1999).

Iedere sociale positie kent een specifieke sociale rol. 'De buitenlander' kent allicht een grotere culturele afstand dan 'het spiegelbeeld'. De andere twee typologieën zitten daar tussen in.

2.3. Drie belangrijke bronnen

De volgende drie rapporten over het expat-leven voor jongeren vormen de basis van dit onderzoek:

1. Van Erp en Deckers (1992): *'De Vliegende Hollander'*.
2. Kunst, Simons en Zorn (1996): *'Terugkeer naar Nederland'*
3. Oppenheim en Berckelaer-Onnes (1999): *'Van Buitenland naar Buitenbeen ?'*

2.3.1. Van Erp en Deckers (1992): *De Vliegende Hollander*.

Deckers en Van Erp (1992) hebben in hun onderzoek naar zowel de onderwijskundige kenmerken van de Nederlandse scholen en gezinnen in het buitenland, als naar de leerresultaten en de sociaal emotionele ontwikkeling van de kinderen gekeken. In hun verslag spreken zij een voorkeur uit voor Nederlands onderwijs in het buitenland. Cognitief gezien lijkt dit een goed plan. Bij de eindtoets basisonderwijs (CITO) scoren expat-kinderen in het buitenland minstens evengoed als hun leeftijdsgenootjes in Nederland. Vanuit sociaal emotioneel perspectief gezien, roept dit rapport echter vragen op.

De psycholoog Werkman(1979) constateert in zijn onderzoek dat expat-kinderen in vergelijking met hun leeftijdsgenootjes in het vaderland 'meer naar binnen gericht en onzeker' zijn. Hij noemt dit verschijnsel het 'Flying Dutchman syndroom'.

Expat-jongeren in dit onderzoek zijn:

Nederlandse jongeren waarvan ten minste één van de ouders de Nederlandse nationaliteit bezit en die vanwege het werk van hun ouder(s) minimaal één jaar buiten Nederland hebben gewoond.

Veel expat-jongeren blijven zich bij terugkeer in Nederland expat noemen. Zij willen daarmee aangeven, dat zij het 'expat zijn' als een deel van hun identiteit zien. In Amerika hebben expat-jongeren de Global Nomads en TCK's opgericht.

Global Nomads is een vereniging van jonge mensen, die vanwege het werk van hun ouders in verschillende landen zijn opgegroeid (Kunst et al. 1996, p.39). TCK is de afkorting voor Third Culture Kids. Pollock en Van Reken (1999) construeerden: 'The Third Culture Kids' theorie. Zij maakten voor hun theorie gebruik van het werk van John en Ruth Hill Useem. Dit Amerikaanse sociologen echtpaar ontdekte in de jaren zestig in India, dat expatriates uit een mengeling van de cultuur van hun thuisland en de lokale cultuur in het buitenland, een nieuwe cultuur creëerden.

Voor Nederlandse expat-jongeren zou deze theorie als volgt kunnen worden vertaald:

'Third Culture Kids' zijn Nederlandse expat-jongeren die via school, sport of andere bezigheden in het buitenland, contacten hebben gekregen met niet Nederlandse jongeren. Zij zijn gewend geraakt te communiceren in een buitenlandse taal en waarschijnlijk ook volgens internationale en/of lokale codes. Deze expat-jongeren ontwikkelen niet alleen een nieuwe levensstijl, maar door uitwisseling, én door van en aan elkaar te leren, delen zij deze nieuwe levensstijl met niet-Nederlandse expat-kinderen. Expat-jongeren creëren op deze wijze vaak onbewust, uit de eerste cultuur; de culturele invloeden van het authentieke vaderland, en de tweede cultuur; de culturele invloeden van het buitenland, een nieuw evenwicht; de zogenaamde derde cultuur (Pollock & Van Reken, 1999, p.19-23).

In Nederland bestaat sinds maart 2000 Stichting de Vliegende Hollanders. Deze Stichting is opgericht door Nederlandse expat-jongeren, die zich door de Global Nomads en de TCK's hebben laten inspireren. Vooral de jongeren die zich 'expat' blijven noemen, zullen zich sterk met Third Culture Kids identificeren. Pollock en Van Reken (1999) onderscheiden vier typologieën waarop expat-jongeren zich in het buitenland kunnen profileren (zie ook tabel 2.1).

1. *De buitenlander* is traditioneel gezien het meest voorkomende model. Expat-jongeren zien er anders uit dan de lokale bevolking en zij hebben een ander denkpatroon.
2. *Verborgene immigranten* spreken de lokale taal vloeiend en zij zien eruit als de lokale bevolking. Toch blijven deze expat-jongeren, omdat zij zich soms anders gedragen en/of omdat zij op een afwijkende manier kunnen reageren, voor een aantal autochtonen buitenstaanders.

2. Nederlandse expat-jongeren

2.1. Inleiding

Het is moeilijk om exacte cijfers over het aantal Nederlandse expats in het buitenland te vinden. Het CBS registreert immigratie en emigratie, maar er wordt geen onderscheid gemaakt tussen Nederlanders die zich tijdelijk en Nederlanders die zich permanent in het buitenland vestigen. De enige cijfers die een indicatie kunnen geven over de aantallen expat-jongeren in het buitenland, komen van Stichting Nederlands Onderwijs in het Buitenland, of kortweg Stichting NOB. Stichting NOB ondersteunt sinds 1980 op verzoek van het ministerie van Onderwijs het Nederlands onderwijs in het buitenland. Uit de informatie van Stichting NOB blijkt dat 8000 Nederlandse kinderen in het buitenland volledig Nederlands Onderwijs, of alleen Nederlandse Taal en Cultuur (NTC) onderwijs volgen. NTC onderwijs wil zeggen dat kinderen naast het Internationale of lokale onderwijs, per week gemiddeld vier uren les in Nederlandse Taal en Cultuur krijgen. Ook bij deze cijfers - 8000 Nederlandse leerlingen in het buitenland - wordt geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen Nederlanders die zich tijdelijk en Nederlanders die zich permanent in het buitenland vestigen (Stichting NOB, februari 2005).

2.2. Expat-jongeren

Nederlandse gezinnen kunnen voor verschillende organisaties worden uitgezonden. Het is algemeen bekend dat diplomaten van Buitenlandse Zaken, evenals werknemers van multinationals en ambtenaren voor de diverse Ministeries (o.a. Landbouw & Visserij, Defensie, Financiën...), voor hun werk een aantal jaren in het buitenland kunnen verblijven. Dat zendelingen, ontwikkelingswerkers, zelfstandige ondernemers, beroepssporters, contractwerkers en wetenschappers die zich voor een aantal jaren aan buitenlandse instituties verbinden ook tot expatriates gerekend worden, beseffen minder mensen.

In dit onderzoek worden expatriates of kortweg expats, gedefinieerd als:

... Mensen die alleen of met hun partner en het hele gezin, het vaderland officieel verlaten om tijdelijk in het buitenland te wonen en te werken.

Het woordje tijdelijk geeft het verschil aan met emigreren.

De doorsnee Nederlander spreekt het woord expat op zijn Hollands uit. Voor expatriates zelf, maar ook internationaal is de Engelse uitspraak expat [ex-pèt] de gangbare uitspraak. Het woord expat is afgeleid van de Latijnse woorden ex patria wat 'uit het vaderland' betekent.

- Snijders en van Hoof (1996) definiëren *integratie* als: “*Het proces waarbij personen en groeperingen in steeds omvangrijker sociale verbanden worden opgenomen, waardoor er een verbondenheid ontstaat tussen die personen of groepen.*”
- Bij Nederlandse expat-jongeren kan er evenwel sprake zijn van reïntegreren. Uitgaande van de definitie van Snijders en van Hoof kan *reïntegratie* in dit onderzoek gedefinieerd worden als: “*Het proces waarbij personen en groeperingen die terugkeren vanuit het buitenland in steeds omvangrijker sociale verbanden worden opgenomen. Daardoor kan er (weer) een verbondenheid ontstaan tussen die personen of groepen die terugkeren en die personen of groepen die in de oorspronkelijke samenleving zijn blijven wonen.*”
- Bij de data-analyse worden de variabelen afgezet tegen de afhankelijke variabele *welbevinden*. Onder *welbevinden* wordt in dit onderzoek verstaan: “*De beoordeling die respondenten geven voor hun leven in drie verschillende periodes. Ten eerste in het buitenland, ten tweede de eerste maand in Nederland en ten derde nu in Nederland.* De scores lopen van 0 tot 10, waarbij 0 staat voor uiterst negatief en 10 staat voor uiterst positief. De afhankelijke variabele *welbevinden* is in dit onderzoek de belangrijkste indicator voor de mate van (re)integratie van de respondenten.

1.6. Opbouw van de scriptie

Het verslag van dit onderzoek is als volgt ingedeeld.

In de hoofdstukken twee tot en met vier worden de hoofdpunten van de literatuurstudies kernachtig samengevat. In hoofdstuk twee wordt een beeld geschetst van expat-jongeren zoals zij zichzelf doorgaans profileren, en zoals zij in Nederlandse en Amerikaanse onderzoeken worden afgeschilderd. In hoofdstuk drie worden de concepten sociaal kapitaal, cultureel kapitaal, cultuurverschillen en cultuurschok besproken, waarna in hoofdstuk vier de concepten voor culturele afstand, de leefomgeving en het type onderwijs voor expat-jongeren worden gespecificeerd.

In hoofdstuk vijf worden de centrale probleemstelling, de onderzoeksvragen, de veronderstellingen, de onderzoeksmethoden, de onderzoeksinstrumenten, de dataverzameling en de operationalisaties geëxpliceerd, waarna in hoofdstuk zes de data-analyse en rapportage volgen.

In hoofdstuk zeven worden uiteindelijk de onderzoeksvragen en de centrale probleemstelling beantwoord. Het onderzoek wordt afgesloten conclusies en aanbevelingen in hoofdstuk acht.

factoren bij terugkomst in de Nederlandse samenleving discrepanties kunnen versterken dan wel kunnen afzwakken.

1.4. Vraagstelling en onderzoeksmethode

De uiteenlopende ervaringen die tijdens gesprekken met Nederlandse expat-jongeren, hun ouders en deskundigen tijdens mijn loopbaan als leerkracht, remedial teacher en schoolleider naar voren kwamen, hebben geleid tot de volgende centrale onderzoeksvraag:

Hoe komt het dat de ene Nederlandse expat-jongere die een groot deel van zijn/haar leven in het buitenland heeft doorgebracht wél problemen ondervindt bij (re)integratie in de Nederlandse maatschappij en de andere Nederlandse expat-jongere niet?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden, worden kwantitatieve en kwalitatieve gegevens verzameld: de kwantitatieve data met behulp van vragenlijst¹ en de kwalitatieve data aan de hand van literatuurstudie, interviews met jongeren, ouders en andere deskundigen. Literatuurstudie en oriënterende gesprekken vormen het fundament voor dit onderzoek. De kwantitatieve gegevens uit de vragenlijsten worden aan statistische toetsen onderworpen, waarna een analyse uitgevoerd kan worden. De daaruit voortkomende resultaten worden aangevuld met data uit interviews met Nederlandse expat-jongeren en praktijkvoorbeelden.

1.5. Afbakening en begripsdefiniëring

In deze studie staat dus het (re)integratieproces centraal van: *Nederlandse expat-jongeren in de leeftijd van 12 t/m 24 jaar, die minimaal één jaar met hun ouders buiten Nederland hebben gewoond. Bovendien moeten deze jongeren nu weer minimaal één jaar in Nederland terug zijn en moeten zij tijdens het onderzoek thuis, in een pleeggezin, op internaat óf zelfstandig wonen.*

De gegevens die vergeleken worden, hebben betrekking op het leven van deze jongeren over de periode van hun geboorte tot ten tijden van het onderzoek.

De begrippen *expatriate*, *integratie*, *reïntegratie* en *welbevinden* spelen een prominente rol in dit onderzoek:

- *Expatriate* is een internationale benaming voor mensen die tijdelijk hun vaderland verlaten om in een ander land te gaan wonen en werken. In dit onderzoek kan de term expatriates ook worden afgekort tot expat(s).

¹ Zie bijlage 1: Onderzoekslijst

1. Inleiding

1.1. Achtergrond

Door internationalisering en globalisering vestigen zich steeds vaker Nederlanders voor hun werk tijdelijk in het buitenland. Sommigen alleen, weer anderen met het hele gezin. Deze migranten of landverhuizers worden internationaal 'expatriates', of 'expats' genoemd.

De meeste expats keren op zekere dag terug naar hun vaderland. Uit Amerikaanse sociologische onderzoeken blijkt, dat wereldwijd repatriëring voor lang niet alle expats zonder slag of stoot verloopt (Storti, 2001; Pollock en Van Reken, 1999). In deze onderzoeken geeft 64 % van hen aan terugkeer naar hun thuisland moeilijker te vinden, dan een uitzending naar een ander land. Ruim 80 % van alle expats is getrouwd en 70 % van hen heeft ook kinderen (Storti, 2001, p.103).

Tot dusver zijn er geen Nederlandse sociologische onderzoeken naar repatriëring en (re)integratie van Nederlandse expats bekend. In dit onderzoek staat evenwel de (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren centraal.

1.2. Aanleiding

Naast sociologische informatiebronnen uit Amerika en een klein aantal psychologische respectievelijk pedagogische rapporten in Nederland van Van Erp & Deckers (1992), Kunst et al. (1996), Oppenheim & van Berckelaer-Onnes (1999), is er weinig over de (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren in de literatuur te vinden. In gesprekken met expat-jongeren, ouders en professionele begeleiders komt naar voren, dat repatrianten de terugkomst in Nederland heel verschillend kunnen ervaren: de ene past zich zonder problemen aan, de andere is jarenlang op zoek naar een nieuw evenwicht. Op scholen worden geregeld gedrag en leerproblemen gesignaleerd, die mogelijk terug te voeren zijn op het expat-verleden van de desbetreffende leerling(en).

1.3. Doelstellingen

Dit onderzoek is een zoektocht naar die sociologische factoren, die een significante rol spelen bij de (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren: in het bijzonder die factoren die van invloed zijn op het welbevinden van deze jongeren. Liggen deze factoren in het buitenland, in Nederland, óf zowel in het buitenland als in Nederland?

De verwachting is dat in de nabije toekomst meer Nederlanders en Nederlandse gezinnen voor een baan tijdelijk naar het buitenland zullen verhuizen. Vanuit dit perspectief gezien, kan dit onderzoek maatschappelijke relevant worden genoemd. Het is immers zinvol te weten, welke

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

6.5. Leefomgeving en onderwijs	55
6.6. Sociaal kapitaal	60
7. Beantwoording van de vragen.....	72
8. Conclusies.....	76
Geraadpleegde Literatuur	79
Bijlagen.....	82

1.	Inleiding	9
1.1.	Achtergrond.....	9
1.2.	Aanleiding	9
1.3.	Doelstellingen	9
1.4.	Vraagstelling en onderzoeksmethode.....	10
1.5.	Afbakening en begripsdefiniëring	10
1.6.	Opbouw van de scriptie	11
2.	Nederlandse expat-jongeren.....	12
2.1.	Inleiding.....	12
2.2.	Expat-jongeren.....	12
2.3.	Drie belangrijke bronnen	14
2.3.1.	Van Erp en Deckers (1992): <i>De Vliegende Hollander</i>	14
2.3.2.	Kunst, Simons en Zorn (1996): <i>Terugkeer naar Nederland</i>	15
2.3.3.	Oppenheim en Berckelaer-Onnes (1999): <i>Van Buitenland naar Buitenbeen ?</i>	16
3.	Sociaal & cultureel kapitaal en cultuurverschillen.....	18
3.1.	Inleiding.....	18
3.2.	Sociaal kapitaal	18
3.3.	Cultureel kapitaal	19
3.4.	Cultuurverschillen	21
3.5.	Cultuurschok.....	22
3.6.	Samenvatting.....	23
4.	Culturele afstand, leefomgeving en onderwijs voor expats.....	24
4.1.	Inleiding.....	24
4.2.	Culturele afstand.....	26
4.3.	De leefomgeving	27
4.4.	Het type onderwijs	29
4.5.	Samenvatting.....	31
5.	Onderzoeksofzet	33
5.1.	Inleiding.....	33
5.2.	De centrale probleemstelling	33
5.2.1.	Onderzoeksvragen	33
5.2.2.	Veronderstellingen	35
5.3.	Onderzoeksmethoden.....	36
5.3.1.	Werving respondenten en informanten	36
5.3.2.	Onderzoeksinstrumenten	37
5.3.3.	Dataverzameling.....	38
5.4.	Operationalisaties	38
5.4.1.	Inleiding	38
5.4.2.	Afhankelijke variabelen.....	38
5.4.3.	Achtergrondvariabelen (startlijst).....	39
5.4.4.	Onafhankelijke variabelen	39
5.4.5.	Kwalitatieve data.....	42
6.	Data-analyse en rapportage	44
6.1.	Inleiding.....	44
6.2.	Welbevinden	44
6.3.	Algemeen profiel respondenten	45
6.4.	Culturele afstand tussen landen	48
6.4.1.	Identiteit (IDV).....	48
6.4.2.	Machtsafstand (MAI)	49
6.4.3.	Masculiniteit (MAS)	50
6.4.4.	Onzekerheidsvermijding (OVI)	50
6.4.5.	Enkele specifieke culturele aspecten	51

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Woord vooraf

Aangemoedigd door de woorden van Harry Wolcott in "The Art of Fieldwork (1995):" *...our personal and cultural biases can work for good. They can lend focus to an inquiry and provide insights by involving a point of view different from that of the participants being observed,*" (Babbie: 2001) ben ik als insider de uitdaging aangegaan, om de effecten van opgroeien in het buitenland voor Nederlandse jongeren vanuit een sociologisch perspectief te gaan onderzoeken. Zie hier het resultaat !

Graag wil ik Han Entzinger en Sjaak Braster van de faculteit Sociale Wetenschappen van de Erasmus Universiteit te Rotterdam oprecht bedanken. Beide professoren hebben veel tijd in mijn begeleiding gestoken, en dat viel lang niet altijd mee. Sjaak heeft mij het cruciale duwtje voor het statistische deel van dit onderzoek kunnen geven. Doorslaggevend echter waren de inspanningen van de Dorie Geers, studentendecaan van de Erasmus Universiteit. Dankzij haar morele steun is het mij tóch gelukt!

Gertie, Lidy en Hans wil ik ook bedanken. Zij waren zo dapper om mijn eerste concept te lezen en van commentaar te voorzien. Ik denk dat zij verrast zullen zijn over het uiteindelijke resultaat. Tot slot richt ik mij tot mijn studiemaatje Pautie. Op de een of andere manier wist zij zich altijd op het juiste moment te melden. Zij is dan ook voor mij van grote waarde: "Pautie hartstikke bedankt!"

Hanneke Knoops-Janssen

Voorburg, mei 2006

Voor alle Wereldburgers met een Nederlands paspoort:

“ Cultuurrelativisme wil niet zeggen dat men met betrekking tot zichzelf, of tot de eigen samenleving, geen normen hanteert. Waar het om gaat is dat men in contact met andere groepen of samenlevingen zijn oordeel opschort, en zich tweemaal bedenkt eer men de normen van de ene persoon, groep of samenleving toepast op de andere. Eerst moet men méér weten over de aard van de culturele verschillen tussen samenlevingen in kwestie en over de wortels en over de gevolgen van die verschillen. Dán pas mag men oordelen en handelen.” (Hofstede, 2002).

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Wereldburgers met een Nederlands paspoort !

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Erasmus sprak:

”Heel de wereld is mijn vaderland”!

Erasmus Universiteit Rotterdam
Master scriptie: Sociologie,
Geschreven door: Hanneke Knoops-Janssen
Examenummer: 275804
Begeleider: Prof. Dr. J.F.A. Braster
Tweede beoordelaar: Dr. Th. Veld
Datum: mei 2006

Wereldburgers met een Nederlands paspoort!

De (re)integratie van Nederlandse expat-jongeren.

Erasmus sprak:

”Heel de wereld is mijn vaderland”!